

Academiejaar 2006 – 2007

**Willem Gerard Brill (1811-1896):
De oorsprong van taal als argument tegen de evolutieleer**

**Promotor:
Prof. Dr. K. Willems**

**Verhandeling voorgelegd aan de Faculteit Letteren en
Wijsbegeerte voor het verkrijgen van de graad van
licentiaat in de taal- en letterkunde: Germaanse talen,
door Evie Schouteet**

Voorwoord

Bij het tot stand brengen van deze scriptie heb ik van verschillende personen hulp en steun gekregen, die ik graag wil bedanken. Allereerst wens ik mijn oprechte dank te betuigen aan mijn promotor Prof. Dr. K. Willems voor de talloze uren die hij aan het lezen van mijn hoofdstukken spendeerde, de antwoorden die hij steeds op al mijn vragen klaar had en de tijd die hij voor mij heeft vrijgemaakt. Ook wens ik van harte Prof. Dr. J. Noordegraaf van de Vrije Universiteit Amsterdam te danken omdat hij mij kopieën van verschillende teksten van Brill ter beschikking heeft gesteld. Verder wil ik in het bijzonder mijn ouders bedanken die het me hebben mogelijk gemaakt mijn universitaire studies te volgen en die altijd voor me klaarstonden met wijze raad en oprechte steun. Ik wens ook mijn vriend te bedanken voor zijn immer optimistische stemming waardoor hij me altijd motiveert en bemoedigt. Tenslotte bedank ik mijn dichtste medestudenten, die er altijd waren met een luisterend oor en oppeppende woorden.

Inhoud

1. Inleiding	1
2. Biografie.....	3
2.1. Leven	3
2.2. Werk.....	5
2.3. Conclusie en introductie tot het onderwerp.....	6
3. Brill over de oorsprong van taal.....	9
3.1. Inleiding	9
3.2. Tussen rationalisme en romantiek	10
3.2.1. <i>Mens versus dier.....</i>	<i>10</i>
3.2.2. <i>Het innatisme</i>	<i>15</i>
3.2.3. <i>De cognitieve functie van taal.....</i>	<i>17</i>
3.2.4. <i>Het sociale aspect: de liefde</i>	<i>19</i>
3.2.5. <i>Van denken tot spreken.....</i>	<i>22</i>
3.2.6. <i>De ontwikkeling van woorden.....</i>	<i>26</i>
3.2.7. <i>De mens ‘van in den beginne’</i>	<i>30</i>
3.2.8. <i>Conclusie</i>	<i>37</i>
3.3. Misvattingen onder vuur	38
3.3.1. <i>Taal is een uitvinding</i>	<i>39</i>
3.3.2. <i>Taal is een onmiddellijk geschenk van God.....</i>	<i>40</i>
3.3.3. <i>Taal is ontstaan door klanknabootsing</i>	<i>49</i>
3.3.4. <i>Taal is ontstaan zoals kinderen taal leren.....</i>	<i>59</i>
3.3.5. <i>Taal is ontstaan uit klanksymboliek</i>	<i>61</i>
3.3.6. <i>Taal is ontstaan uit woorden met een symbolische kracht</i>	<i>66</i>
3.3.7. <i>Taal is ontstaan uit de samenhang tussen woord en zaak.....</i>	<i>67</i>
3.3.8. <i>Taal is ontstaan uit de behoefte om namen te geven.....</i>	<i>69</i>
3.3.9. <i>Conclusie</i>	<i>75</i>
3.4. Tegen de evolutieleer	76
3.4.1. <i>Darwin en de evolutieleer.....</i>	<i>76</i>

3.4.2. <i>De taal als argument tegen de evolutieleer</i>	79
a. Onderscheid tussen mens en dier	79
b. De bijbel.....	79
c. Geen ontwikkeling of evolutie	80
d. Met Max Müller tegen Darwin.....	81
3.4.3. <i>Conclusie</i>	82
4. Friedrich Max Müller als voorbeeld	83
4.1. Inleiding	83
4.2. Gemeenschappelijke onderwerpen	84
4.2.1. <i>Taal als uitdrukking van het denken van de mens</i>	84
4.2.2. <i>Taal als centraal onderscheid tussen de mens en het dier</i>	89
4.2.3. <i>Het ontstaan van de eerste woorden</i>	91
4.2.4. <i>Misvattingen over de oorsprong van taal</i>	96
a. Een menselijke uitvinding.....	96
b. Een geschenk van God.....	97
c. Kindertaal.....	98
d. Klanksymboliek.....	98
e. De pooh-pooh- en de bow-wow-theorie	99
f. Conclusie.....	103
4.2.5. <i>De evolutieleer en natuurlijke selectie</i>	103
4.3. Conclusie	107
5. Algemeen besluit	111
6. Bibliografie	117
6.1. Primaire bronnen	117
6.2. Secundaire literatuur	117
6.3. Websites	120

1. Inleiding

Willem Gerard Brill was in de negentiende eeuw een bekende hoogleraar in de taalkunde en geschiedenis die onder meer ook een theorie ontwikkelde omtrent de oorsprong van taal. Zijn werken en artikelen over grammatica en geschiedenis waren evenwel groter in aantal en ook veel lijviger, zodat Brills “oorsprongstheorie” binnen zijn gehele oeuvre eerder een bijkomstigheid is. Toch kan men vaststellen dat het thema Brill vele jaren heeft bezig gehouden en het is fascinerend om te zien hoe hij zijn hele leven lang zijn diepe overtuigingen over geloof en taal niet verliest en die in zijn taaloorstheorie verwerkt. Chantepie de la Saussaye schreef in 1896 ter gelegenheid van Brills dood zijn levensbericht en beschreef zijn werk als volgt:

Brill was dichter in de wereld der ideeën, niet in die der zichtbare vormen. Hij bereidt den lezer niet voor en baant hem den weg niet; om Brill te vatten moet men reeds in die hogere wereld eenigszins te huis zijn. De inspanning die het lezen van zijn werken kost, is dus geen gevolg van duisterheid, maar van het bij den gewonen lezer weinig gangbare van den inhoud. Brill is met het hoogste gemeenzaam, hij schrijft er over als over iets gewoons, zonder gemaaktheid of opgeschroefdheid; en diezelfde stemming onderstelt hij ook bij zijn lezers. Wat ik hier zeg, is niet alleen van toepassing op zijn stichtelijke en wijsgeerige stukken, ook op de litterarische en historische. Overal is het hem om de hoge ideeën te doen; hen die daarin geen belang stellen kan zijn geschrijf nooit boeien. Zoo was zijn stijl waarlijk stijl: uitdrukking van zijn persoon (Saussaye 1896:120).

Saussaye spreekt van een “hogere wereld”, van “het hoogste” en van “hoge ideeën” waar Brill in al zijn artikelen en boeken over schreef, of het nu gaat om theoretische, filosofische of literaire stukken. Ook in zijn taaloorstheorie is Brill met “het hoogste goed” bezig, namelijk met zijn ultieme geloof in God en de bijbel. Dat maakt het interessant om Brills gedachtegang over de genese van taal te volgen en in verband te brengen met zijn wereldbeeld en mensbeeld. Brill, die volledig in de negentiende eeuw staat, werd uiteraard beïnvloed door de stromingen en de uitdagingen die zijn tijd bracht, maar hij kan toch niet zuiver romantisch worden genoemd. Hij heeft zijn theorie grotendeels authentiek opgebouwd maar her en der ook aanknopingspunten gevonden in het werk van voorgangers of tijdgenoten. Alles wat paste in zijn geloofsbetuiging, zo zal blijken, werd benut, alles wat er tegenin ging, moest eraan geloven.

Deze eindverhandeling is een zoektocht naar de oorsprong van Brills theorie over de oorsprong van de taal en poogt deze theorie, die in verschillende artikelen versnipperd terug te

vinden is, zowel op basis van tekstanalyses als op basis van een externe historiografische situering, te reconstrueren. Ik zal Brill zelf in de loop van mijn verhandeling uitvoerig aan het woord laten, zodat de lezer zich een idee kan vormen hoe Brill zijn redenering opbouwde, maar ik zal altijd ook pogen om deze citaten voor de historische achtergrond van hun tijd te duiden. Daarbij zal ik ook Brills aanknopingspunten in de geschiedenis van de taalwetenschap opsporen.

Bovendien had Brill met zijn taaloorsprongstheorie nog een ander doel voor ogen dan enkel een plausibele hypothese uit te werken over het ontstaan van taal. Vanaf 1859 kwam het christelijke wereldbeeld, waar Brill zoveel geloof aan hechtte, onder druk te staan met de publicatie van Charles Darwins *Origin of Species* die de unieke schepping van de eerste mens weerlegde. Dat was nochtans net het thema dat Brill sinds 1844 met zijn taaloorsprongstheorie probeerde te onderbouwen, namelijk de unieke en hoogste plaats van de mens in de schepping. Met Darwins publicatie komt er evenwel geen verandering in Brills ideeën, wel integendeel, Darwin zorgt er veeleer voor dat Brill zijn ideeën met nog meer kracht herhaalt en met nog meer overtuiging en duidelijkheid uiteenzet. Vandaar de titel van dit werk: W. G. Brill (1811-1896): de oorsprong van taal als argument tegen de evolutieleer.

Eerst geef ik een korte biografische schets van Brill (§2) waarin ik mij toeleeg op de punten die van belang zijn voor zijn taaloorsprongstheorie. In het volgende hoofdstuk komt Brills theorie over de oorsprong van taal zelf aan bod (§3), waarbij ik poog verschillende facetten van die theorie te onderscheiden. Eerst (§3.1) wordt aangegeven waar Brills theorie aansluit bij de romantiek of ervan afwijkt en eerder neigt naar het rationalisme dat historisch aan de romantische taaltheorie voorafging. Vervolgens (§3.2) worden de taaloorsprongstheorieën op een rij gezet waar Brill uitdrukkelijk tegen reageert. Op die manier komen verschillende aspecten van zijn eigen theorie opnieuw op de voorgrond en kunnen we nagaan wat de waarde is van de argumenten die Brill aanvoert. Ten derde (§3.3) zal ik uitleggen hoe en waarom Brill precies opkomt tegen de evolutieleer van Darwin.

In het vierde hoofdstuk (§4) wordt één van de enige expliciete voorbeelden die Brill in zijn teksten over de oorsprong van taal expliciet vermeldt, namelijk Friedrich Max Müller, vergeleken met Brill. Daarbij beperk ik mij tot de aspecten die de taaloorsprongstheorieën van Brill en Müller met elkaar gemeen hebben en van elkaar doen verschillen, en wel aan de hand van passages uit Müllers *Science of Language*. Deze vergelijking staft de conclusie die Noordegraaf over de relatie tussen Brill en Müller maakt, namelijk dat Brills werk duidelijke overeenkomsten vertoont met dat van Müller, maar dat Brill zijn taaltheorie toch zelfstandig heeft ontwikkeld. Tenslotte (§5) volgt een algemene conclusie en (§6) de bibliografie.

2. Biografie

2.1 Leven

Hij schetst hem als volgt: “klein van persoon, met een fijnbesneden gelaat, vriendelijke blauwe oogen, maar doordringende blik, de mond wel wat groot, maar de lippen fijn; welluidende stem, aangename hoogstfatsoenlijke spraak, geen onvertogen woord, zachte uiterst beleefde vormen; opgerichte houding, vaste stap, in alles proper en net.” In tegenstelling tot de geheel rationele R.C. Bakhuizen van den Brink (1810-1865) is Brill “geheel mystiek”: hij staat op een hoog standpunt, “maar dit doet hem het panorama dat hij overziet, tusschenbeiden onduidelijk en als in een nevel beschouwen”. Hij “overstroomt u in ’t redeneeren, met deels onbepaalde, deels duistere termen” en “ziet de zaken a priori” (Beets 1983:78).

Zo citeert Noordegraaf (1995:16) in het artikel ‘Oorsprongsproblemen’ een medestudent van Willem Gerard Brill. Nicolaas Beets (1814-1903) zei dit anno 1834 over zijn Leidse collega. De beschrijving is karakteristiek voor Brill, zoals ook uit zijn leven en werk naar voren komt. Noordegraafs conclusie luidt: “wanneer je deze typering tegenkomt na veel Brill gelezen te hebben, vraag je je af of Brill na z’n studententijd ooit wel veranderd is” (1995:16).

In korte biografieën van Brill (op de website DBNL¹ en inleidend in de artikelen van Noordegraaf) komen telkens dezelfde aspecten naar voren, maar het is pas in het levensbericht dat Chantepie de la Saussaye over zijn vriend schreef in het *Jaarboek van de*

¹ http://www.dbnl.org/tekst/anro001bioe01_01/anro001bioe01_01_0012.htm

Koninklijke Akademie van Wetenschappen gevestigd te Amsterdam (1896) dat we meer te weten komen over Brills persoon, over zijn interesses, grote voorbeelden en idealen. Voor het onderstaande overzicht put ik uit deze verschillende bronnen.

Willem Gerard Brill werd op 10 oktober 1811 te Leiden geboren, als oudste zoon van de bedrijfsleider van drukkerij Luchtmans (die nu bekend staat onder de naam ‘Brill’ door de opvolging van één van zijn broers). Vooreerst bezocht Brill de Franse school om zich daarna in het Leidse gymnasium in te schrijven. In 1828 ging Brill theologie studeren aan de universiteit van Leiden. Na zijn examen voor een commissie van predikanten kreeg Brill twee ambtsaanbiedingen, maar die weigerde hij. Chantepie de la Saussaye geeft hiervoor de volgende redenen:

Aanleiding tot die verandering gaf het oordeel over zijn eerste preek, door Van der Palm en anderen geveld. Hij had daarin het evangelisch verhaal van de tempelreiniging geheel filosofisch, symbolisch verklaard. Ook zijne moeder gaf hare bezorgdheid te kennen over eene prediking die door eenvoudigen niet begrepen zou worden, veeleer ergernis zou wekken. Wellicht werkte mede dat Brill wegens zijne kleine gestalte voor den kansel minder geschikt scheen. Hoe dit zij: zijn besluit was wel voor zijne aanstaande bruid – hij was inmiddels verloofd met Adriana Cornelia Peetronella Hasebroek – die het ideaal van eene vriendelijke dorpspastorie moest opgeven, eene groote teleurstelling, maar niet voor hemzelf. Hij zag tegen de banden van een kerkelijk ambt op en gevoelde zich vrijer buiten de kerkelijke atmosfeer (1896:98).

Vervolgens wendde Brill zich tot de studie van de klassieke letteren. Op 24 juni 1837 promoveerde hij tot doctor in de letteren met een proefschrift over Aristophanes, getiteld *Quaestiones selectae de comoedia aristophanea*.

In de jaren 1838 tot 1840 werd Brill ‘praeceptor’ aan het Leiden Stedelijk Gymnasium en tevens docent in moderne literatuur, voornamelijk de Duitse letterkunde, aan de Leidse universiteit. Om zijn financiële situatie te verbeteren ging Brill in 1840 naar Zutphen, waar hij Nederlands, Frans, Engels en Duits gaf aan het nieuwe Stedelijke Gymnasium. Volgens Saussaye waren het de uitnemende docenten Michaëlis, Kroon en Brill onder het rectorship van H.J. Matthes die het gymnasium tot bloei brachten. Bovendien was Brill niet enkel bezorgd om zijn vakinhouden: “Brill gaf niet alleen onderwijs, maar trok zich de belangen zijner leerlingen aan, hij ontving hen met de hem eigene deftige hartelijkheid in zijn huiselijke kring. Ik betwijfel of er op het oogenblik een provinciestad van den tweeden rang in Nederland wordt gevonden, waarin zooveel wetenschappelijk leven en zooveel paedagogische kracht huist als te Zutphen in die dagen” (1896:100). Daarvan getuigen ook Brills brochures

waarin hij de organisatie van het gymnasium bekritiseert. In Zutphen nam Brill verder deel aan verschillende wetenschappelijke kringen.

Op 13 april 1859 werd Brill benoemd tot hoogleraar Nederlandse taal en literatuur en vaderlandse geschiedenis aan de Universiteit van Utrecht als opvolger van Lodewijk Gerard Visscher (1797-1859). In deze functie werd hij tevens voorzitter van het Historisch Genootschap te Utrecht, dat belangrijke bronnen publiceerde. Hij bleef daar tot zijn emeritaat in 1881. In die periode verloor Brill grotendeels zijn gezin. In 1865 stierf zijn vrouw. Drie van zijn vier kinderen trokken naar andere werelddelen. Zijn oudste zoon was hoofd van het Gray College in Zuid-Afrika. Zijn tweede zoon moest al vroeg om gezondheidsredenen uit India terugkeren en stierf kort daarop. Zijn dochter was naar India vertrokken en daar gestorven. Zo hield hij enkel zijn jongste zoon over, die in Utrecht bleef. Op 19 januari 1896 stierf Brill in Utrecht.

2.2 Werk

“Ons ontbrak eene Spraakleer, die kon gezegd worden in de hoogere scholen en in de handen van den leeraar van meer uitgebreide taalstudie een nuttig boek te wezen, eene Spraakleer, waarin de resultaten der taalvorsching van onze naburen in Duitschland, met name van Jacob Grimm, waren opgenomen” (Brill 1846:VI). Dit is de reden waarom Brill in 1846 zijn *Hollandsche Spraakleer* schreef. Het was ontworpen als een handboek voor scholen en ook voor het lager onderwijs maakte hij er een bewerking van (1853). Het boek behandelt ‘letters’, morfologie en de reededelen van de taal. Een deel over syntaxis werd pas toegevoegd aan de herziene versie *Nederlandsche Spraakleer* in 1852 en in 1866 volgde het derde volume *Stijlleer*. De volledige *Nederlandsche Spraakleer* had veel invloed en werd in verschillende edities uitgegeven. Origineel is het boek echter niet. Het is volgens Noordegraaf (1994:352) in essentie een aangepaste vertaling van het werk van J.C.A. Heyse (1764-1829) en K.W.L. Heyse (1797-1855), namelijk het *Ausführliche Lehrbuch der deutschen Sprache* (1838-1849). Brill vermeldt dit ook in zijn voorrede van de *Hollandsche Spraakleer*. Van Driel benadrukt dat de opbouw van het werk dan weer in grote mate gelijk is aan die van de invloedrijke *Nederduitsche Spraakkunst* (1805) van Pieter Weiland. Hoewel de spraakkunst van Brill dus allesbehalve innovatief was, werd het toch decennialang als een belangrijk werk beschouwd. Chantepie de la Saussaye noemt het werk “een algemeene letterkundige encyclopedie” (1896:109).

Brills grammaticale kennis reikte verder dan het Nederlands, gezien zijn lessen handelden over Nederlands, Frans, Engels en Duits. In 1856 publiceerde hij *Kritische Aanmerkingen over de Fransche Spraakkunst, aan onderwijzers en examinatoren opgedragen* en in 1858 *Opmerkingen op het gebied der Engelsche Spraakkunst*. Brill publiceerde ook een Hoogduitse spraakkunst in 1861.

Naast publicaties over taalkunde bracht Brill ook werken en artikelen uit op het gebied van nationale geschiedenis. Zoals gezegd, doceerde Brill als hoogleraar vaderlandse geschiedenis aan de Universiteit van Utrecht, en in de Marnixvereniging en het Historisch Genootschap werkte hij mee aan het uitgeven van geschiedbronnen. Zijn historische verhandelingen zijn voornamelijk gebundeld in *Voorlezingen over de geschiedenis der Nederlanden*, in drie delen uitgegeven tussen 1861 en 1886. Daar werd later *Betwiste bijzonderheden op het gebied der studie van de geschiedenis van ons land* (1889) aan toegevoegd. “Brill moet nog plannen gehad hebben voor een grote wereldgeschiedenis, waarvan alleen de eerste twee delen verschenen: een geschiedenis der volken in schetsen”². Bovendien werkte Brill sinds 1851 aan de voortzetting van J.P. Arends toen bekende *Geschiedenis des Vaderlands*.

Ten slotte dient te worden opgemerkt dat Brill ook tal van artikelen schreef over verschillende onderwerpen in verscheidene tijdschriften, waaronder De Gids, het Nieuw Archief en De Taalgids. Een duidelijk overzicht van Brills artikelen, toespraken en werken is tot op heden niet voorhanden.

2.3 Conclusie en introductie tot het onderwerp

Brill is vooral van betekenis geweest door zijn spraakkunsten. In de tweede helft van de negentiende eeuw bewezen zij diensten als naslagwerken en door de bewerking van Van Dale hebben ze een nog grotere invloed uitgeoefend op de traditionele schoolgrammatica. Maar ook Brills visie op de oorsprong van taal is het bestuderen waard, voornamelijk omdat Brills werk geheel in het teken staat van een ‘hogere waarheid’:

Brill’s filosofie was eigenlijk hoge levenswijsheid, op zedelijk-godsdienstigen grondslag, bij toeneming theosofisch gekleurd. Als men een opstel van zijne hand ontmoet met den titel *Proeve eener geluksleer* zoeke men er geen wijsgeerig onderzoek in; hij toont hier aan, dat liefde en arbeid de twee bronnen zijn van menschelijk geluk (Saussaye 1896:121).

² http://www.dbnl.org/tekst/anro001bioe01_01/anro001bioe01_01_0012.htm – bezocht op 31 maart 2007

Ik zal in deze verhandeling argumenteren dat het vertrouwen in een ‘hogere waarheid’ ook de sleutel is om Brills visie op de oorsprong van taal te begrijpen. Op de eerste plaats is er voor Brill God en de Bijbel, al het andere in de wereld vloeit daaruit voort, zo ook de taal. In Brills taalkundige redevoeringen is nog duidelijk de invloed te zien van zijn theologische studie en overtuiging. Chantepie de la Saussaye benadrukt dat Brills weigering om een theologische carrière aan te vatten op zich niets met zijn geloof zelf te maken had:

Maar een omkeer in zijne overtuigingen was dat wijzigen van levensplan in geenen deele. Hij bleef geheel getrouw aan het Christelijk geloof, dat door zijn studie niet was geschokt, veeleer bevestigd (...) Ik mag dit hier te minder verzwijgen, omdat het eenige dat hij mij met het oog op zijn toekomstig levensbericht heeft opgedragen – reeds 12 Mei 1890, ik heb den datum opgeteekend – dit was dat zijn overgang tot de letteren toch niet in verkeerd licht zou komen. De voorzorg was trouwens onnoodig. Wie, die Brill heeft gekend of zijn geschriften leest, weet niet dat hij zijn leven lang een belijder van het Evangelie is geweest (Saussaye 1896:98-99).

In de acht artikelen waarin Brill zijn visie op de taalgenesis uit de doeken doet en die ik in mijn verhandeling zal bespreken, komt telkens de bevestiging van een christelijk wereldbeeld naar voren. Vooral de centrale en goddelijke plaats van de mens in de schepping wordt steeds opnieuw beklemtoond. Met de publicatie van Darwins *Origin of Species* (1859) werd een dergelijk wereldbeeld in de negentiende eeuw grondig aan het wankelen gebracht. Als de soorten door een transformatie uit andere soorten ontstaan, dan kan het scheppingsverhaal waarin God de aarde, de dieren en de mens uit het niets scheidt, immers onmogelijk waar zijn:

... as modern geology has almost banished such views as the excavation of a great valley by a single diluvial wave, so will natural selection banish the belief of the continued creation of new organic beings, or of any great and sudden modification in their structure (Greene 1959:182).

De centrale en goddelijke plaats van de mens komt daardoor in het gedrang. In *The descent of man* (1871) schrijft Darwin:

The main conclusion here arrived at, and now held by many naturalists who are well competent to form a sound judgment is that man is descended from some less highly organised form. The grounds upon which this conclusion rests will never be shaken, for the close similarity between man and the lower animals in embryonic development, as well as in innumerable points of structure and constitution, both of high and of the most trifling importance, – the rudiments which he retains, and the abnormal reversions to which he is occasionally liable, – are facts which cannot be disputed (...) all point in the plainest manner to the

conclusion that man is the co-descendant with other mammals of a common progenitor (Darwin 2004:676).

Brill was hierdoor echter niet overtuigd. Hij bleef zolang hij leefde vasthouden aan het christelijke wereldbeeld waarmee hij was opgegroeid en in de artikelen over de doorsprong van taal laat hij geen enkele kans onbenut om een visie te verkondigen die radicaal tegen Darwin ingaat. Dit is Brill ten top: veel meer dan een taalkundige toont Brill zich in zijn teksten over de oorsprong van taal een christelijke denker die op basis van een onwrikbare overtuiging een mensbeeld naar voren brengt. Aan Brills taaloorstprongstheorie is het volgende hoofdstuk gewijd. Ik besluit deze korte biografische schets met de volgende woorden van Saussaye:

Ik kon van den wijsgeer niet spreken zonder den christen te teekenen. Bij Brill waren zij één. Doch daarom is hij nog geen theoloog geweest. Omdat hij *Bijbelstudiën* en menig stichtelijk verhoog heeft geschreven, achten sommigen dat hij toch eigenlijk altijd theoloog is gebleven. Doch te onrechte. Integendeel: hij stelde in den arbeid der theologen al bijster weinig belang. Over bijbelkritiek lachte hij goelijk. Het stond hem tegen “de dagteekening van eeuwige woorden te berekenen”; “wat doet er toe, wanneer of door wien gesproken is, wat hemel en aarde steeds verkondigen?” (Saussaye 1896:122)

3. Brill over de oorsprong van taal

3.1 Inleiding

Ter voorbereiding van zijn hoofdwerk *Hollandse Spraakleer* (1846) schrijft Brill een brochure *Over de taal als het pand van 's menschen hoogen rang in de schepping, en over het verband tusschen de meerdere of mindere intellectuële vatbaarheid eener natie, en de hoogere of lagere klasse, waartoe de taal door haar gesproken, behoort* (1844) waarin hij zich voor de eerste maal uitlaat over de oorsprong van de taal. Vanuit de romantische achttiende eeuw was de impuls ontstaan om na te gaan wat de oorsprong van taal is, “a topic that kept philosophers and men of letters busy throughout the 18th century” (Seuren 2004:50). Maar voor Brill kwam daar nog een bijkomende motivatie bij. Volgens Brill is de opvatting over de herkomst van taal beslissend voor de hele taalstudie van een wetenschapper “Al naar gelang wij ten deze aanzien de eene of de andere meening zijn toegedaan, komt ons de methode en de strekking eener navorsching op het gebied der taalkunde of als richting voor (...)” (1851:55). Vandaar dat Brill grondig onderzoek doet naar de aard en oorsprong van taal en er niet voor terugschrikt de opvattingen van zijn voorgangers aan de kaak te stellen. Zijn ultieme doel was namelijk de taalkunde op de juiste weg te zetten door een antwoord te geven op wat volgens hem blijkbaar beginselvragen waren. Bestudeert men de teksten van Brill diepgaander, dan blijkt echter dat er in de loop van zijn discours nog een andere, meer latente opzet aan het licht komt, namelijk het bevestigen van de bijbelse schepping met de mens als hoogste wezen.

H.J. Pos (1898-1955) wijst erop dat er met betrekking tot de oorsprong van taal niets anders op zit dan een hypothese te stellen: “doordat die toestand niet in de historische ervaring gegeven is – immers steeds vinden we in de geschiedenis een verscheidenheid van talen, die elk een grote verscheidenheid van elementen en eigenschappen vertonen – is de enige mogelijkheid om hem nader te bepalen, dat de onderzoeker zelf er zich een beeld van tracht te vormen” (Pos 1946:43). In Brills betoog blijft gedurende zijn hele leven hetzelfde denkbeeld terugkomen: de mens onderscheidt zich van het dier door de rede en de rede zorgt ervoor dat wij spreken. Die rede heeft zich volgens Brill echter niet tijdens een evolutie in de mens ontwikkeld, maar was er “van stonden aan” (1873:382). Zonder Darwin ooit expliciet te vermelden – tenzij in een citaat van Max Müller – verwerpt Brill de evolutieleer die zegt dat de mens uit een lagere diersoort die nog niet over taal beschikte, is geëvolueerd. Het sluitende bewijs tegen Darwin is voor Brill net de taal. Deze redenering had grote populariteit

verworven door het werk van de in zijn tijd wereldberoemde Duitse taalgeleerde Max Müller (1823-1900).

In wat volgt analyseer ik teksten van Brill waarin hij dieper ingaat op de vraag over de oorsprong van taal om na te gaan hoe Brill zijn overtuiging motiveert en verdedigt dat de mens en zijn taal Darwins theorie tegenspreken. Eerst reconstrueer ik Brills visie op de oorsprong van taal, die hij al had gevormd voor Darwins evolutieer algemeen bekend werd (§3.2). Daaruit blijkt dat Brill qua gedachtegoed een visie aanneemt waarin hij denkbeelden van de romantiek en van het rationalisme met elkaar verbindt. Daarna volgt een bespreking van alle zogenaamde “wanbegrippen” over de oorsprong van taal die Brill wenst te ontmaskeren (§3.3). Tenslotte worden de opvattingen van Brill ten opzichte van de evolutieer nog eens in de verf gezet (§3.4). Mijn analyse is gebaseerd op een overzicht van de acht artikelen waarin Brill zijn visie op de oorsprong van taal uit de doeken doet (zie §6 bibliografie).

3.2 Tussen rationalisme en romantiek

In dit hoofdstuk wordt Brills visie op taal geleidelijk uiteengezet zoals Brill die in zijn artikelen en brochures naar voren bracht. De eerste aanzetten tot Brills visie op de oorsprong van taal worden zoals gezegd gegeven in de taalbrochure (1844) die voorafging aan zijn bekendste en meest uitvoerige boek *Hollandsche Spraakleer* uit 1846. In die brochure is het fundament van zijn taaltheorie al aanwezig.

3.2.1 Mens versus dier

Om wel te begrijpen, welke plaats de mensch in de Schepping inneemt, dienen wij hem met de overige schepselen te vergelijken. Doen wij dit, zoo bespeuren wij dadelijk, dat de mensch meer en fijnere stoffelijke vermogens bezit, dan de meeste schepsels, en zoo al sommige vermogens bij hem minder fijn zijn dan bij enkele andere schepselen, – met dezelve weet hij oneindig meer uit te voeren dan alle (1844:5).

Uit die idee vloeit Brills oorsprongstheorie voort: de mens is zo veel meer dan het dier. En de taal is het vermogen dat bij uitstek de mens onderscheidt van de dieren. Hoewel dieren ook al bewust en in overleg met hun soortgenoten handelen (bijen zouden hiervan een voorbeeld kunnen zijn aangezien zij op een bepaalde manier zoemen om aan de andere bijen duidelijk te maken dat er een voedselbron in de buurt is: “the intricate system of ‘dancing’ used by

honeybees to communicate information about sources of nectar [Tallerman 2005:2]), blijft dit enkel beperkt tot het bevredigen van onmiddellijke fysieke behoeften en tot het overleven.

De plant is een gebonden lid, een aanhangsel der natuur; zij kan zich niet van hare plaats bewegen, maar leeft en sterft met den grond, die haar draagt. Het dier geniet zekere mate van vrijheid; het loopt los daarheen; het heeft zijn fysiek centrum in zich zelf; zijn leven is niet bloot van de omgevende natuur afhankelijk, veeleer bestrijdt en vernielt het dier de natuur om zich te onderhouden. *Het dier bestrijdt de natuur*: mitsdien erkent het in haar eene vijandige macht tegenover zich, en even daarom is het dier haar meester niet, maar in waarheid haar onvrije dienaar, haar slaaf. De mensch daarentegen kweekt de natuur om zich te voeden, hij leidt en ordent haar, versiert haar en wekt haar uit den dood. Want de mensch heeft de natuur als zijne bondgenoot begrepen; hij heeft haar zonder strijd veroverd, want zij zelve verried hem hare geheimen. Is dus de plant volkomen onzelfstandig, leeft en werkt de natuur in haar en zij in de natuur; is het dier beperkt zelfstandig en slechts onafhankelijk zoo ver zijn geweld reikt, want door geweld doet het zich tegenover de natuur gelden; de mensch is volstrekt zelfstandig, hij is, zegt Herder, de eerste vrijgelatene der Schepping; hij heerscht door weldoen, door vrije dienst (1844:6).

Opmerkelijk is dat Brill de natuur als een vijand voor het dier ziet, aangezien het dier de natuur moet vernielen om zich in stand te kunnen houden. Bijgevolg is het dier niet meester van de natuur, maar haar dienaar. De mens daarentegen cultiveert de natuur om zich te voeden, hij beslist over de natuur, over planten en dieren (men denke hierbij onder meer aan het planten van gewassen en het kweken van dieren). De natuur is bijgevolg een soort bondgenoot van de mens, meer nog, de mens is ten opzichte van de natuur volstrekt zelfstandig. Brill refereert hier aan de Duitse romantische filosoof Johann Gottfried Herder (1744-1803) die de mens ook als het eerste vrije wezen in de schepping zag. Herder spreekt van de 'Besonnenheit' die de mens zou kenmerken, een vermogen dat de mens van het dier onderscheidt en dat volgens hem ook de ware oorsprong is van de taal (Noordegraaf 1985:120). Chris Hutton beschrijft het in een inleiding op de *Abhandlung über den Ursprung der Sprache* (1771) als volgt: "Set against the background of unchanging nature, human beings can aspire to raise themselves up through struggle and through the exercise of their mental capacities, their *Besonnenheit*" (1995:viii). De idee dat de rede de mens onderscheidt van het dier en hem op een hogere plaats in de schepping plaatst, heeft Brill dus al bij Herder, een van de hoofdfiguren van de romantiek gelezen. Maar Brill gaat nog een stap verder.

De mensch is vrij ten aanzien der natuur. Ben ik nu vrij ten aanzien van iemand tegenover mij, dan bezit ik met hem gelijke rechten, zijne wet is de mijne, mijne wet is de zijne. Zoo ook hier: de mensch zou tegenover de natuur niet vrij zijn, ware het niet, dat de wet, en bij gevolg het wezen, de idee der natuur

in hem was. Van daar bevat hij de natuur, en weet hij haar op haren waren prijs te schatten; van daar schept hij voor zich, even als de natuur voor haar zelve (1844:6-7).

Brill meent dat om ergens vrij van te zijn, de wetten van beide zaken gelijk moeten zijn. Dit kan als volgt geïnterpreteerd worden: als beide zaken aan eenzelfde wet onderhevig zijn, dan zijn ze elkaars gelijke, in tegenstelling tot bijvoorbeeld een koning en zijn volk. Om bijgevolg vrij te zijn van de natuur, moet de wet van de natuur in de mens zelf aanwezig zijn. Ergo: de mens bevat de natuur.

Ziet de mensch in de Schepping rond en brengt hij wat hij waarneemt terug tot zich zelve en de in hem zelve geschrevene wet der natuur, zoo noemt men dit *denken*. Heeft hij het tegenbeeld van het uitwendige in zijn inwendige wezen aangetroffen, zoo heeft hij een gedachte-wezen, een begrip gevonden. Geen begrip, geen gedachte-wezen, of het staft zijn bijzonder bestaan door zich een' vorm, een ligchaam te scheppen. Zoo drijft het begrip den mensch tot verligchamelijking van het gedachte, tot daargestelling van een beeld, waarin dat begrip als in zijn kenmerkend omkleedsel besloten zijn moet (1844:7).

In de mens – en alleen in de mens – zit dus de wet van de natuur. Wanneer de mens rondkijkt, brengt hij wat hij waarneemt terug tot zichzelf en tot die natuur in hem. Dit is voor Brill *denken*: van de uitwendige waarneming het begrippelijke tegenbeeld in zijn inwendig wezen aantreffen. Dat tegenbeeld bevindt zich in de mens doordat hij op een unieke manier een is met de natuur. Op het cruciale moment waarop de mens een uitwendig object verbindt aan zijn inwendige natuur, heeft de mens het begrip, het denkbeeld gevonden. Ook Herder maakte al een onderscheid tussen de werkelijkheid en de wereld binnenin de mens, en de sleutel om daarover te reflecteren is volgens hem de taal. “Es war gefasstes Zeichen, bei welchem sich die *Seele* an eine *Idee* deutlich besann – Was ist das anders als Wort” (1995:55-56).

Ook voor Brill is dat “gedachtewezen”, de verbinding tussen de uitwendige en de inwendige natuur, de aanzet om taal te creëren. Het is dit begrip, dit inwendige beeld dat al in de mens voorhanden is doordat hij in zichzelf de natuur bezit, dat de mens drijft die gedachte te “verbeelden”, er een lichaam of beeld voor te scheppen. Deze drang tot exteriorisatie levert taal op, meer bepaald in de vorm van klanken:

De adem, het onstoffelijkste aan ons, is het natuurlijk beeld van ons geestelijk wezen, weshalve ook vele talen voor *adem* en *geest* slechts één woord gebruiken, als het Hebreeuwsch, het Grieksch, het Latijn, het Gotisch, dat is, het oorspronkelijke Duitsch, en het tegenwoordige Duitsch (1844:7-8).

Op basis van de etymologie poogt Brill te bewijzen dat de adem de meest logische manier is voor de mens om voor die gedachte een lichaam te scheppen. Hij meent dat het *ahma* in het Gotisch zowel ‘geest’ als ‘adem’ betekent en ook het Nederlandse woord *geest* zou van het Oud-Noors werkwoord *giossa* afkomstig zijn, wat ‘uitademen’ betekent. Doordat er in vele talen voor adem en geest slechts één woord bestaat, kunnen de begrippen volgens Brill ook inhoudelijk op gelijke hoogte worden geplaatst. De adem is de geest, dus verbeeldt de mens zijn gedachten via zijn adem. Voor Brills redenering zijn nog heel wat andere voorbeelden te vinden. In het Zweeds zijn *ande* ‘geest’ en *andas* ‘ademen’ etymologisch verwante woorden. Het Engelse *spirit* wordt in het woordenboek enkel in de betekenis van ‘geest’ vertaald, maar op een etymologische website wordt ook aangegeven dat het woord afkomstig zou zijn van *spirare* wat ‘ademen’ betekent.³ Verder wijst de encyclopedie-website Wikipedia erop dat het woord voor ‘ziel’ in vele talen overeen komt met het woord voor ‘adem’:

In de sfeer van het begrip *ziel* komen in vele talen woorden voor die adem(en), lucht, wind, ruiken e.d. betekenen. Grieks: het woord *psyche* (ziel) betekent evenals *pneuma* (geest) wind of lucht (< *pne(w)ô* = waaïen). Latijn: de woorden *anima* (ziel) en *animus* (geest) betekenen wind, *spiritus* (geest) adem. Sanskriet: *âtman* (ziel) betekent lucht (vergelijk adem - misschien - Grieks "atmos"). Hebreeuws: de woorden *nefesj* (levensadem), *nesjamah* (ziel) en *roeach* (geest) betekenen respectievelijk geur, lucht en wind. (...)⁴

De adem is volgens Brill het meest immateriële van de mens, en bijgevolg het natuurlijke beeld van het geestelijke wezen. Daardoor is de adem, die via de mond klanken en geluiden voortbrengt, het meest natuurlijke lichaam van het denken van de mens. Die idee dat de adem en de stem de instrumenten bij uitstek zijn voor taal en denken, is ook al te vinden bij Wilhelm von Humboldt (1767-1835). Ook hij probeerde te bewijzen dat de stem het meest beantwoordt aan de “geestelijke” vereisten van het menselijke denken en dat het daarom voor de hand ligt dat de mens zijn gedachten in een oraal taalteken realiseert. Voor hem was de stem conform met het menselijke intellect om verschillende redenen:

Language is the formative organ of *thought*. *Intellectual activity*, entirely mental, entirely internal, and to some extent passing without trace, becomes, through *sound*, externalized in speech and perceptible to the senses. (...) The concordance of sound and thought is nevertheless plain to see. Just as thought, like a lighting-flash or concussion, collects the whole power of representation into a single point, and shuts out everything else, so sound rings out with abrupt sharpness and unity. Just as thought seizes the whole

³ <http://www.etymonline.com/index.php?l=s&p=35> – bezocht op 1 maart 2007

⁴ <http://nl.wikipedia.org/wiki/Ziel> – bezocht op 1 maart 2007

mind, so sound has predominantly a penetrating power that sets every nerve atingle. (...) The cutting sharpness of the vocal sound is indispensable to the understanding in apprehending objects. Both things in external nature, and the activity excited within, press in upon man all at once with a host of characteristics. But he strives to compare, separate and combine, and in his higher purposes to fashion an even more embracing unity. (...) But sound suppresses none of the other impressions which objects are capable of producing upon outer or inner sense; instead, it becomes the bearer of them, and in its individual composition, connected with that of the object – and this precisely according to the way that the speaker's individual sensibility grasps the latter – it appends a new designating impression. (...) Since intellectual effort does not just occupy the understanding, but arouses the whole man, this too is chiefly promoted by the sound of the voice. For as living sound it comes forth from the breast like breathing life itself, is the accompaniment, even without language, to pain and joy, aversion and desire, and thus breathes the life it flows from into the mind that receives it, just as language itself always reproduces, along with the object presented, the feeling evoked by it, and within itself couples, in ever-repeated acts, the world and man, or, to put it otherwise, the spontaneously active and the receptive sides of his nature... (Humboldt 1999:54-56)

Dat de mens zijn gedachten via de adem uitdrukt, vindt Brill evident aangezien “de natuur in mensch en dier geen ander middel gebruikt om het innerlijke gevoel te uiten” (1846:2). In de uitbeelding van die gedachte moet de mens immers zichzelf en zijn geestelijk wezen herkennen, en dit gebeurt het natuurlijkst via de adem.

De mensch is het eenige sprekend schepsel: de dieren spreken niet, en wanneer men, uit een dierkundig oogpunt, den mensch eenen soortmakenden bijnaam wil geven, die hem van de overige dieren onderscheidt, zoo kan men hem even goed *homo loquens*, als *homo sapiens* noemen (1844:8).

De mens is het enige sprekende wezen in de schepping; voor Brill kan je de eerste mens evengoed ‘*homo loquens*’ noemen in plaats van ‘*homo sapiens*’ aangezien spreken en denken volgens hem samenvallen. Op het eerste gezicht kan de indruk ontstaan dat Brills redenering logisch en dwingend is, maar bij nader inzien is zij opnieuw circulair en kan zij het a-prioristische gehalte van Brills argumentatie niet verbergen: dat natuurlijke taal maar als een klankfenomeen kan worden gedacht, wordt gewoon aangenomen, niet beargumenteerd. Ook Johann Gottfried Herder hechtte veel belang aan het auditieve zintuig. Voor hem was het gehoor een middenweg tussen het gezicht dat meer afstandelijk is en de tast die onmiddellijk is. En het is via het gehoor dat de mens leert: “Nun lasset dem Menschen alle Sinne frei; er sehe und taste und fühle zugleich alle Wesen, die in sein Ohr reden – Himmel! Welch ein Lehrsaal der Ideen und der Sprache” (1995:x). Taal wordt bijgevolg ook onvermijdelijk gerealiseerd via de stem, temeer daar de mens leert van anderen. Net zoals Brill hebben

Herder en ook Humboldt weinig of geen oog voor een andere zintuiglijke vorm van taal, zoals gebarentaal, en dit in tegenstelling tot William Dwight Whitney (1827-1894) die in zijn *Language and the study of language* het volgende zegt: “There is no necessary connection between mental acts and vocal utterances. (...) it is hardly less natural to men to use their hands than their tongues to help the communication of their ideas” (1973:422). Duidelijk een redenering die voor Brill en anderen ondenkbaar was.

Met het aannemen van een geestelijke wereld in de mens, bevindt Brill zich op het gebied van het rationalisme, meer bepaald van het innatisme (of nativisme).

3.2.2 *Het innatisme*

Noordegraaf merkt op dat Brill uitgaat van een aangeboren wereld van ideeën in de mens: “I would like to stress this characteristic of Brill’s approach: he talks about an identification of what is externally perceptible, on the one hand, with the internal world of concepts which is already present in the mind, on the other hand – a sort of a priori complete knowledge of the world. Thus, Brill presupposes innate notions” (1994:353). Brill is met andere woorden een aanhanger van het innatisme.

Het innatisme is een stroming binnen het rationalisme, die scherp in contrast stond met het empirisme. “The rationalists sought for the certainty of knowledge not in the impressions of the senses, whose fallibility could never be wholly excluded, but in the irrefutable truths of human reason” (Robins 1997:129) Het empirisme gaat ervan uit dat de menselijke geest een ‘tabula rasa’ is die impressies op een passieve manier ontvangt. Het rationalisme daarentegen gelooft dat er aangeboren ideeën zijn die van het brein een actieve participant maken (Robins 1997:129-130). Hoewel die manier van denken al te vinden was bij Plato in de dialoog *Theaetetus*, is het vooral in de zeventiende eeuw dat het innatisme tot volle bloei zou komen. In de filosofie van die periode speelde de paradox van de kennis, die vooral door René Descartes (1596-1650) naar voren was gebracht, een grote rol. Descartes, met zijn bekende slagzin ‘cogito ergo sum’, wees erop dat het onmogelijk is de realiteit van de externe wereld te bewijzen. Hoewel God het volgens Descartes in al zijn goedheid niet kon toelaten dat de mens voortdurend wordt bedrogen door valse impressies, ging Descartes toch op zoek naar een manier om de rol van perceptie en empirische data in de kennis van de mens te bepalen – en te minimaliseren. Daartoe baseerde hij de menselijke bekwaamheid tot kennis op aangeboren cognitieve concepten. “These [innate ideas] were taken to need nothing but a mere stimulus from the, otherwise unknown, outside world, in order to give rise to world knowledge” (Seuren 2004:55). Onder de bekendste aanhangers van het Cartesiaanse

innatisme rekent Seuren (2004:54) onder meer Leibniz en Kant. Ten tijde van de romantiek kwamen echter steeds meer filosofen en schrijvers tegen deze denkwijze in opstand. Zij geloofden in het belang van de onmiddellijke ervaring, op basis van zintuiglijke perceptie, voor de kennisverwerving. Seuren onder andere G. Vico, E. de Condillac en W. von Humboldt als tegenstanders van het innatisme (Seuren 2004:54). Maar ook in de twintigste eeuw gaat de discussie verder. Vooral Noam Chomsky (1928-) bouwt verder op het Cartesiaanse rationalisme, voornamelijk in zijn theorie over moedertaalverwerving. Hij gaat uit van een aangeboren, in alle mensen aanwezige raamgrammatica ('Universal Grammar') die een genetische structuur in het brein vormt en die door een evenzeer aangeboren 'Language Acquisition Device' tot ontwikkeling wordt gebracht. Dergelijke postulaten moeten vooral de discrepantie oplossen die er volgens auteurs als Chomsky bestaat tussen wat een kind aan beperkte en willekeurige input te horen krijgt tijdens het moedertaalverwervingsproces en het complexe en veel rijkere taalsysteem dat het kind aan de hand van die input ten slotte beheerst en geïnternaliseerd heeft (Robins 1997:262-263).

Opvallend is dat Brill ten tijde van de romantische negentiende eeuw toch uitging van een inwendige, aangeboren wereld in de mens, die slechts geactiveerd wordt door de waarnemingen van de uitwendige wereld, wat een heel rationalistische denkwijze is. Hier maakt Brill al de eerste aanzetten om aan te tonen dat de mens het hoogste wezen is in de schepping. In tegenstelling tot het dier, dat enkel over zijn zintuigen beschikt, bezit de mens iets wat hem daarboven stelt. Hoe kan dat anders uitgelegd worden dan via een inwendige, aangeboren wereld? Het valt niet te bewijzen en niet te ontcrachten. Brill neemt het aan. Het dier ziet immers hetzelfde in de wereld als de mens en toch kan enkel de mens spreken. Als er in de werkelijkheid niets te vinden is dat voor dit onderscheid zorgt, dan moet het inherent zijn aan het wezen zelf. Dit is in essentie ook de redenering van Chomsky in de twintigste eeuw die een discrepantie ziet tussen wat een kind hoort en wat het na enkele jaren allemaal kan zeggen. Er moet iets meer aanwezig zijn in de pasgeboren mens, iets wat men niet op basis van de externe realiteit kan verklaren.

Bril zou het evenwel nooit eens geweest zijn met de rationalistische beginselen van Descartes, die twijfelt aan de betrouwbaarheid van de ons omringende wereld. Brill gelooft in een universum zoals dat in de bijbel is beschreven (zie ook verder) en stelt zich daar verder geen vragen bij. De mens bekleedt een ultieme positie in de schepping los van zijn omgeving en dat vanaf het eerste moment. Om dit te onderbouwen moest Brill dus enkel zijn ideeën inpassen in de nativistische theorie die al klaar lag. Of hij zich daarbij in rationalistisch of in romantisch vaarwater bevond, deed eigenlijk niet terzake. Brill wou geen stroming

vertegenwoordigen, hij wou enkel het ultieme christelijke wereldbeeld verkondigen op een voor hem wetenschappelijke manier. “Hij was een man van overtuiging die aan waarheid geloofde; én – die waarheid viel bij hem met geen leerstelsel samen. De vormen waarin hij zelf zijn overtuigingen mededeelde, niet in zwevende algemeenheid maar veel meer naar den trant der theosofen, stelde hij toch niet als bindenden canon vast” (Saussaye 1896:125).

3.2.3 *De cognitieve functie van taal*

De verzameling van de klanken die de mens aanwendt om van zijn denken rekenschap te geven is voor Brill *de taal*. Deze opvatting brengt Brill verder tot de volgende redenering:

De taal is dus het uitwendig teeken van 's menschen denken, en daar zijn denken de waarborg is van zijne oppermacht over de natuur, zoo is de taal het pand van zijnen hoogen rang in de Schepping (1844:8).

Omdat de taal het uitwendige teken is van het denken van de mens en omdat het denken de garantie is dat de mens op een unieke wijze macht bezit over de natuur, is de taal het bewijs dat de mens het meest hooggeplaatste wezen is in de hele schepping. Deze redenering, waarop heel Brills taaltheorie blijkt te steunen, draagt evenwel de kenmerken van een cirkelredenering. Enerzijds onderscheidt de mens zich van het dier door zijn denken,⁵ en de taal is het rechtstreekse gevolg van zijn denken; anderzijds is de taal het bewijs dat de mens op de hoogste trap van de schepping staat en zich onderscheidt van het dier. Wat Brill hier doet, is de taal eerst als gevolg uit zijn redering laten voortvloeien om het vervolgens weer als bewijs te gebruiken voor diezelfde redenering. Bovendien komt zijn stelling ‘de mens onderscheidt zich van het dier door het denken’ in het artikel van 1871 door zijn eigen woorden onder vuur te liggen, doordat hij ook beweert dat dieren en planten kunnen ‘denken’ en niet duidelijk maakt wat het verschil met het menselijke denken dan inhoudt (zie verder). Overigens is de voorstelling dat spreken hardop denken is en taal dus een uiterlijk teken van de inwendige geest een vrij traditionele voorstelling die opnieuw te traceren is naar de oudheid. Zo stelt Seuren: “it was commonplace to see sentences as the more or less incidental 'clothing' of the more essential real stuff, the underlying thoughts, both being structured according to their

⁵ Bovendien merkt Brill op dat het woord ‘mens’ zelf al van het Sanskriet ‘manu’ komt, wat ‘de denkende’ betekent: “Zij, die in den mensch als *denkend* wezen den oorsprong der taal zoeken, zien hun gevoel en eenigermate gestaafd door het woord *mensch* zelve, dat met den Sanskritischen wortel *man*, *denken*, in verband staat; van deze wortel stamt het woord *Manu* (*de Denkende*), Stamvader der menschen, en *mauscha*, *mensch*” (Brill 1846:1). Deze etymologische redenering is ook te vinden bij Max Müller (1880:437).

own specific rules and principles. We now see that this part of our traditional thinking has its roots in the ideas of Heraclitean, Platonic and Stoic philosophers from the 5th century BC onwards about invisible systems governing the visible phenomena of the world” (2004:12). Ook Aristoteles (384 v.Chr. – 322 v. Chr.) zegt in *Peri Hermeneias* al dat woorden gedachten uitdrukken: “The sounds are symbols of impressions of the soul” (Seuren 2004:13). Hierop is ook de stoïsche interpretatie van het taalteken gebaseerd. De stoïcijnen zagen een uiting als een uitdrukking van een mentale representatie van een ‘state of affairs’. Hun redenering ging als volgt: “First comes the impression, then the mind, making use of speech, expresses in words the experience produced by the impression” (Robins 1997:20). “We see here the making of a theory of signs: the sentence (utterance) is a sign of a thought which, if true, reflects a state of affairs in the physical world” (Seuren 2004:10). In de middeleeuwen werd er op dezelfde manier over taal gedacht. Sanctius bijvoorbeeld doopte zijn boek ‘Minerva’ (1587) (de Latijnse godin van de rede) omdat taal voor hem het product was van de menselijke rede (Seuren 2004:43). Die gedachte uit de oudheid, die werd verder gezet in de middeleeuwen, werd overgenomen en nieuw leven in geblazen tijdens het rationalisme door Port Royal – “language is nothing but the rule-governed expression of pre-existing thought” (Seuren 2004:48) – en blijft volgens Seuren tot vandaag de dag belangrijk. Ook Noordegraaf beschrijft de taalopvatting van Port Royal als “hun benaderingswijze van de taal, de uitdrukking van dat denken” (1985:96). Immanuel Kant (1724-1804) had dezelfde mening als Brill aangezien hij zegt dat taal “dient zur *Bezeichnung der Gedanken*, nicht der Dinge” (Borst 1961:1537). De historiografen van de westerse taalwetenschap zijn het erover eens dat net de romantiek vanaf de late zeventiende eeuw daartegen zal reageren en een nieuwe relatie tussen het denken en de taal zal postuleren. In die zin hangt Brill dus veel meer vast aan het rationalisme dan aan de romantiek, hoewel dit het dominante discours van zijn tijd was.

Op deze manier stelt Brill zijn oorsprongstheorie voor in 1844. In zijn volgende werken breidt hij die theorie verder uit, maar de redenering uit 1844 blijft voor hem tot het einde van zijn leven de basis van zijn visie over de taaloorzong. Er is op dit vlak geen echte evolutie te vinden in zijn denken. Het is een dwingend principe: wanneer de mens denkt, en bijgevolg de begrippen herkent in zichzelf, zal hij die gedachten ook in woorden uitdrukken. Zoals al aangestipt, vallen denken en spreken voor Brill samen. Deze visie, die niet nieuw is, is echter aan heel wat kritiek onderhevig. Dat denken en spreken bij de mens nauw op elkaar betrokken zijn, is sinds de oudheid een gangbare theorie en sinds Herders *Abhandlung über den Ursprung der Sprache* (1771) lange tijd min of meer algemeen aanvaard. “Herder

asserted the inseparability of language and thought; language is the tool, the content, and the form of human thinking” (Robins 1995:155). Maar dat betekent natuurlijk nog niet dat beide met elkaar zouden samenvallen. Die redenering komt overigens al in de middeleeuwen voor en in deze tijd werd ze ook al door een aantal geleerden bekritiseerd: “Het ultra-realisme van Anselmus, dat ook t.a.v. de taal extreme uitspraken geeft, waarbij bv. locutio en cogitatio geïdentificeerd schijnen te worden, wordt zo door Thomas [van Aquino] gemitigeerd” (Verburg 1952:37). Bovendien is onduidelijk hoe Brills hypothese over de identificatie van de ‘homo sapiens’ als ‘homo loquens’ te rijmen valt met zijn uitspraak dat ook dieren al bewust en in overleg handelen en zelfs denken. Brill legt niet duidelijk uit waar het fundamentele verschil zit in de rede van mens en dier, waardoor enkel de mens kan spreken.

3.2.4 Het sociale aspect: de liefde

In de tekst “Over den oorsprong van taal” (1851) poogt Brill te verklaren hoe de taal van uitdrukking van gedachten tot een middel van communicatie is geworden. De aanname is dus dat taal in de eerste plaats een cognitieve functie heeft en pas in de tweede plaats een communicatieve functie. Eerst was taal volgens Brill enkel het gevolg van het herkennen van een inwendig begrip aan een uitwendig object, pas na verloop van tijd wordt taal ook een spreken tussen twee mensen. In tegenstelling tot de idee dat de taal het logische gevolg is van het ervan onafhankelijke denken, een idee die, zoals we zagen, rationalistisch getint is, heeft deze visie duidelijk romantische kenmerken, en dat wordt duidelijk weerspiegeld in de manier waarop Brill taal als spreken en communiceren onder mensen beschrijft. Brill idealiseert daarvoor namelijk de liefde in het gezinsleven en scheidt daarmee zijn specifiek mens- en maatschappijbeeld waarin gezin en gemeenschap een centrale plaats innemen.

De mensch heeft opvoeding noodig: hij moet alles, hetzij zich zelve leeren, hetzij van anderen leeren. Denk hem u zonder de opvoeding, die hij van anderen erlangt, of door onderzoeken, beproeven, opzamelen van ervaringen zich zelve verschaft, en hij is de verlatenste van alle dieren op den aardbodem. De natuur doet niets voor hem. De overige dieren zijn dadelijk gereed; zij tigen dadelijk aan den arbeid; zij kennen onmiddellijk en volkomen het veld hunner werkzaamheid. De mensch, volwassen of niet, is een hulpeloos weggeworpen of zich armzalig voortslepend, zijnen uitwendigen vorm schandelijk logenstraffend ondier, zoo hij zich niet onderricht van alles wat onder zijn bereik komt en hem tot nut kan strekken. Zelfs om welgevallen of pijn, louter dierlijke gewaarwordingen zou men zeggen, te uiten, is het noodig, dat hij tot het gevoel van zedelijke kracht gekomen zij door beschaving zijns geestes; anders zou het besef van zijn onvermogen hem onvatbaar maken om maar te huppelen van genoeg en te schreien van smart: stompzinnigheid zou zijn deel zijn en anders niet (1851:55-56).

Terwijl dieren al vanaf de geboorte weten hoe ze zich moeten gedragen en handhaven in de natuur, wordt de mens schijnbaar hulpeloos en onwetend geboren (alweer een idee die ook bij Herder naar voren komt: de mens is “das instinktlose, elende Geschöpf” [1995:vii]). De mens heeft bijgevolg opvoeding nodig, zo stelt Brill, hij moet alles nog leren. Maar daar staat tegenover dat alles wat de natuur de mens op die manier zou ontzeggen, gecompenseerd wordt door de menselijke *geest* (en de dingen die er aangeboren in aanwezig zijn), want het is deze geest die de mens in staat stelt bewust te leren en over taal te beschikken.

Er is een geest in hem, die hem alles wat de natuur hem zou onthouden, meer dan vergoedt. Deze geest nu is juist de kracht, die hem in staat stelt alles *bewust* te verrichten, die hem in staat stelt te *leren*, en zoo hij in het bezit is van een middel, dat hem dient om van dien geest van die bewustheid, rechtstreeks getuigenis te geven, dan zal men reeds *a priori* mogen veronderstellen, dat het ontstaan van dat middel op het gebied van des menschen bewuste werkzaamheid te zoeken is; dat hij zich dat middel zelve eigen gemaakt, het zich door aanleeren verschaft zal hebben. Dat middel nu is de taal (1851:56).

De taal is het middel om van die geest, van die bewustheid getuigenis af te leggen. Volgens Brill mag men daarom a-priori veronderstellen dat het ontstaan van de taal in het gebied van de bewuste handelingen te zoeken is. De mens heeft zich dat middel dus zelf eigen gemaakt, zichzelf aangeleerd. De taal kan onmogelijk door onvrije invloeden in de mens ontstaan zijn, aangezien zij het orgaan is van de menselijke bewustheid als onderdeel van geestelijke activiteit. Brill vergelijkt taal met kunst om zijn punt te verduidelijken. Taal is zo oud als de mensheid – kunst daarentegen is niet ouder dan het ontstaan van de maatschappijen. Taal ontstond in het eerste gezin, in het verkeer tussen het eerste mensenpaar – kunst ontstond pas in de standen en gemeenten. Taal is het kind van de liefde van de mens tot zijn wederhelft, “het kind der liefde, der liefde, die de bewustheid tot eene wonderbare hoogte opvoert, tot eene oneindige innigheid ontwikkelt” (Brill 1851:61) – kunst is het voortbrengsel van de liefdevolle aaneensluiting van stands- en volksgenoten. Zodoende was de liefde voor Brill de engel die de taal heeft ingegeven.

Vanaf 1851 voegt Brill inderdaad *de liefde* aan zijn theorie toe als noodzakelijk element om het ontstaan van de taal en het communicatieve aspect te begrijpen. Hij zegt zelfs dat de liefde die twee menselijke wezens met elkaar verbindt, het enige middel is om de eerste spraakklank te verstaan, hoewel dit in zijn eerder werk niet ter sprake kwam. Taal is voor hem het resultaat en het bewijs van de innigheid van de eerste liefde tussen het eerste mensenpaar. Brill legt het als volgt uit:

De eerste liefde tusschen den eersten man en zijne wederhelft maakte van hen één wezen; de vrouw was in den eigenlijksten zin vleesch van zijn vleesch, been van zijn been; hunne gewaarwordingen waren dezelfde; zijne gedachte was gelijktijdig hare gedachte; bracht het gevoel een klank op zijne lippen, die klank was ook de uitdrukking van haar gevoel; wilde hij eene gedachte door een stemgeluid wedergeven, die toeleg begreep zij tegelijk met de beteekenis van dat stemgeluid, niet omdat die klank aan de gedachte geëvenredigd was, maar omdat zij wilde wat hij wilde, en dacht wat hij dacht, vermits zijn, altijd te zamen en met niemand anders, in elkander leefden (1851:63).

De eerste liefde tussen de eerste man en vrouw maakt van hen een eenheid waardoor ze dezelfde gewaarwordingen en gedachten delen. Wanneer *hij* met een bepaalde klank zijn gevoel uitdrukt, dan is die klank ook de uitdrukking van *haar* gevoel. De vrouw herkent onmiddellijk de betekenis, niet omdat die klank op de gedachte lijkt, maar omdat zij denkt wat hij denkt, wil wat hij wil, omdat ze met andere woorden één zijn. Veel meer dan een idealisering van taal is dit natuurlijk een jeugdige idealisering van de liefde tussen de eerste man en vrouw, die volledig in elkaar ‘opgaan’. Dit is voor een destijds 40-jarige man opmerkelijk. Merk wel op dat ook Wilhelm von Humboldt samenhang zag tussen taal en liefde, maar meerbepaald neigde naar seksualiteit. Wanneer twee mensen spreken, gaan ze in elkaar op. “The speaker (the individual) acts in unison with the hearer” (Davies 1998:109).

Door die complete eenheid tussen man en vrouw zijn alle voorwaarden tussen hen aanwezig om een gemeenschappelijke set van taalelementen (betekenende klanken) te delen en het besef van het enorme voordeel hiervan moet hen aansporen hun spraakwerktuigen te oefenen en hun geheugen te scherpen. Op die manier zijn volgens Brill de wortelklanken geboren. De woordsoorten en de verbinding van woorden tot een zin is dan een logische noodzaak, ergo: het syntactisch onderscheiden karakter van de woorden en de daaraan evenredige woordvorm kwam vanzelf.

Zoo is de taal in wat zij geheimzinnigs en onnaspeurlijks heeft, dat is, in hare wortelklanken en de reden hunner beteekenis, het voortbrengsel en een sprekend bewijs tevens van de innigheid der eerste liefde tusschen het eerste menschenpaar. *Hun* waren alle klanken goed, mits zij zich maar bij een of anderen klank in hetzelfde begrip ontmoetten. En dit was bij hen werkelijk het geval, want zij wisten reeds vooraf, wat het teeken wilde. Het teeken, als zoodanig, was niets; *der Name*, zoo als de dichter zegt, *der Name ist Schall und Rauch, umnebelnd Himmelsgluth*; het teeken werd iets, het werd alles, wat het zijn moest, omdat het diende om de vooraf in de oogen gelezen, in het hart gevoelde gedachte te uiten (1951:63-64).

Opnieuw steunt Brills betoog hier op een cirkelredenering: door de liefde tussen het eerste menschenpaar zijn de eerste wortelklanken ontstaan maar diezelfde wortelklanken vormen ook

het bewijs voor die eerste liefde. De liefde is dus enerzijds de oorzaak van taal, maar de kennis omtrent het doel van de taal (het weten “wat het teken wilde”) is anderzijds tevens het bewijs voor die liefde.

Het is in de negentiende eeuw klassiek dat men de oorsprong van taal situeert bij het ontstaan van bepaalde wortelklanken, vooral onder invloed van de comparatieve en historische studie van talen in die tijd. “It is (...) the case that this century saw the development of modern conceptions, theoretical and methodological, of comparative and historical linguistics, and the greatest concentration of scholarly effort and scholarly ability in linguistics was devoted to this aspect of the subject rather than to others” (Robins 1995:190). De idee van wortelklanken vindt men dan ook terug bij de verschillende grote namen van die stroming: romantische taalwetenschappers als J. Grimm (1785-1863) en J. Wackernagel (1806-1869), maar ook bij een sciëntistisch georiënteerde taalkundige als A. Schleicher (1821-1868) die de taalkunde als een onderdeel van de natuurwetenschappen beschouwde. “It had been the achievement of the early nineteenth century to work out the conception of historically related families of languages (...) derived from an ancestor no longer extant (...) Schleicher turned his attention to the nature and forms of this hypothetical ancestor and the genetic relationships linking it with its known descendants” (Robins 1995:201). Typisch voor Brill is echter dat hij de geboorteplaats van die wortels situeert in een volmaakte en harmonische partnerrelatie tussen man en vrouw en ook geen verdere uitleg geeft over hoe die wortels zijn gevormd, in tegenstelling tot bijvoorbeeld Grimm die er een volledige verhandeling aan wijdt, namelijk *Über den Ursprung der Sprache* (1851) waarin hij meent: “we may hypothesize a first period in which simple roots were created prior to their joining to create inflected forms; at this point consonants and vowels have some of their original value: *l* indicates what is soft, *r* what is rough, etc” (Davies :141). Hoewel Brill heel snel is om dergelijke wortelklanken te verwerpen (zie paragraaf 3.3.5), legt hij nergens uit hoe hij zelf die eerste wortelklanken ziet waarop de taal is gesteund. Hij neemt enkel aan dat ze er waren en dat ze hun oorsprong vinden in de liefde tussen het eerste mensenpaar.

3.2.5 *Van denken tot spreken*

In “Over het beginsel bij de onderscheiding der woordsoort in acht te nemen” (1861) gaat Brill dieper in op de natuur in de mens en het denken die de oorzaak zijn van de taal.

Dán, wanneer ons zinnelijk wezen eenen indruk van de natuur ontvangt, te zwijgen - niet uit doofheid of onvermogen, gelijk sommige dieren, maar vrijwillig te zwijgen, de uitdrukking van het gevoel, het

namaken van het waargenomene tegen te gaan, het is eene echt menselijke handeling. Terwijl de mensch bij het uiten van zijn gevoel van den samenhang van zijn leven met dat der natuur getuigt, zoo getuigt, daarentegen, dat zwijgen, dat de mensch zich van de natuur kan losmaken, zich zelfstandig tegenover haar vermag te stellen; dat hij, als het ware, zijn gevoel over zich en zijn gevoel kan laten gaan, dat hij zich boven zich zelve verheffen, zich buiten zich zelve plaatsen kan. In dat vermogen nu van den mensch om zich tegenover de natuur en buiten zich zelve te plaatsen, is de oorsprong der taal te zoeken (1861:258).

Voor Brill is de mens de enige die vrijwillig kan zwijgen, die de uitdrukking van het gevoel en het namaken van wat hij waarneemt, bewust kan tegengaan. Het zwijgen zelf bewijst dat de mens zich van de natuur kan losmaken en dat hij zich ook boven zichzelf kan verheffen. De oorsprong van taal is dus te zoeken in dat vermogen om zich boven de natuur en buiten zichzelf te plaatsen. De mens moet de natuur in hem het zwijgen opleggen en dat moment van zwijgen is cruciaal in het ontstaan van taal.

Dat oogenblik van stilzwijgen, der zinnelijkheid opgelegd, is het oogenblik der taalwording. Dan kermt hij niet, om een voorbeeld te gebruiken, dan kermt hij niet *au!* wanneer hij pijn gevoelt; maar spreekt: *ik gevoel pijn*, en dit woord getuigt, dat het oordeelend wezen zich volstrekt, bijna zeide ik, meêdogeloos van het gevoelend wezen heeft onderscheiden, dat hij, die hier sprak, zich zelve tot het voorwerp zijner waarneming gemaakt heeft, om zich zelve van die waarneming rekenschap te geven; het bewijst, dat er in ons een mensch is, die tegen ons zelve en de gansche natuur als rechter overstaat, en die mensch is het die spreekt; hij is het, die de taal heeft geschapen: niet het naklappende of hetzij aangenaam hetzij pijnlijk getroffen dier in ons, maar de beheerscher der schepping, de God in ons, is het, die spreekt, en die God in ons, zoo hij er is, is volmaakt in ons, dat is volkomenlijk aan de macht der natuur onttogen, zoo wel als aan de windselen der kindschheid ontwassen (1861:258-259).

Het moment dat de mens niet ‘au!’ roept, maar ‘ik voel pijn’ zegt – dan spreekt hij volgens Brill taal. Het oordelende wezen in de mens heeft zich op dat moment namelijk van het voelende wezen onderscheiden en de mens heeft zichzelf tot voorwerp van de waarneming gemaakt. Het denken, dat Brill als oorzaak ziet van de taal, is dus vooral een oordelen. Dit is voor Brill het bewijs dat er in ieder van ons een mens is die tegenover zichzelf en de hele natuur als rechter staat – en het is *die* mens die spreekt. Hij is de heerser over de schepping; er is met andere woorden een god in ieder van ons en die god is volmaakt en volkomen onafhankelijk van de macht van de natuur. Dit komt erop neer dat Brill in de mens een soort van alter- of superego aanneemt, dat niet alleen de wereld bewust controleert, maar ook de mens zelf; het splitst ieder van ons op in een onbewust en een bewust wezen, en de laatste “bestuurt” de eerste. Hoe brengt het denken de mens nu tot spreken?

Daar staat dan de mensch zich onderscheidend van zich en de gansche schepping met een wereld van gedachten in zich, die niet uitwendig aan hem waargenomen kunnen worden, zelfs niet door zijnen evenmensch, - en die gedachten zelven, zij verflaauwen, zij worden uitgewischt door de vermoeidheid van zijn ligchaam. Zal dan die inwendige wereld, het hoogste wat hij bezit, nimmer mededeelbaar zijn aan wat hij het liefste heeft, aan zijn natuurgenoot? Zal die wereld telkens spoorloos verloren gaan voor hem zelven, om na herstelde geestkracht en vernieuwde waarneming - misschien - op nieuw geboren te worden? Zoo zou de mensch dan toch nog een natuurwezen blijven in zijn doen, hoezeer hij het ook niet ware in zijn denken. Hij zou geen gisteren hebben om aan zijn heden te knopen, geen grond om op voort te bouwen: geene vereeniging van geestelijke kracht met die van andere menschen zou er mogelijk zijn; de mensch zou een ware banneling wezen op aarde, het rampzaligste van alle schepselen Gods, een wezen, dat geroepen is, een eigenen kring buiten het bloot natuurlijke te erlangen, en machteloos dien tot stand te brengen. – Daarom, de mensch *moet* die inwendige wereld kunnen uiten; hij moet dat wat die wereld inhoudt, kunnen *vasthouden*, en dit doet hij in het *woord*, dat is in den klank, die rekenschap geeft van zijne gedachte (1861:259-260).

De mens onderscheidt zich van zichzelf en van de hele wereld door het denken en bezit een grote hoeveelheid gedachten. Die gedachten kunnen niet – zelfs niet door zijn medemens – aan hem worden waargenomen, in tegenstelling tot bijvoorbeeld gevoelens die door uitwendige tekens worden uitgedrukt (bijvoorbeeld tranen). Gedachten kunnen met de tijd enkel verflaauwen en uiteindelijk verdwijnen, aldus Brill. Die inwendige wereld van gedachten is evenwel tegelijkertijd het hoogste wat de mens bezit. Mocht hij die niet kunnen medelen aan zijn medemens, dan zou hij gewoon een natuurwezen blijven zoals het dier, ook al is de mens veel meer, en wel net in en door zijn denken. Vandaar dat de mens die inwendige wereld van gedachten, die hem boven het dier doet uitstijgen, moet kunnen uiten en vasthouden en dit doet hij via het woord. In de etymologie ziet Brill zijn punt weer bewezen: volgens hem ligt in de naam *woord* het begrip *vasthouden* besloten.

Ook ligt in den naam *woord* het begrip *vasthouden* opgesloten. Met ons *woord*, namelijk, is verwant het Angels. *veardjan*, dat *bewaken*, *verhoeden dat iets verloren ga*, beteekent, en beide *woord* en *veardjan* komen af van het Goth. *vards*, dat *wachter* beduidt en waartoe het Hoogd. *warten* behoort (1861:260).

Merk op dat deze etymologie een verband legt tussen *woord* en een andere Germaanse stam, die in het Oudengels *vaerdjan* en het Duits *warten* vervat zit en die oorspronkelijk ‘bewaken, voor verlies behoeden’ zou betekend hebben. Deze etymologie voor *woord* wordt vandaag echter niet meer voor plausibel gehouden. Het etymologisch woordenboek van De Vries en De Tollenaere (1971:846) geeft aan dat ‘woord’ van het gotische *waurd* afkomstig is, dat te vergelijken is met het Latijnse *verbum*.

Het woord geeft dus niets uitwendigs aan, enkel de gedachte en die gedachte is een oordeel over iets in de buitentalige werkelijkheid, een extern voorwerp. Het feit dat Brill de relatie tussen denken, spreken en “referentie” (de buitentalige wereld waarover wordt gesproken) aan de hand van het begrip oordeel beschrijft, moet gezien worden in de traditie van het Duitse, meer bepaald Kantiaanse idealisme. Kant had in de achttiende eeuw immers het denken zelf als een vorm van oordelen beschreven in zijn *Kritik der reinen Vernunft*, *Kritik der praktischen Vernunft* en *Kritik der Urteilkraft* (Regenbogen/Meyer 1998:693-694). Brill schrijft:

...de gedachte bestaat in een oordeel over een voorwerp, dat is, zij getuigt van die werking onzes geestes, waardoor wij eenige hoedanigheid afscheiden van het voorwerp, waaraan zij toekomt, om de verbinding der twee, als met ons begrip in overeenstemming, met vrijheid te bewerkstelligen. Hieruit volgt, dat het eerste, het oorspronkelijke woord in zijn wezen en aanleg en als in den kiem, een werkwoord zijn moest. Immers, het voorwerp, over hetwelk de gedachte ging, bleef aanvankelijk onuitgedrukt, het noemde, als het ware, zich zelf, het vertoonde zich daar in de natuur voor 's menschen oogen: des noods kon het nader met eenig gebaar worden aangewezen. Maar de gedachte, die in de natuur geen bestaan, noch voorbeeld kent, de gedachte over dat voorwerp, moest uitgedrukt worden, en de klank, welke van het denken getuigde en wel is waar van zelf de waargenomen hoedanigheid of werking vertegenwoordigde, doch geenszins tot herkenningsteeken van die hoedanigheid of werking moest dienen, maar strekte om de in het brein voltrokken verbinding van die hoedanigheid of werking met het voorwerp te kennen te geven, – die klank bezat al het kenmerkende van dat woord, hetwelk wij werkwoord heeten (1861:260-261).

Het ligt volgens Brill in de werking van onze geest dat wij mentaal een hoedanigheid of een kwaliteit kunnen afzonderen van het voorwerp. Daarom moet het eerste, oorspronkelijke woord volgens Brill een werkwoord geweest zijn, aangezien het voorwerp zelf stom is en als dusdanig onuitgedrukt bleef. Het voorwerp vertoont zich alleen in de natuur voor de ogen van de mensen. De gedachte over een voorwerp, die wordt uitgedrukt aan de hand van taal, representeert niet het voorwerp zelf maar wel de waargenomen hoedanigheid of werking ervan. Het woord dat een dergelijke gedachte over een voorwerp uitdrukt, is evenwel geen herkenningsteeken of symbool van die hoedanigheid of werking, maar van de verbinding van die hoedanigheid of werking met het voorwerp. Deze relationaliteit legt Brill zo uit dat het eerste woord alle kenmerken moet hebben bezeten van het werkwoord. De taal heeft bijgevolg niets te maken met de voorwerpen zelf, maar alleen met de dynamische gedachten over die voorwerpen. De voorwerpen komen niet aan bod als voorwerpen, dat wil zeggen: niet als natuurdingen, maar slechts als gedachtenstof, als voorwerpen van de gedachten in een

analytische geestelijke activiteit. Dit is een opvallende benadering, aangezien veel naïeve voorstellingen ervan uitgaan dat de zelfstandige naamwoorden (en uiteindelijk de eigennamen) primair waren en een soort etiketten vormden voor de dingen. De werkwoorden zouden dan secundair ontstaan zijn, omdat ze een complexere denkactiviteit zouden veronderstellen. Étienne Bonnot de Condillac (1715-1780) bijvoorbeeld veronderstelt een “progress from the concrete (the noun) to the abstract (the verb)” (Davies 1998:106) Ook F. Bopp (1791-1867) postuleert “De ‘Grundbegriffe’, die nominaal zijn en niet verbaal” (Verburg 1952:440). Otto Jespersen schrijft: “The first words must have been as concrete and specialized in meaning as possible. Now, what are the words whose meaning is the most concrete and the most specialized? Without any doubt proper names” (1947:438). In de achttiende eeuw werd dus eerder beweerd dat zelfstandige naamwoorden primair waren. Maar opnieuw is het Brill er niet om te doen een traditie te volgen of te doorbreken; hij wil enkel zijn theorie als enige echte verspreiden (Saussure 1896:127). En in zijn visie worden gedachten vooreerst uitgedrukt in werkwoorden.

Hoe zijn de woorden nu verder ontstaan?

3.2.6 De ontwikkeling van woorden

Voor elk voorwerp in de wereld is er één en dezelfde grondvorm en deze grondvorm innerlijk te bezitten is *denken*.

Aan alles, wat de mensch zich als voorwerp van zijn denken ziet aangeboden, ligt één en dezelfde grondvorm ten grondslag. Deze te bevatten is *denken*. Het *vrij* voortgebragte, dat is, noch moedwillig, noch door hartstogt, noch met eenig zinnelijk doel verwekte stemgeluid, als zoodanig, gaf rekenschap van dit denken, en werd noodzakelijk door den denkenden medemensch als uitdrukking van den noodwendigen inhoud des denkens verstaan en begrepen (1846:1).

Die eenvoudige grondvorm uit zich in veel wijzigingen en ook de klanken komen meermaals op verschillende manieren voor. Daarom moet de mens ‘leren’ om bepaalde klanken, die wijzigingen van die grondvorm zijn, uitsluitend op bepaalde zaken toe te passen. De betekenis van die grondvorm wordt dus eerst op *natuurlijke* wijze vastgesteld, namelijk via het innerlijke tegenbeeld van een voorwerp dat de mens van nature (aangeboren) bezit. Pas daarna wordt het woord in een *overdrachtelijke* en *arbitraire* zin gebruikt, of anders geformuleerd: pas daarna wordt conventioneel ‘vastgelegd’ waar het woord precies voor staat.

...de taal is geen voorraad van namen, dat is, van *hoorbare* teekens van dingen, en dus evenmin van *zichtbare* teekens. Neen! zij is uitdrukking van het denken: de losse woorden, die inderdaad niets anders zijn dan herkenningsteekens van dingen, zijn slechts de stof der taal: taal bestaat slechts daar, waar deze stof tot uitdrukking van het denken van een individueel menselijk wezen wordt aangewend... (1862:381)

De taal is volgens Brill geen voorraad namen voor voorwerpen en begrippen. Brill toont zich hier op zijn manier een tegenstander van de traditie van de nomenclatuurvisie die ervan uitgaat dat een woord in essentie slechts een label is voor een object, alsof de taal een lijst termen is die overeen komt met evenveel zaken. Vooral het rationalisme van Port-Royal van de zeventiende eeuw ging uit van een dergelijk opvatting, en de grootste critici daarvan waren romantische auteurs als Herder en Humboldt. Brill sluit zich bij deze kritiek aan en ook voor hem is de taal fundamenteel de uitdrukking van het denken. De losse woorden, die hoogstens herkenningstekens zijn voor dingen, zijn slechts de materie van de taal, nog niet de taal zelf. De taal zelf bestaat slechts wanneer deze materie in de vorm van woorden wordt gebruikt om het denken van een individuele persoon uit te drukken. Er wordt met andere woorden pas gesproken wanneer de dode woorden levend worden gemaakt in de volzin die door het denken wordt gevormd. Pas dan bestaat er taal in de strikte zin van het woord. De woorden en woordvormen zijn slechts de documenten, de overblijfselen van het denken van vroegere gedachten, die de spreker levend maakt wanneer hij ze gebruikt, omdat die woorden en vormen geen leven in zichzelf hebben. Onze taal is dus door de levende gedachte van de begaafdste mensen van de hoogst ontwikkelde volkeren gevormd gedurende de vele eeuwen van hun bestaan.

De geest is denken, voelen en willen ineen en waar de geest zich openbaart, uit het zich in al deze eigenschappen. Brill geeft een voorbeeld in “Nogmaals over de oorsprong van taal” (1871). Opvallend is dat dit voorbeeld opnieuw in het teken staat van de liefde tussen het eerste mensenpaar.

De kreet der liefde heeft derhalve eene beteekenis, en wel deze: gij zijt mij lief. Ziedaar reeds een beteekenende klank geboren, een klank, die de toekenning beduidt van het gezegde zijt lief aan een subject, den bejegenden persoon. Die klank beteekent niet het begrip lief, ook niet zooveel als geliefde; neen! hij beduidt niets anders dan de toekenning van dat begrip, of liever van dat feit, die hoedanigheid, aan het subject. Het was dengenen, die deze klank uitbracht, niet te doen om een naam te geven aan een afgetrokken begrip: welk eene dorre liefhebberij ware dit geweest! Zelfs begeerde hij niet, eenen naam te geven aan den person daar tegenover hem; waartoe zou dat gediend hebben? Neen! de onwillekeurig uitgebrachte klank noemde niets, maar zeide iets; hij sprak een oordeel uit, wel een oordeel, dat zijnen

oorsprong vond in een levendig gevoel, maar toch een oordeel; hij gaf getuigenis van de daad des denkens, van het vellen eens oordeels. Maar die klank, de uiting van die gedachte, het teken van het gevelde oordeel, dat beeld van het onafdeelbare, kon, eenmaal ontstaan, een herkenningsteeken worden van het subject; de klank, die oorspronkelijk betekende: gij zijt mij lief; ik heb u lief; ik lief u, kon een naam worden, die zooveel als (mijn) lief, lieve betekende. (1871:335-336)

De uitroep van de liefde heeft een betekenis: ‘gij zijt mij lief’. Zo is al een klankenreeks geboren die betekenis draagt. Die klankenreeks betekent niet ‘lief’, ook niet ‘geliefde’; zij betekent veeleer de toekenning van dat begrip of die hoedanigheid (lief) aan een subject (gij). Diegene die deze klanken uitbrengt, wil geen naam geven aan dat begrip, hij wil ook geen naam geven aan de persoon tegenover hem. De onwillekeurig uitgebrachte klanken *noemen* niets, maar zij *zeggen* iets – en opnieuw grijpt Brill terug naar de idealistische notie van het *oordeel*: met de reeks klanken spreekt de mens een oordeel uit. Op die manier legt de spreker getuigenis af van de daad van het denken, van het vellen van een oordeel. De uiting van die gedachte of dat oordeel kan, eenmaal ontstaan, wel een herkenningsteeken worden van het subject. De klank die oorspronkelijk betekende ‘gij zijt mij lief’ kan op die manier een naam worden die zoveel als ‘(mijn) lief’ betekent, maar volgens Brill is het van belang om een dergelijk historisch proces duidelijk te onderscheiden van de eerste vormen van taalgebruik omdat oorspronkelijk de eerste woorden volgens hem zeker geen namen waren.

Maar ook waar de mens alleen is en een voorwerp waarneemt, “wanneer daarbij zijne zinnen levendig waren aangedaan, of zijn weetlust na zekere spanning bevredigd” (Brill 1871:336), kan het niet anders of een uitroep moet met die waarneming gepaard gaan, aangezien waarnemen onvermijdelijk ook denken is. Waarnemen is immers, zoals we zagen, het erkennen van een eigenschap afgescheiden van het voorwerp, om ze weer bewust met dat voorwerp te verbinden. En het denken is niets anders dan een bewust waarnemen van de wereld buiten ons: het gaat om het loskoppelen en dan weer vrij samenbrengen van de verbindingen die in de natuur van de dingen gegeven zijn, het gaat met andere woorden (opnieuw) om oordelen. Zodoende heeft de kreet die de waarneming vergezelt een betekenis: de toekenning van de waargenomen hoedanigheid aan het voorwerp. Die klanken die voor een gedachte staan, een werkwoord in oorsprong, kunnen op hun beurt na verloop van tijd een naam worden van het voorwerp, ontleend aan de klanken die de toekenning van de eigenschap aan het voorwerp te kennen gaven, met als gevolg dat die naam het voorwerp naar zijn eigenschap noemt.

Doch niet alle waarnemingskreten, als ik ze zoo noemen mag, waren bestemd om op die wijze tot woorden te worden: die kreten of klanken konden zulk slechts dan, wanneer zij door den mensch in gezelschap van een medemens met betrekking tot een zich scherp tekenend feit geuit waren. In zulk een geval kon het niet onzeker zijn, dat de klank in verband met het tevens door den medemens waargenomen verschijnsel was uitgebracht. Die klank derhalve werd door den medemens verstaan, en, herhaald, kon hij het waargenomen verschijnsel in het geheugen terugroepen: een woord, door meer dan éénen verstaan, had het aanwezen gekregen (1871:336).

Brill schrijft dat niet alle ‘waarnemingskreten’ bestemd zijn om op die manier woorden te worden: dat is volgens hem enkel mogelijk wanneer ze door de mens in gezelschap van een medemens met betrekking tot een zich scherp tekenend feit geuit worden. Dit is enerzijds weliswaar tegenstrijdig met de vorige alinea waarin hij aangaf dat de mens ook uitdrukking geeft aan zijn gedachten als hij alleen is en dat daaruit ook namen of woorden kunnen ontstaan. Anderzijds zien we hier dat Brill doorheen zijn denken toch ook een wezenlijke plaats toekent aan de interactionele, communicatieve dimensie van taal. We zagen immers ook dat de medemens en de liefde tussen het eerste mensenpaar een fundamentele schakel is in zijn redenering. Vandaar ook dat beide theorieën aansluitend op elkaar aan bod komen in hetzelfde artikel ‘Nogmaals over den oorsprong van taal’ (1871). Ook al lijkt Brill er moeite mee te hebben om beide aspecten van zijn taaltheorie in het licht van de taaloorsprong met elkaar te verzoenen, de nadruk ligt in zijn theorie toch op het feit dat de uitdrukkingen in het bijzijn van een andere mens moet worden geuit en met betrekking tot een duidelijk feit. Op die manier is het overduidelijk dat de klank in verband met het voorwerp of verschijnsel is uitgebracht, dat ook door de medemens wordt waargenomen, waardoor er geen verwarring kan ontstaan waarover de uiting gaat. Die klanken worden door de medemens verstaan en herhaald waardoor die laatste het waargenomen verschijnsel in zijn geheugen kan terugroepen. Het is op die manier dat woorden, die door meer dan één persoon verstaan worden, ontstaan. Brill geeft opnieuw een voorbeeld:

Met belangstelling heeft een menschenpaar den dag afgewacht, waarop de knop van een plant tot eene bloem zal opengaan. Eindelijk, daar zij hunnen hof betreden, zien zij den knop ontloken: de kreet, dien zij daarbij, misschien te gelijk, uiten, beteekent: hij (de knop) brak, of ging open, en zoo was er een woord, dat breken, opengaan beteekende, geboren. De klank, herhaald, kreeg de genoegzame bepaaldheid, en van nu aan kom men hem toepassen op andere verschijnselen, die met het oorspronkelijk waargenomen feit overeenkomst hadden. Bij het gadeslaan van den dageraad kon men reeds zeggen: (de hemel) brak, (de dag) brak (aan); bij het uitéénvallen van een gesloten geheel, kon men zeggen: (het voorwerp) brak. De werking in het afgetrokkene kon men breken noemen, met behulp eener wijziging in den klank en der toevoeging van een geluid, dat de kwalijk te raden bedoeling moest

te kennen geven, hoedanig geluid men een pronominalen klank noemt. Het uitwerksel van het breken kon men, met eene nieuwe wijziging, brok heeten, welke klank hetzij een voorwerp, waarmede de werking had plaats gehad, hetzij, wederom met een pronominalen klank vermeerderd, de eigenschap van het voorwerp in zooverre het die werking ondergaan had (broken, gebroken), beteekenen zou (1871:337).

De illustratie is niet van romantisme gespeend: een mensenpaar heeft met belangstelling de dag afgewacht waarop de knop van een plant tot een bloem zou opengaan. Wanneer dit uiteindelijk gebeurt, is de betekenis van de klank die zij, misschien tegelijk, uiten: ‘hij brak’ of ‘ging open’. Zo komt een woord dat ‘breken’ of ‘opengaan’ betekent, tot stand. (Kenmerkend is dat Brill hier niets zegt over de vorm die dat woord zou kunnen hebben, behalve dan dat het om een werkwoord gaat. Hij heeft het hier enkel over de betekenis.) Wanneer het woord herhaald wordt, krijgt het voldoende bepaaldheid waardoor het woord vanaf nu kan worden toegepast op verschijnselen die niet meer hetzelfde zijn als het oorspronkelijk waargenomen feit. Zo kan men bij het bekijken van de zonsopgang zeggen: ‘(de hemel) brak’, ‘(de dag) brak (aan)’ of bij het uiteenvallen van een voorwerp: ‘(het voorwerp) brak’. Met behulp van wijzigingen van die klank kan men de werking ‘breken’ noemen, het resultaat van het breken ‘brok’ en zo verder. Volgens Brill is het noodzakelijk zich een dergelijke handeling voor te stellen die de eerste mensen op allerlei voorwerpen toepasten. “Doet men zulks, zeg ik, dan heeft men zich het ontstaan der spraak gedacht, en het vraagstuk, mijns bedunkens, bevredigend opgelost” (Brill 1871:337).

3.2.7 *De mens ‘van in den beginne’*

Hoewel Brill met deze visie al duidelijk afstand neemt van de evolutieleer (aangezien hij in alle artikelen benadrukt dat de mens het hoogste wezen is van de schepping, dat zich uitdrukkelijk van het dier onderscheidt), is het pas in “De mensch, getuige de taal, rechter over het geschapene” in 1873 dat hij die theorie uitdrukkelijk verwerpt. “Gewoonlijk wordt dat, wat de mensch van het dier onderscheidt, voorgesteld als de bloem eener ontwikkeling uit lager orde, als een gelukkig effect der worsteling van krachten. Dit nu aan te nemen, belet de taal” (Brill 1873:381). Hij verwijst hierbij naar Max Müller die volgens hem dezelfde mening is toegedaan. Brill citeert hem: “ik ben overtuigd, dat de wetenschap der taal alleen ons nog in staat zal stellen, de evolutieleer der Darwinianen een beslissende halt tegemoet te voeren en de grens scherp te trekken, die geest van stof, mens van dier scheidt” (Brill 1873:381).

Wat opvalt in Brills teksten is dat dit de eerste en enige vermelding is van Darwin en zijn evolutieleer en dat dit dan nog gebeurt via de woorden van Max Müller. Müller was

bekend ook een felle tegenstander te zijn van Darwin. “Müller zag het als z’n taak te protesteren “against a revival of the shallow theories of Lord Monboddo”, zoals hij Darwins opvattingen schamper betitelde” (Noordegraaf 1985:425). (Lord Monboddo of James Burnett [1714-1799] anticipeerde tot op zekere hoogte Darwins evolutieleer met zijn boek *Of the Origin and Progress of Language* [Robins 1997:159] waarin hij de mens ook al van apen laat afstammen [Müller 1880:184].) Hoewel Brill zich tegen alle misvattingen afzet (zie §3.3 Misvattingen onder vuur), is het nochtans vooral de evolutietheorie die gedurende zijn hele discours onder vuur ligt. Immers, Darwin beweerde dat er tussen de mens en de hogere zoogdieren geen fundamenteel verschil was in mentale capaciteiten en dat sommige dieren bovendien wel een vorm van taal bezaten (Davies 1998:232). Voor Brill zijn het net die mentale capaciteiten die de mens van het dier onderscheiden en ervoor zorgen dat de mens over taal beschikt en het dier niet.

In “De mensch, getuige de taal, rechter over het geschapene” (1873) herhaalt Brill waarom de mens meer is dan het dier.

Dit heeft de mensch met het dier gemeen, dat hij bij het gewaarworden van iets dat hem pijn doet, eenen kreet slaakt. Doch zulk eenen kreet te slaken is geen spreken, zulk een gevoelsklank levert zelfs niet eens eenig element van taal. Maar iets wat het dier niet vermag, doet de mensch, wanneer hij de uitspraak laat hooren: *ik gevoel pijn*. Deze uitspraak is eene proeve van taal; zij is een in spraak uitgebracht oordeel, en getuigt, dat, wat uit ’s menschen mond klinkt, een beginsel is, buiten en boven ’s menschen stoffelijk bestaan geplaatst. Immers met die rede stelt hij zich tegen zichzelf over, zonder ontroering te verraden maakt hij zichzelf tot zijn voorwerp en oordeelt over den in zijn lichaam waargenomen toestand. Hoe ware dit mogelijk, zoo hij geen onbewogen, boven het stoffelijke en eindige verheven standpunt innam (1872:381-382).

Een uitspraak in taal is een uitgedrukt oordeel en getuigt dat het denken niet enkel buiten, maar ook boven het stoffelijke bestaan van de mens staat. De mens maakt immers zichzelf aan de hand van de rede tot voorwerp van zijn oordeel. Hij oordeelt over de waargenomen toestand buiten het gevoel om. Wanneer een beginsel op één punt boven de stoffelijke wereld uitstijgt, is dat voor Brill voldoende om te erkennen dat wie dit standpunt inneemt, boven al het geschapene staat. En hij ziet zijn visie bevestigd in het feit dat de mens al het geschapene tot een voorwerp van zijn oordeel maakt: hij onderscheidt het toevallige van het noodzakelijke, het voorbijgaande van het blijvende, de hoedanigheid van de zelfstandigheid, de mens deelt alles ook in soorten en klassen in en wijst alles zijn plaats aan, spreekt het vonnis uit over natuur en geest, “in één woord, hij is, getuige zijn taal, rechter over het

geschapene” (Brill 1873:382). Bovendien *wordt* de mens geen rechter, maar hij *is* het vanaf het begin:

En dit *wordt* de mensch niet, hij *is* het van stonden aan. Wel zien wij hem in kennis toenemen, maar inderdaad wordt den geest des menschen niet iets bijgebracht: wat wij leeren noemen, is niets anders dan een van lieverlede tehuis geraken in onzen eigenen geest, een trapsgewijs ontdekken van hetgeen daarin van den aanvang aan voorhanden is. Dus is de mensch naar den geest een oneindig wezen, dragende het beeld Gods, kennende het goede en het kwade (1872:382).

In kennis toenemen, betekent niet dat de geest van de mensen zich ontwikkelt. Leren is geleidelijk aan ontdekken van wat van het begin af aan aangeboren ideeën al in de geest aanwezig is. De mens is bijgevolg in zijn geest een oneindig wezen, dat het beeld van God draagt en het goede en het kwade kent. Of zoals Noordegraaf het verwoordt: “Brill is of the opinion that reason provides man with a special place in creation: in using language man places himself at the pinnacle of creation” (1994:353). Hier wordt uiteindelijk duidelijk dat Brill de oorsprong van taal gebruikt voor een heel andere zaak die hij bepleit, namelijk die bijzondere en goddelijke oorsprong van de mens, die zich van al het overige van de schepping onderscheidt en die daardoor een bijzondere, door God toegewezen plaats gekregen heeft.

Aitchison merkt op: “geleerden weerspraken ongaarne de in het eerste bijbelboek vervatte voorstelling van zaken dat God alle levende wezens had geschapen en daarna Adam, de eerste mens, de taak had toebedeeld ze een naam te geven” (1997:14). Dit is zonder twijfel ook van toepassing op Brill. Als taalkundige bleef Brill nog altijd onder invloed van de theologie. Ook Chantepie de la Saussaye wijst erop dat het Brill in essentie niet om de taal zelf te doen was, maar dat elke vorm van zijn studie uiteindelijk neerkwam op een levensbeschouwing.

Wij gevoelen het, dat, hoe hoog hij de taal ook schatte, hij haar niet beschouwde met die hartstochtelijke liefde die een J. Grimm bij zijn onderzoek bezielde. Brill heeft altijd trouw gewerkt in wat ambt en plicht hem geboden. Hij deed het met de overtuiging, dat van elk punt van den omtrek het middelpunt te bereiken is, dat elke studie ons met het wezen der dingen en de bestemming van den mensch in aanraking brengt. Maar daar hield zijn wetenschappelijke belangstelling op; of beter gezegd: die belangstelling was van een anderen aard dan bij hen wien de bijzondere problemen van hun onderzoek geen rust laten. Brill is altijd een bouwmeester geweest met een oog voor 't geheel, de enkele bouwstoffen gebruikte hij met zorg, op zich zelf waren die afzonderlijke steenen hem tamelijk onverschillig (Saussaye 1896:105-106).

De vraag is niet zo zeer of het juist is of de mens een bijzondere plaats inneemt in de natuur of de “schepping”, maar wel of de oorsprong van taal hier veel over kan zeggen. Alles lijkt op losse schroeven te komen staan op het moment dat men taal niet meer ziet in een bijzondere relatie tot het denken of de rede, of als “hardop denken”. Maar Brill gaat onverstoord verder:

Maar moet hij zich ongestoord op dat standpunt handhaven, zonder van zijnen rechterstoel af te stijgen? Dit ware ijdele waan, en het gevolg zou zijn, dat hij niets voortbracht dan afgetrokken wetenschap, niets dan ledige vormen en machines. Neen! hij moet van zijnen hoogen zetel aftreden in het leven; de wereld van zijn oordeelen en denken moet hij, als het ware, achter zich werpen, om het wezen der dingen, de werkelijkheid van zijn denken, in het leven met liefde te grijpen. Gelijk die kunstenaar de beste acteur is, die zijne persoonlijkheid het volkomenst vergeet, om geheel de voorgestelde persoon te worden, zoo is die mensch de wijsste en de bevalligste tevens, die zijne rechterstaak geheel verzaakt om met liefde de rol te spelen, door den Rechter der rechters hem in het verkeer met den medemensch opgedragen. Zoo brengt hij, behalve dat hij een beminnelijk mensch en een braaf lid der maatschappij is, nog wat meer voort, dan afgetrokken denkbeelden en wetenschappelijke werktuigen; hij wordt in staat werken van schoone kunst te vervaardigen. Zoo doende, doet hij dan ook niet alleen taalkennis op, maar hij schept schoone werken van proza en dicht. Moge die bron mild voor Nederland vloeien, en onze geleerden niet alleen, in gezelschap van Minerva's nachtvogel, in de duistere denkwereld wroeten, maar onze dichters, met den Pegasus, wiens hoefslag de dichterenbron doet ontspringen, den lichten hemel ingaan (1872:382).

Die rechterstaak uitvoeren is voor Brill niet voldoende. Brill schrijft dat de mens van zijn hoge rechterszetel moet aftreden in de wereld, wil hij niet enkel wetenschap en lege vormen voortbrengen. De mens moet de wereld van zijn oordelen en denken verlaten om het echte leven, de werkelijkheid van zijn denken te grijpen. Zoals de kunstenaar de beste acteur is, die zijn persoonlijkheid volkomen vergeet om volledig de voorgestelde persoon te worden, zo is die mens, die afstapt van zijn rechterstaak om met liefde die rol te spelen die hem door God is opgedragen in het verkeer met de medemens, de meest verstandige en meest bekoorlijke. Die mens schept meer dan denkbeelden en wetenschappelijke instrumenten; hij is in staat kunstwerken te maken. Op die manier doet die persoon niet alleen taalkennis op, maar creëert hij esthetische werken van proza en gedichten. Niet de taal op zich, maar de taal van de literatuur is dus het ultieme doel van Brills taaltheorie.

Wat opvalt, is dat voor Brill de taal het bewijs is dat de mens een oordelend wezen is, maar dat de mens om echte literatuur te produceren daar in zekere mate afstand van moet nemen. Voor Brill is het daarom onmogelijk om de oorsprong van taal te ontdekken door naar literaire werken te kijken. Het is alsof proza en gedichten enkel door een mens die vervreemd

is van zichzelf, kunnen worden geschreven. Brill schat de taal van de literatuur dus weliswaar heel hoog in, maar hij trekt toch een duidelijke grens tussen taal en literatuur en beweert niet dat taal als literatuur is ontstaan of dat de eerste sprekende mens een dichter was. Het ultieme doel van taal is weliswaar de literatuur, ook al is het aan de hand van de dode instrumenten, de woorden, dat literatuur ontstaat, maar daarvoor moet de mens afstand nemen van het oordelende wezen in zich, hoewel het net dat wezen is dat ervoor zorgt dat we spreken. Hier wijkt Brill af van de dominante oorsprongstheorieën uit de romantiek. Seuren schrijft dat beginnend met Giambattista Vico (1668-1744) de overheersende taaloorsprongstheorie in de romantiek ervan uitging dat taal ontstaan is uit de poëzie. “Poetry was, in Vico’s view, a necessity for primitive man, who possessed only a handful of basic words for a handful of basic things. On these words he depended also when he wanted to talk about a wider variety of things, and the way to do that was, obviously, to extend the literal meanings by applying literary techniques like metaphor, metonymy, and the like” (Seuren 2004:76). Deze visie werd overgenomen door Herder, “the highly influential German romantic who published a prize essay on the origin of language in 1772” (2004:77). Herder schrijft:

Denn was war diese erste Sprache als eine Sammlung von Elementen der Poesie? Nachahmung der tönenden, handelnden, sich regenden Natur! Aus den Interjektionen aller Wesen genommen und von Interjektionen menschlicher Empfindung belebet! Die Natursprache aller Geschöpfe vom Verstande in Laute gedichtet, in Bilder von Handlung, Leidenschaft und lebender Einwirkung! Ein Wörterbuch der Seele, was zugleich Mythologie und eine wunderbare Epopee von den Handlungen und Reden aller Wesen ist! Also eine beständige Fabeldichtung mit Leidenschaft und Interesse! – Was ist Poesie anders (Herder 1995:87).

Ook Humboldt was van mening dat de oorzaak van taalontwikkeling moest worden gezocht in een vorm van esthetische creativiteit: “man’s innate creativity had to find an outlet, which was found in language” (Seuren 2004:109). “Language itself is the work of the intellectually creative power” (Humboldt 1999:24). Andere navolgers van deze “esthetiserende” visie die Seuren noemt, zijn Otto Jespersen (1860-1943) en Berthold Delbrück (1842-1922). Inderdaad, Jespersen spreekt van een “close relationship between primitive words and poetry” (1947:431). Hoewel Brill eerder naar Herder verwees en veel overeenkomsten vertoont in denken met deze Duitse romanticus, is hij het dus niet helemaal eens met zijn oorsprongstheorie. Poëzie vormt voor Brill pas een later stadium in de taal – en het lijkt erop dat hier in de eerste plaats de taalkundige Brill spreekt, die immers toch een telg van de negentiende eeuw was. Eerst is er voor hem de oordelende mens die zijn gedachten uitdrukt in

woorden en pas daarna is er de dichter die afstand doet van zijn oordelende instelling en aan de hand van de woorden literatuur creëert. Ook in dit opzicht beweegt Brills theorie van de taal en de taaloorprong zich dus weg van de romantiek.

Men kan Brills positie op dit punt opnieuw in verband brengen met een eerder rationalistische tendens, die Seuren in zijn *Western Linguistics* als volgt vertolkt:

A plausible candidate for a formalist position was the rationalist Port Royal tradition, which considered language as the direct expression of presumably perfect and universal rational thought. Here it would have been possible to claim that language must have come about as a direct reflex of the structures and processes of thought, which only needed vocalization to become language. But only few authors seem to have represented this point of view in any strict sense, probably because it would have been too blatantly rationalist (2004:75-76).

Dit geldt tot op zekere hoogte ook voor Brill. Door de structuur van het menselijk denken, doordat de mens inwendig de tegenbeelden van de uitwendige wereld bezit en ze op basis van waarneming herkent, krijgt de mens de dwingende impuls zijn gedachten te verwoorden aan de hand van zijn adem en stem. Voor Brill is taal in die zin een onmiddellijke reflex van de processen van het denken, die gevoaliseerd moeten worden door taal, taal is voor hem immers hardop denken. Wat daarentegen wel weer duidelijk romantisch getint is, is dat Brill net zoals zijn tijdgenoten poëzie hoog in het vaandel droeg (Frisch 2004:196). Bovendien houdt deze visie ook een pleidooi in om als mens zijn taak, die hij door God heeft ontvangen, uit te voeren, namelijk in liefde samenleven met zijn medemens. Zo word je “een beminnelijk mens” en een “braaf lid der maatschappij” (1872:382). Dit heeft uiteraard niets meer met taalkunde te maken, en Brill gebruikt de taal hier om zijn eigen mens- en maatschappijbeeld te promoten. Ook zijn collega Chantepie de la Saussaye benadrukt deze kant van Brills werk: “Ziedaar de filosofie van Brill, en de blik dien zij hem gaf op wereld en leven. Zij was in den grond niet anders dan de uiting van zijn christelijk geloof” (1896:122).

Ik heb er al op gewezen dat een juist inzicht in de taaloorprong volgens Brill een noodzakelijke voorwaarde is om aan correcte taalwetenschap te doen. Hoe Brill de oorsprong van taal begrijpt, is dus bepalend voor de richting die hij volgt in de empirische taalstudie. In “Over den oorsprong der taal” (1851) komt hij tot de volgende slotsom:

Langs den weg eener uitgebreide ethnographische en historische taalvergelijking willen wij de oorspronkelijke vormen, de verwantschappingen der woorden leeren kennen; de middelen, die tot woordafleiding en woordbuiging dienen, opsporen; eindelijk, de eenheid van beteekenis bij gelijkheid

van wortelklank in gansche reeksen van, wegens die gelijkheid van wortel, gelijkklinkende woorden nagaan, en, in één woord, de levende beteekenis met al hare schakeringen aanwijzen. Al wat in dezen zin op het veld der taalstudie ondernomen wordt, beweegt zich in de juiste richting tot het ware doel (1851:64).

Brill houdt hier een pleidooi voor de historisch-vergelijkende taalkunde van zijn tijd. Op die manier kunnen taalwetenschappers via het onderzoek van verwantschapsrelaties tot de oerbetekenis van woorden komen en vervolgens een lijst aanleggen van alle woorden die van die oervorm afstammen met hun afgeleide betekenis. Dit pleidooi is volstrekt conform de idealen van de taalwetenschap van de negentiende eeuw. Op het einde van de achttiende eeuw was met Sir William Jones (1746-1794) de comparatieve filologie ontstaan (Seuren 2004:79). Merk op dat het niet om een plots begin gaat, maar dat de negentiende eeuw vooral een enorme stap vooruit zette in de vergelijkende taalkunde. “Alternative models of the historical relations of languages were not lacking during the period from Dante to Sir William Jones (...): it was just that they were not taken up and developed by their contemporaries” (Robins 1997:192). De verdienste van Sir William Jones was vooral dat hij een historische doctrine opzette (Robins 1997:196) die generaties van taalkundigen zou beïnvloeden. Toch worden tot de echte eerste exponenten van de historisch-vergelijkende taalwetenschap eerder Rasmus Rask (1787-1832), Franz Bopp (1791-1867) en Jacob Grimm (1785-1863) gerekend: “it is with Rask and Grimm that the comparative and historical study of the Indo-European family can be properly said to begin. (...) It is often said, and justifiably said, that Rask, Grimm, and Bopp were the founders of scientific historical linguistics” (Robins 1997:198). Seuren noemt nog andere grote namen: de gebroeders von Schlegel (August Wilhelm [1767-1845] en Carl Wilhelm Friedrich [1772-1829]), August Schleicher en Max Müller (2004:81-89). Brill die in 1811 werd geboren en leefde tot 1896, stond vanaf zijn eerste taalkundige stappen zonder twijfel onder de invloed en de successen van de historisch-vergelijkende taalkunde. Bovendien schrijft Chantepie de la Saussaye in zijn levensbericht van Brill dat hij Grimms boeken “ijverig bestudeerd” had (1896:98). Ook Brills *Hollandsche Spraakleer* is met het oog op de verdiensten van de comparatieve taalkunde geschreven: “Ons ontbrak eene Spraakleer, die kon gezegd worden in de hoogere scholen en in de handen van den leeraar van meer uitgebreide taalstudie een nuttig boek te wezen, eene Spraakleer, waarin de resultaten der taalvorsching van onze naburen in Duitschland, met name van Jacob Grimm, waren opgenomen” (1846:VI) Het hoeft dus niet te verwonderen dat Brill zijn taaloorsprongstheorie

aanwendt om de comparatieve taalkunde te bepleiten, aangezien de negentiende eeuw die vorm van taalkunde tot norm verhief en aangezien Brill er veel ontzag voor had.

3.2.8 *Conclusie*

Samenvattend kan gesteld worden dat Brill met zijn ene voet in het rationalisme stond en met zijn andere in de romantiek. Hij haalde uit beide stromingen verscheidene elementen die hij met elkaar verbond om zijn eigen theorie over taal en taaloorstrooming te construeren. Met de romantiek heeft Brill vooral gemeen dat hij als taalkundige op zoek gaat naar de oorsprong van taal. Bovendien ontwikkelt hij een speculatieve theorie die een enigszins mythologisch karakter draagt (denk maar aan Brills verwijzingen naar het compleet in elkaar opgaande, eerste liefdespaar en naar de taal als bewijs dat de mens de hoogste van de levende wezens is) en dat noemt Seuren typisch romantisch in oorsprongstheorieën (2004:74). Brill geeft daarenboven het gezin (en de liefde binnen het gezin) een centrale plaats in zijn theorie en ook dit getuigt veel meer van een romantische idealisering van het gevoelsleven dan van een rationele benadering van de oorsprongsvraag.

Daar tegenover staat dat Brill op andere vlakken duidelijk afwijkt van de romantische taalvisie. De oorsprong van taal is volgens hem het denkvermogen van de mens, niet de drang om poëzie te maken zoals door grootheden uit de romantiek beweerd werd (bijvoorbeeld Herder en Humboldt). Bovendien is het volgens Brill de rede die de taal creëert en niet de taal die het rationele denken bepaalt, zoals vaak beweerd werd in de romantiek:

Abandoning the Cartesian view of the rational mind as the principle of thought, and of language as 'merely' the expression of thought, the new romanticist thinkers argued that thought is to a large extent shaped by language, thus giving rise to linguistic relativism and to what is now called the Humboldt-Sapir-Whorf hypothesis (Seuren 2004:50).

In de romantiek werd de klemtoon gelegd op de overtuiging dat de taal het denken mogelijk maakt en op tal van manieren vorm geeft. Brill wijst dit aspect van het romantische gedachtegoed af. Het denken gaat volgens hem vooraf aan taal en taal is veeleer de uiterlijke realisatie of het automatische gevolg van het denken. De taal als realisatie van het denken is voor hem net het bewijs dat de mens het hoogste wezen in de schepping is. Als de taal immers een fundamentele invloed zou hebben op de rede, dan zou de mens toch niet echt vrij zijn. Vergeet niet dat de mens volgens Brill aangeboren, inwendige beelden in zich draagt (doordat hij de wet van de natuur bevat) en die verbindt aan de externe wereld. Het gevolg is dat de mens dergelijke beelden uitspreekt aan de hand van zijn adem en via zijn stem. Indien de

woorden een macht zouden hebben over de rede, dan zouden die inwendige beelden niet geheel ‘goddelijk’ zijn, dan zou de mens de wet van de natuur niet volledig kunnen bevatten en zou hij dus niet meer als enig levend wezen compleet vrij zijn van de hem omringende natuur. Voor een taalwetenschapper, die veel meer dan de oorsprong van de taal de uitzonderlijke plaats van de mens in de schepping wil bewijzen (zoals ook later aan bod zal komen), is dit laatste corollarium onaanvaardbaar. De mens zou in de ogen van Brill ten slotte niet fundamenteel anders zijn dan het volledig door de natuur gedetermineerde dier. Vandaar dat we Brill op dit vlak veeleer rationalistisch kunnen noemen. De rede, en daarmee ook de mens, neemt bij hem de hoogste plaats in. Bovendien gaat Brill uit van aangeboren, a-priori beelden in de mens. Het innatisme is zonder meer een exponent van het rationalisme, bijgevolg kunnen we Brill onmogelijk enkel tot de romantiek rekenen. Hij wendde zowel uit het rationalistische gedachtegoed als uit het romantische gedachtegoed die elementen aan die pasten in zijn theorie van de taal – als taalkundige, theoloog en antropoloog.

Op basis van deze taaloorsprongstheorie komt Brill op tegen andere theorieën die net als Brill op een soms speculatieve manier op zoek gingen naar een antwoord op de eeuwige vraag hoe taal ontstaan is.

3.3 Misvattingen onder vuur

There are two ways of judging of former philosophers. One is to put aside their opinions as simply erroneous where they differ from our own. This is the least satisfactory way of studying ancient philosophy... (Müller 1880:428)

In zowat alle artikelen waarin Brill de oorsprong van taal bespreekt, komen volgens Brill foute theorieën aan bod. Zijn eigen theorie acht hij de enige juiste en Brill laat het niet na de andere theorieën volgens zijn wereldbeeld te bekritisieren en te ontkrachten. Er is met andere woorden een opvallend zwart-witdenken in de teksten van Brill bespeurbaar, zonder oog voor mogelijke bijdragen van andere theorieën en invalshoeken. Andere opvattingen passeren de revue onder de noemer “wanbegrip” of “misverstand”. Müller wees een dergelijke manier van werken af. Brill houdt geen rekening met andere visies, maar toont zich een meester in het weerleggen van meningen die hij verkeerd achtte.

Brill toont zich voor alles consequent en vastberaden. “Hij zal niet, nadat hij iets geprezen heeft zich haasten ook het tegenovergestelde te verheerlijken om te toonen dat hij alles kan begrijpen, hij blijft zich zelf, en uit zijn verhouding tot de verschillende

letterkundige voortbrengselen kan men zijn persoon geheel en al proeven” (Saussure 1896:110). Nergens echter komen de auteurs die deze misvattingen hebben bedacht of de aanhangers ervan aan bod (met uitzondering van Bilderdijk, maar daar had Brill zijn redenen voor, zie 3.3.5), enkel de theorie zelf wordt besproken. In wat volgt komen de oorsprongstheorieën aan bod die Brill bestrijdt, waarbij telkens echter ook de belangrijkste aanhangers van deze theorieën worden vernoemd. De ene theorie komt vaker en uitgebreider aan bod dan de andere in Brills artikelen, maar hieronder worden ze allemaal op een rijtje gezet.

3.3.1 *Taal is een uitvinding*

In de brochure (1844) wordt vooreerst gezegd dat taal geen uitvinding kan zijn.

“Uit het bovenstaande volgt reeds, dat de taal geene uitvinding is, die ook niet uitgevonden zou hebben kunnen zijn. De gedachte toch is niet denkbaar zonder een beeld, waarin de denkend mensch zijn denken uitdrukt en zich zelve erkent, en wat zijn de woorden, uit welke de taal bestaat, anders dan die beelden der gedachte” (1844:8).

Aan uitvinden gaat denken vooraf en denken is niet mogelijk zonder de taal waarin de mens zijn gedachten uitdrukt, aldus Brill. Taal bestaat uit woorden die noodzakelijk worden geuit om aan de gedachten een externe vorm te geven, het is dus onmogelijk dat de mens heeft nagedacht zonder te spreken en daarna via zijn denken een taal zou hebben uitgevonden. Brill houdt met andere woorden vast aan zijn dwingend principe dat zegt dat van zodra de mens denkt, hij via zijn adem die gedachten zal uitdrukken in taal. Daarmee is de kous voor hem af en hij komt in zijn latere werk niet meer terug op deze oorsprongstheorie, die inderdaad problematisch is omdat ze circulair is: hoe kan men immers motiveren dat de mens taal uitvindt zonder aan te nemen dat hij daarvoor al taal nodig heeft?

Aanhangers van deze theorie zijn dan ook moeilijk te vinden. De grote namen van de taalwetenschap in de negentiende eeuw bijvoorbeeld gingen net ook in tegen deze theorie, zoals onder meer geïllustreerd wordt in de volgende passage van Grimm uit zijn *Über den Ursprung der Sprache*:

Wie könnte eine Sprache so schnell ordentlich und zusammenhängend werden, wenn sie einen menschlichen Ursprung hätte? – Ferner: "Zur Erfindung der Sprache gehört Vernunft, diese aber kann ohne Sprache bei den Menschen nicht zur Ausübung gelangen; so kann nun die Sprache nicht von Menschen erfunden worden sein (1858:6).

Tot op zekere hoogte zou men echter kunnen stellen dat een moderne taalkundige als Noam Chomsky wel beweert dat taal ‘uitgevonden’ kan worden:

First language learning is the processing by the child's brain of the random experience of speech that it encounters, whether directly spoken to it or uttered in its presence. This is done through a rather tightly constrained system of ‘possible grammars’ within which the data must be accommodated, stored and understood. So Chomskyan generative linguists envisage first language acquisition as a special activity and capability, unlike most other forms of learning, and dependent on a particular genetically given component in the mind or brain, the Language Acquisition Device (LAD), specifically an aspect of universal grammar (Robins 1997:262-263).

Zich baserend op het postulaat van de ‘Language Acquisition Device’ zegt Chomsky in een recent gesprek dat kinderen die nooit met een taal in aanraking zijn gekomen toch een taal kunnen ‘uitvinden’. Hoewel het om een populariserende tekst gaat, getuigt het toch van een gedachtegang die we kunnen verbinden met het wanbegrip dat Brill hier bestrijdt:

Q: If we were to take a handful of children and put them alone on an island, would they develop their own language?

Well, there are a couple of cases which indicate that. Of course, we don't experiment on humans, so we don't have an experimental answer. But there are a couple of natural experiments--which have just happened--which seem to indicate that's exactly what occurs. There's one fairly recent case, and then one from years ago. (...) So the children had never had any meaningful exposure to any significant language-like information. The children played together--I think they were cousins. And when this was discovered, around the age of 3 or 4, it was found that they had in fact developed a language. When it was investigated, it was found that it had the properties of normal language for children their age.⁶

Los van dergelijke opmerkingen hebben taalkundigen in de loop der eeuwen blijkbaar nooit expliciet gesteld dat de eerste mens de taal zou hebben uitgevonden om het ontstaan van de allereerste vormen van taal te verklaren.

3.3.2 *Taal is een onmiddellijk geschenk van God*

Waar geen denken is, is geene taal; maar ook, waar gedacht werd, moest eene taal het aanzijn krijgen. Dus lost zich die stelling, dat God den mensch de taal zou geleerd hebben, in eene andere stelling op, te weten, in deze, dat God den mensch zou hebben leeren denken. Maar het is het denken, dat den mensch tot mensch maakt; vóór dat de mensch vermocht te denken, was hij geen mensch. Zoo zou dan die stelling weder hierop

⁶http://www.forbes.com/2005/10/19/chomsky-noam-language-invention-comm05-cx_de_1024chomskyinvent.html – bezocht op 2 april 2007

neêrkomen, dat God den mensch gemaakt heeft. In dezen vorm nu zal niemand haar weêrspreken; maar dan beteekent zij niet meer datgene, wat zij, die beweren, dat God den mensch heeft leeren spreken, met dit beweren willen zeggen (1844:9).

Taal is de uitdrukking van de gedachte. Als de mens niet zou denken, zou hij ook niet spreken en van zodra hij denkt, verwoordt hij die gedachten via taal. Bijgevolg leidt de stelling dat God de mens de taal zou hebben aangeleerd, onvermijdelijk tot de stelling dat God de mens zou hebben leren denken. Volgens Brill is deze laatste stelling onhoudbaar. Hij benadrukt dat een wezen pas een mens is als hij een homo *sapiens* (wat in het Latijn verstandige of denkende mens betekent) of homo *loquens* (spreekende mens) is, wat inhoudt dat die mens al per definitie over een denkvermogen beschikt. Dus dat God de mens heeft gemaakt, is volgens Brill weliswaar zeer juist (conform zijn geloof in het christelijke en bijbelse wereldbeeld), maar dat houdt volgens hem ook in dat God de mens met een denkvermogen heeft geschapen, waardoor hij bekwaam was taal te gebruiken; het betekent niet dat God de mens heeft leren spreken.

Brill poogt zijn punt in 1844 te bewijzen met een redenering uit het ongerijmde. Stel dat God de woorden en het gebruik ervan voorzei, dan zou de mens die woorden moeten verstaan:

... het wezen, ten wiens behoefte dit geschiedde, begreep de strekking dier klanken, of hij begreep ze niet. Hij begreep ze wel, zegt gij; wel nu, antwoord ik weder, dan had hij ook die les niet noodig: zoo hij begreep, dacht hij, en zoo hij dacht, moest hij zelf uitdrukking voor zijne gedachten vinden. Het begrip in door anderen meegedeelde klanken terugvinden, en zelf klanken voor het begrip uitvinden, is een en dezelfde arbeid (1844:9).

Als de eerste mens die woorden die God hem voorzei, begreep, dan dacht hij en als hij dacht, dan moest hij zelf zijn gedachten uitdrukken via de taal. De rede die nodig is om de eerste woorden te verstaan, is hetzelfde vermogen die de mens in staat stelt te spreken. Bijgevolg had de mens met dat vermogen niemand nodig die hem woorden voorzei. Brills argument om deze theorie te weerleggen steunt volledig op het beginsel dat denken de mens zou dwingen zelf woorden te creëren om dat denken (of oordelen) uit te drukken. De mens doet volgens Brill een beroep op hetzelfde vermogen en het vraagt van hem dezelfde inspanning om woorden van anderen te begrijpen als om zelf woorden uit te vinden voor een begrip.

Vele aanhangers van het “wanbegrip” dat de mens de taal heeft ontvangen van God, wenden zich tot de Bijbel, meerbepaald Gen. II, 19. Daar staat:

Jahwe God sprak: 'Het is niet goed dat de mens alleen blijft. Ik ga een hulp voor hem maken die bij hem past.' Toen boetseerde Jahwe God uit de aarde alle dieren op het land en alle vogels van de lucht, en bracht die bij de mens, om te zien hoe hij ze noemen zou: zoals de mens ze zou noemen, zo zouden ze heten (Gen II,18-19).

Nochtans is dit stuk volgens Brill volledig in overeenstemming met zijn eigen beschouwing:

Adam zoekt zich zelve in de dieren, hij erkent hun aard uit het in hem wonend begrip van het geschapene, en dat begrip brengt in zijn mond klanken voort, die de namen der dieren worden; zijn volkomen zinnelijk tegenbeeld vindt hij echter in de dierenwereld niet, en daarom wordt hem Eva gegeven, die hij dan ook een naam geeft van zijn naam. Maar, bij de oppervlakkigste opvatting van hetgeen wij daar lezen, is het toch Adam, die namen geeft; de Heer stelt hem daartoe slechts in de gelegenheid (1844:10).

In het bijbelfragment zoekt Adam zichzelf in de dieren. Van zodra hij de dieren herkent, wat betekent dat hij het uitwendige beeld van dat dier verbindt met het beeld dat hij er inwendig van bezit, dan uit hij zijn inwendig begrip van dat dier via een woord. Dat begrip zorgt ervoor dat de mens het ook 'uitspreekt'. Dit is volgens Brill de manier, conform aan het bijbelverhaal en zijn oorsprongstheorie, hoe de woorden voor de dieren ontstaan zijn. Adam heeft zijn volkomen zinnelijke tegenbeeld bovendien pas in Eva gevonden en ook haar heeft hij zelf een naam gegeven. Dus is het niet God die de namen aan Adam geeft of voorzegt, maar is het Adam zelf die alles een naam geeft. Het enige wat God doet, is hem daar de mogelijkheid toe geven door de dieren en Eva in de werkelijkheid te tonen aan Adam. In 1871 in "Nogmaals over den oorsprong der taal" komt ditzelfde fragment uit de bijbel nog eens ter sprake en geeft Brill er een meer abstracte duiding aan:

Maar er is mede geene bijzondere nauwlettendheid van noode om op te merken, dat het God niet is, die namen leert. Integendeel Adam geeft de namen; God voert het gedierte slechts aan hem voorbij, opdat hij (Adam) zien zou met wat naam hij (wederom Adam zelf) elke levende ziel bestempelen zou. Maar men mag het verband niet voorbijzien, waarin van dit namen noemen van het gedierte gewaagd wordt. God spreekt: het is niet goed, dat de mensch alleen zij. Daarop voert God de dieren voor den mensch voorbij; doch dit blijkt geen doel te treffen: immers de mensch vindt in en onder die allen geen hulpe tegenover zich. Maar zie, de vrouw wordt geschapen, en nu is het doel bereikt: Adam heeft eene hulpe gevonden. – Volgens dit verband heeft het verhaal duidelijk dezen zin: de mensch erkent de dieren in hun aard, maar hij herkent er zich zelve niet in. Zichzelve erkent hij slechts in de vrouw. Hij was eenzaam zonder den troost, dien het geeft een gezelschap te hebben, een beeld van zich zelve, in welks bezit men het al, de bron des levens, het leven zelve onder zijn bereik heeft. Aanvankelijk draagt Adam zijne tweehed onbewust in zich om. Tegenover deze bewusteloosheid staat de uitwendige ervaring der

tweeheid en de bewuste vereeniging tot herstelde eenheid, als waken tegenover diepen slaap. – Is nu dit de zin, dan blijkt het, dat hier aan eenige bedoeling om den oorsprong der spraak in het licht te stellen, niet gedacht kan worden. Dan beteekent het namen noemen niets anders dan het voorwerp te erkennen in zijnen aard. En inderdaad: wanneer (Jes. 40:26) van God gezegd wordt, dat hij al het geschapene bij name roept of noemt, dan zal dit toch wel niets anders beduiden, dan dat Hij alle dingen van het kleinste tot het grootste kent in hunne onderscheiden hoedanigheid en aan elk zijn eigenaardigen post aanwijst. Naam beteekent in het Hebreeuwsch zooveel als wezen, dat is de persoon of het voorwerp naar zijn volle kracht. Wordt 's Heeren naam gezegd in eenen Engel te wonen, dan geeft dit te kennen, dat hij den Heer vertegenwoordigt, dat hij de gevolmachtigde is van den Heer, dat de Heer naar zijn volle kracht in hem aanwezig is. Eveneens wordt 's Heeren naam gezegd te wonen in den tempel. Eindelijk Gods naam te kennen en lief te hebben, God bij name te roepen of te noemen, wat beteekent het anders dan zijn goddelijk wezen te erkennen, te beminnen en te belijden (1871:331-332).

Het aangehaalde Bijbelfragment gaat als volgt:

Heft uw ogen omhoog en ziet: wie heeft dat alles geschapen? Hij, die hun legerscharen in vollen getale uitrukken doet en ze alle bij name roept; zo groot is zijn macht, zo geweldig zijn kracht, dat er niet één ontbreekt (Jes 40,26).

Brill vat het stuk samen. Nadat God Adam heeft geschapen, merkt hij op dat Adam beter niet alleen zou zijn en scheidt hij de dieren. Wanneer Adam die dieren aanschouwt, geeft hij ze een naam, maar echte hulp, wat Gods bedoeling was, vindt Adam niet in de dieren. Daarop scheidt God de vrouw, Eva, en Adam herkent zich in haar, dit wil zeggen: de ene mens herkent zich in de andere mens en vindt in haar wél een hulp. Merk op dat Brill bij deze tweede uitwerking van het bijbelfragment iets extra toevoegt, namelijk de aard van de liefde tussen Adam en Eva. Hij schrijft, wanneer hij het over de eerste woorden heeft, over een verenigende liefde tussen de eerste man en zijn vrouw waardoor ze hetzelfde wilden, dachten en voelden. In het bijbelverhaal ziet hij ook hiervoor een bewijs. Adam ziet zichzelf in Eva, waardoor hij “het al, de bron des levens, het leven zelve onder zijn bereik heeft” (1871:331). Bijgevolg vormen zij een “bewuste vereeniging tot herstelde eenheid” (1871:331). Dit vormt voor Brill een bewijs dat de eerste vrouw de klank van de man onmiddellijk begreep omdat zij één waren en zij hetzelfde dacht als hij.

‘Namen geven’ staat in dit verband overigens niet voor het ontstaan van taal in de letterlijke zin, namelijk een klank uitvinden voor een bepaald object. Het betekent veeleer een voorwerp herkennen volgens zijn ware aard, en daarvan maakt het benoemen via woorden een essentieel deel uit. Brill ziet zijn mening bevestigd in een andere bijbelpassage (Jes 40,26). Daarin wordt gezegd dat God al het geschapene bij naam noemt. Dit betekent dat God alle

dingen uit de schepping ‘erkent’ en een eigen plaats aanwijst. *Naam* betekent volgens Brill in het Hebreeuws ‘wezen’, dat is de persoon of het voorwerp volgens zijn volle essentie. Ook wanneer iemand Gods naam kent, God bij naam aanroept of noemt, betekent dit alleen maar dat hij Zijn goddelijke aard inziet en God bemint. Brill probeert op basis van deze bijbelpassages en door een filosofische invulling van de notie “benoemen” te achterhalen wat taal betekent voor de mens, en hoe er in de mens een goddelijke werking geopenbaard wordt, maar opnieuw wijst hij onmiddellijk de idee af dat God de taal aan de mens zou hebben gegeven. Via een abstracte invulling van *naam* toont Brill aan dat deze passages niet over de taal zelf hoeven te gaan. Op die manier heeft hij het belangrijkste argument, namelijk het letterlijke fragment, van de aanhangers van die idee volgens hem al overtuigend teniet gedaan.

In 1851 in “Over den oorsprong van taal” komt Brill nog eens terug op dit misverstand. Als de mens niet volkomen bewust was van zichzelf en van zijn oorsprong bij het leggen van de grondslag van taal, zo redeneert hij, dan moet men ervan uitgaan dat het God was die de taal aan de mens schonk (een demonische werking is voor Brill ondenkbaar). Om na te gaan of taal inderdaad ontstaan is uit een onmiddellijke omgang tussen de mensen en de goddelijke geest (maar zoals al duidelijk is geworden wil hij eigenlijk net het tegendeel bewijzen), gaat Brill te rade bij de apostel Paulus die de Geest van God meende te kennen:

Van de door hem vermelde werkingen bepalen wij ons billijk bij die, waar de gave des Geestes zich in het spreken van *talen* openbaarde. Wat nu zegt hij dienaangaande? “Wien in eene taal spreekt, spreekt niet den menschen, maar Gode, want niemand verstaat het; doch door den Geest spreekt hij verborgenheden. Die in eene taal spreekt, sticht zich zelve”. Ziet hier de beschrijving van eenen toestand, waarbij hij, die er in verkeerde, zich in een staat bevond van afgescheidenheid, buiten betrekking met zijne medemenschen. Van hetgeen hij in dien toestand uitte, had niemand enig nut, ten ware er een was, die het gesprokene uitleide. Zoo kan dan ook dat wat die staat ons ingeeft, geen werktuig zijn van verkeer des geestes tusschen menschen en menschen: het heeft eerst eene menschentaal noodig, wil er iets van tot ’s menschen begrip komen (1851:57).

Volgens Brill spreekt Paulus over een toestand waarbij de mens niet in een relatie staat tot zijn medemenschen. Wat die mens in die toestand uitte, was in zoverre nutteloos aangezien het niet van toepassing was op de sociale functie van taal. Die uitingen kunnen onmogelijk het middel zijn van de mensen om met elkaar te converseren (want dat is de uiteindelijke functie van taal), aangezien er eerst een mensentaal nodig is voordat een mens iets kan begrijpen. Hoewel Brill de sociale functie van taal maar als tweede punt aanbrengt in zijn oorsprongstheorie, wordt hier duidelijk dat zowel de cognitieve structuur van taal als het

conversationele aspect voor hem twee even belangrijke voorwaarden zijn om van taal te spreken. Engelentalen kunnen het ontstaan van taal voor Brill zodoende evenmin verklaren. Als een mens niet bewust of niet tot een ander spreekt, dan spreekt hij “in de lucht, hij doet zich voor als uitzinnig, hij is een klinkend metaal, eener luidende schel tegelijk” (Brill 1851:57). Over de betekenis van die klanken kan men het niet eens worden, dus zonder betekenis die onder mensen worden uitgewisseld, vormen ze geen ware menselijke taal.

In het artikel uit 1851 anticipeert Brill al de kritiek die hij op zijn uitleg zal krijgen. Hij beperkt zich daarbij tot kritieken van auteurs die een gelijkaardige zoektocht naar een goddelijke factor ondernomen hebben:

Zoo meent gij dan, roept mij menige stem toe, zoo meent gij dan alle rechtstreekse ingeving, als voorwaarde tot het ontstaan der taal, te hebben weggeredeneerd. Gij beroept u op Paulus, maar gij weet immers wel, dat wanneer wij de Heilige Schrift niet verwerpen, wij er uit halen wat wij willen. Uwe redenering dan overtuigt ons niet: er gaat meer om in hemel en op aarde, dan waarvan men droomt op het veld van redenering. Wij wijzen u op den kunstenaar (1851:58).

Tegenstanders zouden Brill immers kunnen verwijten dat hij alle rechtstreekse invloed van God verwerpt als hij de goddelijke oorsprong van taal ontkent, op basis van de redenering dat een goed christen nu eenmaal moet aanvaarden dat er meer is tussen hemel en aarde dan het logische redeneren. Is immers de kunstenaar niet een bron van hogere werking? Gaat hij niet als het ware op in een geheimzinnig werkende vormkracht, en vormt dit niet het bewijs dat uiteindelijk wel degelijk God de oorsprong is van taal? God staat evenwel uitdrukkelijk boven Brills redeneringen. De aanhangers van een dergelijke theorie denken dat taal op dezelfde manier is ontstaan als de kunst: “zonder opzettelijken of vrijwilligen, veelmin willekeurigen arbeid van de zijde des menschen, geheimzinnig, maar des te bewonderenswaardiger onder de mensch geboren” (1851:58). Brill meent echter dat een volmaakte kunstenaar, wiens werken eeuwig bewonderd worden, zijn gevoel heeft uitgeschakeld als hij kunst creëert. Hij heeft zichzelf verloochend om zijn voorwerp te zien zoals het is:

Verre daar van daan, dat hier eene onbewuste werking, eene geheimzinnige ingeving zou plaats grijpen, zoo is het oogenblik, waarop zijne redelijke bewustheid alle nevelen van valsche opvatting of zelflievenden waan heeft verdreven, het oogenblik van ingeving en aanblazing: de God, die het kunstwerk ingeeft, doet zich kennen door de helderheid, die hij stort in den geest des kunstenaars, door de kracht tot vrije werkzaamheid, die hij hem verleent. Een kunstenaar is gelukkig in zijne idee, vol liefde voor haar, maar vrij van alle opgeblazenheid; zijn voorwerp is hem alles; hij maakte het niet; het

openbaarde zich aan hem: om het te zien, moest hij zich immers ontdoen van al wat het zijne was (1851:59-60).

In de ware kunst gaat het dus niet om een onbewuste ingeving van hogerhand maar om een bewust moment waarop de kunstenaar zich van alle valse denkbeelden heeft ontdaan en helemaal opgaat in het voorwerp dat op dat moment alles is voor hem. Hij maakt het kunstwerk niet, het openbaart zich aan hem. God stelt de kunstenaar in staat zijn object te maken door de “helderheid” en “vrije werkzaamheid” (creativiteit) die hij hem verschaft. Vandaar ook, volgens Brill, dat echte kunstenaars het niet nodig vinden om hun toevallige naam aan het werk te verbinden (Brill doelt hiermee wellicht voornamelijk op de kunstenaars van de christelijke Middeleeuwen, die als bekend veelal anoniem werkten). Bovendien brengen de tijdperken en maatschappijen waar een sterk gemeenschapsgevoel heerst, ook de meeste kunstwerken voort. De manier waarop kunst ontstaat, is voor Brill dus geen bewijs voor een geheimzinnige, onbewuste werking die ten grondslag zou liggen aan het ontstaan van taal. Ook kunstwerken zijn voor hem slechts uitingen van de goddelijke geest van bewustheid en vrijheid die zich openbaart aan die mens die zich van zichzelf zuivert om zich in liefde met zijn stands- en landsgenoten te verbinden. Kunstwerken zijn dus geen onbegrijpelijke duistere fenomenen die zonder Gods ingeving niet te verklaren zouden zijn. Ook het ontstaan van taal is volgens Brill in de bewuste werkzaamheid van de mens te zoeken, dus kan kunst geen tegenargument zijn, en al helemaal geen kunstopvatting die een goddelijke oorsprong boven de werking van de menselijke geest plaatst. Kortom, taal openbaarde zich niet aan de mens, maar de mens drukte bewust het begrip, de gedachte uit die hij in zichzelf vond. Ook deze opvattingen, die Brill wederom met veel vuur verkondigt, zijn uiteraard ingegeven door een christelijk mens- en maatschappijbeeld, dat het gemeenschapsgevoel hoog acht. Zo heeft Brill het over een wereld “waar de mensch aan de banden zijner zelfheid ontkomt, om zich in liefde aan zijne stands- of landsgenooten aan te sluiten. Door die aansluiting is de mensch sterk” (1851:61).

Dat Brill veel belang hechtte aan zijn argumentatie tegen een vermeende goddelijke oorsprong van de taal, blijkt uit het feit dat hij ook nog in “Nogmaals over de oorsprong der taal” (1871), dus twintig jaar later, deze misvatting op de rooster legt:

Dit gevoelen [dat God de mens de namen heeft geleerd] onderstelt een wonderlijk optreden Gods. Tegen zulk eene onderstelling voegt geen redeneeren. Of mag men tot het niet bestaan van een wonder besluiten uit het gemis van zijne noodzakelijkheid? Mocht men zulks, dan zou men in de verzoeking komen van te vragen: God geeft de armen met hunne zenuwen en spieren, behoefde hij den bezitter dan

nog het gebruik van die armen voor te doen? Het denkvermogen in het lichaam zijn hier de armen, en de spraak is het gebruik van die ledematen. – Doch, ik herzeg, wie vermag Gode te ontzeggen ook dat te doen wat ons volmaakt onnoodig dunkt (1871:330).

Brill maakt een metaforische vergelijking: als men aanneemt dat God de mens al met het denkvermogen heeft begiftigd, is het dan zinvol om te stellen dat God aan de mens ook nog eens de woorden moet geven. Brill ziet geen reden om niet aan te nemen dat het denkvermogen zelf voor de woorden zorgt zoals de zenuwen en de spieren voor het gebruik van de armen zorgen. Opvallend in dit stukje is de ironie waarmee Brill de mogelijke kritiek op zijn visie al bij voorbaat poogt te ontkrachten. Hij schrijft dat er weliswaar tegenover de kracht van God niet te redeneren valt, maar doet het dan toch. De mens kan nooit weten wat God kan of niet kan, meent hij, maar hij laat niet na nog eens te benadrukken dat het wel volledige nutteloos zou zijn aan te nemen dat God buiten het denkvermogen ook nog eens taal aan de mens zou geven.

Doorheen de acht artikelen die Brill over taaloorsprong schreef, komt dit misverstand meermaals aan bod, telkens stipt Brill echter andere aspecten ervan aan. Samenvattend kunnen we 5 grote argumenten afleiden. Ten eerste heeft God de mens geschapen met een denkvermogen, zodat de mens zelf taal begon te maken om zijn gedachten te uiten. Bijgevolg zou het nutteloos zijn dat God de mens ook nog eens zou hebben leren spreken. Ten tweede: als de mens toch woorden zou hebben geleerd van God en die dus begreep wanneer God ze hem voorzei, dan getuigt die mens al van een dergelijk uitmuntend verstandelijk vermogen dat hij zelf taal moet hebben ontwikkeld (immers, als de mens denkt of oordeelt, gebruikt hij automatisch taal om die denkbeelden te verwoorden). Het derde argument vindt Brill in de bijbel. Het scheppingsverhaal zegt namelijk letterlijk dat het Adam en niet God is die alles een naam gaf en bovendien kan *noemen* meer abstract begrepen worden, waardoor het niets meer met taal te maken heeft. Ten vierde benadrukt Brill de interactie tussen mensen als noodzakelijke voorwaarde van taal: wat buiten medeweten van andere mensen wordt gezegd kan geen middel worden voor de mens om te communiceren. Bijgevolg kan een “taal” geopenbaard aan één mens nog geen taal zijn. En tenslotte wijst Brill erop dat men de taal niet moet begrijpen als een onverklaarbaar goddelijk medium, maar als iets wat door de mens zelf is gecreëerd om bewust zijn gedachten te uiten.

Hoewel Brill ingaat tegen de veronderstelling dat God de mens zou hebben leren spreken, gaat hij met zijn oorsprongstheorie toch zeker niet in tegen zijn geloof. Een allesbeheersende rol voor God vindt men in zijn teksten niet terug, maar toch speelt God een

centrale rol in zijn taaltheorie. Het enige verschil is dat Brill niet meent dat God de mens heeft leren spreken alsof hij hen de woorden zou hebben voorgezegd, maar wel dat God de mens bij de schepping heeft begiftigd met het denkvermogen dat de mens automatisch in staat stelt zijn gedachten te uiten, ergo te spreken. Dat Brill zich beroept op bijbelpassages getuigt van zijn geloof. Merk op dat Brill niet ingaat tegen de bijbel, maar dat hij wel bijbelinterpretaties meent te moeten weerleggen die volgens hem verkeerd zijn. Door zelf een interpretatie te geven (door enerzijds te zeggen dat het Adam is die namen geeft en door er anderzijds op te wijzen dat *naam* ook als ‘wezen’ begrepen kan worden) wil hij aantonen dat zijn oorsprongstheorie alsnog in overeenstemming is met het scheppingsverhaal. Dit is opvallend want Robins schrijft dat er net in de negentiende eeuw een conflict ontstond tussen het bijbelse geloof en de bevindingen van wetenschappers (1997:152) – denk maar aan de publicatie van *Origin of Species* van Darwin. Ook al leefde Brill in een tijdperk van nieuwe, wereldschokkende ontdekkingen, ze hadden op hem geen invloed. Voor alles moest hij het geloof redden van dergelijke “misvattingen”.

Hoewel hij duidelijk een kritische attitude aannam tegenover bijbelinterpretaties, beriep Brill zich zelf opnieuw, en op zijn manier, op de letterlijke woorden van de bijbel om zijn argumenten te staven. Hij gaat in tegen andere taalwetenschappers en theologen voor hem, voornamelijk in de achttiende eeuw, die op basis van diezelfde bijbelpassages tot de tegenovergestelde conclusie kwamen, namelijk dat God de taal aan de mens heeft geschonken. Seuren noemt bijvoorbeeld Nicolas Beauzée (1717-1789): “For him, language is just the expression of thought, and just as thought was given to mankind by God, so was language” (2004:71). Het valt op dat enerzijds zowel Beauzée als Brill ervan uitgaan dat taal de uitdrukking is van het denken, maar dat zij anderzijds toch nog tot een andere bevinding komen. Brill zegt ook dat God de mens het denkvermogen heeft geschonken, maar vindt het te ver gaan dat God de mens ook zou hebben leren spreken. Spreken is een automatisch gevolg van het denken voor Brill, dus daar hoeft God niet in tussen te komen. In de achttiende eeuw was het nochtans gebruikelijk om het ontstaan van taal zo te verklaren: “The main formalist view, representing current orthodoxy, was that language came as a gift from God” (Seuren 2004:75). Bovendien, “in the orthodox view of that period, the Bible was still the main source of information about the earliest history of the earth and of mankind.” (2004:74) Die gedachte had de achttiende eeuw geërfd van de middeleeuwen (Robins 1997:102). Brill verloochent de bijbel in de negentiende eeuw nog steeds niet als bron. Men mag niet vergeten dat er in de achttiende eeuw al andere taalkundigen waren die opkwamen tegen een dergelijke visie. Herder’s *Abhandlung über den Ursprung der Sprache* was voor een deel een reactie op

de verhandeling van J.P. Süssmilch die beweerde dat “the very complexity of human language indicated that it must have been a direct and immediate gift from God to mankind” (Robins 1997:153). Ook Jespersen gaf Herder gelijk in dit conflict:

“Herder ... vigorously and successfully attacks the orthodox view of his age ... that language could not have been invented by man, but was a direct gift from God. one of Herder’s strongest arguments is that if language had been framed by God and by Him instilled into the mind of man, we should expect it to be much more logical, much more imbued with pure reason than it is as an actual matter of fact. Much in all existing languages is so chaotic and ill-arranged that it could not be God’s work, but must come from the hand of man.” (Seuren 2004:75).

Zelfs Grimm heeft zich over dit onderwerp uitgelaten.

Noch mehr, sollen unde dürfen wir uns gott redend denken? redete, d. h. spräche er menschliche worte, so müsten wir ihm auch menschlichen leib, zumal alle jene leiblichen organde beilegen, von welchen gegliederte rede abhängt. es scheint mir aber gleich widersinnig einen vollkommen menschenleib ohne eins seiner gliedmafse, z. b. ohne zähne, als die gottheit mit zähnen, folglich essend sich vorzustellen, da die zähne nach unsrer weisen natur zwar mit beholfen sind zum sprechen, hauptsächlich aber zum zermalmen der speise dienen. auf solche weise würde es ganz unmöglich sein, eins der andern glieder des leibs, deren innerer und äufserer einklang unsre höchste bewunderung rege macht, irgend der schaffenden gottheit abzusprechen oder beizulegen (1858:27).

Het waren dus de grote namen van de achttiende en negentiende eeuw die opkwamen tegen de middeleeuwse en godsdienstige visie op de oorsprong van taal als een geschenk van God. Brill kan als taalkundige in de negentiende eeuw uitdrukkelijk bij deze groep gerekend worden, maar tegelijkertijd blijft hij toch vasthouden aan zijn bijbelgeloof – ook al staan de wetenschappelijke bevindingen in de negentiende eeuw al zoveel verder. Voor Brill was alleen het denkvermogen een geschenk van God, niet de taal, maar op basis van dat denkvermogen heeft de mens wel leren spreken. Revolutionair kunnen we Brill dus niet noemen, maar hij legt in zijn interpretatie van het christelijke scheppingsverhaal wel eigen accenten.

3.3.3 Taal is ontstaan door klanknabootsing

Als de mens de kreten van dieren zou hebben nagebootst en van daaruit zou hebben leren spreken, dan zou hem dat volgens Brill enorm veel moeite hebben gekost. Bovendien is een nagebootste klank nog geen woord, argumenteert Brill. Een klank is pas een woord als het een begrip omvat en als het uit een begrip geboren is. Er moet altijd eerst een begrip inwendig

aanwezig zijn, bijgevolg kan een klank niet zomaar van buitenaf komen. In tegenstelling tot wat het geval zou zijn bij taal die ontstaan is door klanknabootsing, is de klank volgens Brill veeleer iets dat ontstaat zonder moeite:

Ja! een bloot namaken van geluiden getuigt van een bloot zinnelijk aangedaan zijn door het natuurverschijnsel, en is het werk niet van hem, die over het verschijnsel nadenkt; wie dit doet, abstraheert zich van het door den zin des gehoors waargenomene, en zoo bij hem een begrip ontstaat, zal hij een' klank voortbrengen, die zijn begrip, maar nimmermeer het objectief geluid zelf teruggeeft (1844:11).

Klanknabootsing gebeurt wanneer de mens getroffen is door een natuurverschijnsel, bijvoorbeeld wanneer de mens een hond ziet en daarna het geblaf nadoet. Pas wanneer de mens zich ontdoet van zijn voelende wezen en stilstaat bij het natuurverschijnsel, ontstaat inwendig in de mens een begrip voor wat hij ziet – een 'oordeel'. Het aldus bekomen begrip drukt hij in een klank uit. De taal geeft bijgevolg nooit het objectieve geluid uit de natuur weer, maar drukt enkel de gedachte uit die de mens heeft bij de ervaring van het natuurverschijnsel.

Brill erkent wel dat er klanknabootsende woorden bestaan in de taal, maar dat zijn volgens hem afwijkingen en uitzonderingen, geen overblijfselen van de allereerste taal. "Voorzeker zijn er klanknabootsende woorden in de taal, maar deze bestaan slechts bij uitzondering; het zijn bloote afwijkingen, bloote spelingen, gelijk ook de natuur hare spelingen heeft" (1844:11). Hij vergelijkt de onomatopeeën met vormen die men in de natuur zelf terugvindt, ze hebben bijgevolg niets met de sprekende mens te maken die boven die natuur staat. Bovendien beweert hij dat het Nederlands de klanknabootsende woorden duidelijk van de begripwoorden onderscheidt. Hij vergelijkt 'sissen' met 'zitten'. 'Sissen' wordt niet 'sas-gesesen' terwijl 'zitten' wel 'zat-gezet' wordt. "O neen, want dan zou de grondklank, waarover het begrip niet vrij mag beschikken, maar die door het voorbeeld van het geluid in de natuur noodwendig bepaald is, verloren gaan" (1844:11). Klanknabootsende woorden kunnen het zich volgens Brill niet veroorloven om hun grondklank te verliezen aangezien daarin vaak de overeenkomst bestaat met het natuurlijke verschijnsel. Daar kan vandaag tegenin gebracht worden dat *lachen* oorspronkelijk een klanknabootsing was, en toch sterk vervoegd wordt: *lachen*, *loech*, *gelachen*. Brills redenering gaat dus niet op voor alle klanknabootsende woorden. Onomatopeeën kunnen volgens Brill ook geen afleidingen of samenstellingen vormen, hetzij voor komische woorden. "Beschouwt hierbij het armzalige *sissen*: *sissing* zal men niet eens kunnen zeggen; ja! het abstrakte *gesis* zal men kunnen

vormen, en *sisser*, dat in zijn' oorsprong reeds verraadt, dat het kinderen zijn, die zich met sissers vermaken. En wanneer men met dezen stam zamenstellen wil, zullen er slechts komische woorden: *sismuil*, *sisbek* en dergelijke, voor den dag komen" (1844:12). Opnieuw kunnen tegenvoorbeelden worden gegeven: *sisklank* is bijvoorbeeld een samenstelling die niet "komisch" is. Voor Brill zijn de klanknabootsende woorden in feite doodgeboren woorden, terwijl de begripwoorden echt vruchtbare stammen zijn aangezien men met hen andere woorden kan vormen door middel van afleiding en samenstelling. In zijn *Hollandsche Spraakleer* uit 1846 voegt Brill hier nog aan toe dat klanknabootsende woorden ook niet in die mate vatbaar zijn voor klankveranderingen of voor de ablaut als de ware begripwoorden – een stelling die men ook vandaag onderschrijft (cf. Fischer 2004:10). Brill wil duidelijk maken dat de onomatopeeën door hun karakter duidelijk onderscheiden zijn van de echte woorden. Bovendien moet het nabootsen van natuurlijke geluiden volgens Brill al lang bestaan hebben voordat de mens een taal bezat: "...doch deze zouden ontstaan kunnen zijn, terwijl het denkbeeld eener taal bij den mensch, evenmin als bij eksters en papegaaijen, die ook klanken nabootsen, was opgekomen" (1846:3). Brill poogt zijn theorie dus veilig te stellen door te zeggen dat klanknabootsing onafhankelijk is van taal en kan bestaan hebben voor de mens sprak. Een dergelijke visie komt ook voor bij hedendaagse auteurs. In het artikel "Imagination by Ideophones" (1999) bijvoorbeeld beschrijft H. H. Meier in grote lijnen dezelfde argumenten die in de hedendaagse kritiek op onomatopeetheorieën voorkomen. "Historically speaking, those modern linguists understandably react against the various sound-imitative theories of the origin of language, the *bow-wow*, *ding-dong*, *la-la*, *pooh-pooh*, *yo-he-ho*, and similar theories, which have all been discredited" (Meier 1999:136). Ook vermeldt hij "the quantitative objection that only a small number of words are onomatopoeic" (1999:136), een argument dat ook bij Brill voorkomt. Bovendien zijn onomatopoëtische vormen "subject to stylistic restrictions" (1999:136) en zijn er heel wat formele beperkingen op de vorm van onomatopeeën "as it prescribes that the phonetic imitation must proceed by speech sounds" (1999:137). In de hedendaagse iconiciteitstheorie worden dan weer ander aspecten aangestipt, waar Brill het niet over heeft, vooral dan dat onomatopoëtische vormen niet enkel bij het ontstaan van taal een rol spelen of kunnen worden verondersteld, maar met zekerheid ook nu nog worden gecreëerd en aangewend, zoals O. Fischer en M. Nänny (1999) duidelijk maken: "Iconicity is not just characteristic of an earlier, more primitive stage of language, but it plays a role whenever a speaker's (...) expressivity is at issue, when, for whatever reason (poetic, practical, humorous, out of sheer necessity), he or she is trying to express himself or herself anew, in a more concrete or less worn-down form of language" (1999:xx).

In 1861 in “Over het beginsel bij de onderscheiding der woordsoorten in acht te nemen” verduidelijkt Brill nog eens de tegenwerpingen die hij heeft tegen de klanknabootsingtheorie als verklaring voor het ontstaan van taal. De gevoelsklanken en klanknabootsingen die de mens eventueel heeft voortgebracht zonder een eigenlijke taal te bezitten, heeft de mens volgens Brill gemeen met de dieren, maar de ware taal wortelt net in datgene wat de mens op het dier voor heeft, namelijk het vermogen om te oordelen. Het is veel menselijker te zwijgen bij een natuurlijke indruk dan die indruk op natuurlijke wijze of zelfs instinctief (als een dier) door een klank te uiten, aldus Brill. Denk maar aan het verschil ‘au’ en ‘ik voel pijn’ – gedachten uitdrukken is menselijker, een kreet uitslaken kan ook het “onvrije” dier.

In “Nogmaals over de oorsprong der taal” (1871) voegt Brill hier nog enkele argumenten aan toe. Hij merkt vooreerst op dat het een raadsel zou zijn waarom de mens niet bij het nabootsen van geluiden zou zijn gebleven indien taal zo ontstaan zou zijn:

Merkte de mensch eenmaal op en begreep hij, dat hij door middel van stemklanken het voorwerp der gedachten kon vasthouden en aldus voor zich en den medemens het heelal in klanken kon vertegenwoordigen, dan getuigde hij, van dien oogenblik aan, van een vermogen, zoo uitnemend, dat hij dat behulpzel van dierlijk nagebouwde geluiden waarlijk niet behoefde had. Hij toonde, dat hij het heelal in zich droeg, dat hij op een standpunt buiten en boven het eindige stond, om dit, erkennend en oordeelend, gade te slaan. – Uit de daad van dat nastamelen kan in der eeuwigheid de kracht des denkens niet geboren worden: de mensch was van den aanvang aan het met denkkraft toegeruste wezen, of hij heeft het nimmer kunnen worden (1871:326).

Eens de mens begreep dat hij door middel van zijn stem zijn gedachten kon vasthouden en doorgeven aan zijn medemens, met andere woorden kon communiceren, getuigde hij al van een zodanig uitmuntend vermogen dat hij de hulp van dierlijke imitaties helemaal niet nodig had. Als hij dit allemaal door de rede al inzag, dan moet de mens zelf taal als gevolg van dit rationele inzicht hebben ontwikkeld. Bijgevolg is het helemaal niet nodig een klanknabootsend begin te veronderstellen, temeer omdat uit een dergelijk nastamelen de kracht van het denken volgens Brill nooit ontstaan kan zijn.

Bovendien zou het volgens Brill fout zijn te veronderstellen dat het denken niet kan bestaan zonder spraakklanken:

Brengt het cijfer de som gelds, de som gelds de levenbehoefte voort, die ik er voor koop? Heft de bijl de hand op van hem, die haar voert? – Evenzeer nu als de som gelds bestaat onafhankelijk van het cijfer, dat haar voorstelt; evenzeer als de levensbehoefte aanwezig zijn vóór de som gelds, voor welke

men ze zich aanschafft, en de spierkracht, die de bijl gebruikt, niet door dit werktuig wordt voortgebracht, – even zoo bestaat het denkvermogen onafhankelijk van de namen der algemeene begrippen (1871:327).

Met deze metaforische vergelijking wil Brill aantonen dat de rede onafhankelijk bestaat van de taal. Net zoals de spierkracht niet ontstaat door de bijl die men opheft, zo ontstaat ook het denken niet door de taal die de gedachten uitdrukt. Bovendien ontstaat of *wordt* het denken niet, het is er van “in den beginne” (1871:327). En dat denken komt volgens Brill niet enkel voor bij de sprekende mens:

Het denken wordt niet; het is er “in den beginne”; Ook is het geen op zich zelf staand verschijnsel, alleen bij den met spraak begaafden mensch voorkomend. Schiften, onderscheiden, oordeelen (en wat is denken anders) is in de gansche schepping aanwezig. Denken is in alle hemelen verspreid en door de gansche natuur gegoten. – Eilieve! een mensch zou zonder spraakklanken den volgenden zin niet kunnen denken: vogels zijn goed tot spijsze, – en de kat dan, die een vogel in het oog krijgt, hem belaagt, bespringt en verslindt: zij denkt niet alleen, maar, wat meer is, zij voltrekt het gedachte. De plant schift de luchtsoorten, die zij behoeft om te groeien; zij zoekt de lichtstralen op en kiest ze uit, die zij noodig heeft om in kleuren te gloeien; de zoogenaamde anorganische stof zelve heeft keus in hare verbindingen en oplossingen (1871:327-328).

In dit fragment beschrijft Brill denken als selecteren, onderscheiden, oordelen – maar die zijn volgens hem in de hele schepping aanwezig. Brill maakt de vergelijking met dieren en planten: de mens kan een zin als ‘vogels zijn goed om te eten’ niet uitspreken zonder zijn onderliggend denkvermogen dat hem daarvan bewust maakt. Op dezelfde manier kan een kat een vogel niet verslinden met het oog op voedsel zonder daarbij na te denken. Het verschil is dat de kat haar gedachten niet uitdrukt maar onmiddellijk voltrekt door een aanval. Ook een plant haalt uit de atmosfeer de lucht die ze nodig heeft om te groeien en ze kiest uit de lichtstralen diegene die zij nodig heeft om haar kleuren tot ontwikkeling te brengen. Volgens Brill steunt dit eveneens op een “denkvermogen” waardoor de plant weet welke stralen goed voor haar zijn. Zelfs organismen kunnen keuzes maken volgens Brill. Maar wat de mens dan nog van al die andere met denkvermogen begiftigde wezens onderscheidt, is dat hij in essentie de *openbaring* van het denkvermogen is, of zoals Brill het formuleert, de mens zelf is “het orgaan van het denken”:

Maar nu neemt men in de natuur der dingen waar, hoe dat wat overal aanwezig is, streeft zich een eigen verschijningsvorm, een eigen huis, een eigen orgaan te scheppen. De wijzen van onderscheiding, verschillend naar den vorm der waargenomen beweging, krijgen elk haar zintuig. Ja wat meer is, elke

wijziging van het in het heelal werkzame beginsel, elke aandoening, bij het groote werk der schepping opgewekt, krijgt haar eigen lichaam, hare eigen openbaring – en de wereld is vervuld met dieren- en planten-vormen, van mineralen zonder tal. En de mensch, hij is gesteld om van het scheppen zelf, om van de kracht, wier wezen bestaat in het leggen van een bodem in het oneindig uitgebreide, in het schiften van het ononderscheiden gegevene, hij is gesteld (zeg ik) om van die eerste, hoogste en eenige aller krachten de bijzondere openbaring te wezen (1871:328-329).

De mens is het enige wezen dat het denken op een eigen manier kan uiten die zich bovendien op het niveau van dat denken zelf situeert, namelijk via de taal. De dieren en de planten voeren hun gedachten uit, maar kunnen ze niet kenbaar maken aan andere dieren en planten. Alleen de mens kan dat wel, doordat hij over het spraakorgaan beschikt om zijn gedachten uit te drukken en op die manier mee te delen aan zijn medemens. Maar ook al is de scheppende, creatieve mens zelf de eigenlijke openbaring van het denkvermogen, hij is aanvankelijk toch ook een natuurwezen:

Doch de mensch is de openbaring van het in de natuur der dingen verspreide denken aanvankelijk wederom als natuurwezen. Geestelijk moet hij wezenlijk smaken wat hij van nature is. Dat hij deze taak niet volkomen ten uitvoer brengt, blijkt maar al te zeer. Hij, het orgaan van het denken, kan zich dus verwarren, dat hij het denken door zijn denken vernietigt. Of wat doen dezulken anders, die het denken tot een louter accident, tot een natuurtoeval maken (1871:329).

Het is opmerkelijk dat Brill in dit verband de term “orgaan” gebruikt, zeker als men bedenkt dat hij uiterst kritisch staat tegenover de in zijn tijd snel evoluerende biologie. Met betrekking tot “organen” is het evenwel duidelijk dat Brill er een ondarwiniaanse visie op nahoudt. Brill schrijft immers dat het orgaan niet de werking scheidt, maar dat de werking het orgaan scheidt. Ter vergelijking schrijft Brill dat het kijken niet geschapen is door de oogzenuw, de visuele waarneming is veeleer in het ganse zenuwstelsel aanwezig: ook het blinde dier kan zijn omgeving onderscheiden, bijvoorbeeld door zijn tastzin. Het kijken heeft dus zelf een orgaan, de oogzenuw, geschapen. Net zoals het denkvermogen overal in de wereld aanwezig is, maar enkel in de mens een orgaan, namelijk het spraakvermogen, heeft geschapen dat ervoor zorgt dat dat denken geopenbaard kan worden. Dit is de redenering die schuilgaat achter de volgende zin: “nu neemt men in de natuur der dingen waar, hoe dat wat overal aanwezig is, streeft zich een eigen verschijningsvorm, een eigen huis, een eigen orgaan te scheppen” (1871:328). Bovendien sluit een dergelijk gebruik van de term “orgaan” aan bij de traditie van de Duitse taalgeleerden uit de negentiende eeuw (onder andere Herder en Humboldt) die de taal als een “organisme” beschouwden omdat het volgens hen een geheel vormt dat zijn eigen

wetten kent en uniek is voor de mens. Als Brill beweert dat de mens het orgaan is van het denken, dan zit daarin een zelfde soort beeldspraak: de schijnbaar volmaakte creatie (mens zowel als taal) veronderstelt al het bewustzijn van die perfectie.

C. Lehmann schrijft dat de natuurwetenschap in de negentiende eeuw grote successen boekte en dat andere wetenschappen, waaronder de taalwetenschap, de natuurwetenschappen vaak tot voorbeeld namen omwille van hun prestige, “so daß man sich gern ihrer Terminologie bediente”.⁷ Het gebruik van een begrip als ‘orgaan’ door Brill moet echter in een ander licht worden begrepen. In de negentiende eeuw bestonden er twee sterk verschillende invullingen van de term ‘orgaan’. Ten eerste is er het concept van taal als ‘organisme’, waarbij wordt benadrukt dat de taal onafhankelijk van de mens bestaat en evolueert zonder dat de mens zelf er iets aan kan veranderen (cf. bijvoorbeeld de visie van August Schleicher). Dit is echter niet wat Brill bedoelde door de term ‘orgaan’ te gebruiken, aangezien hij meent dat de taal “op het gebied van des menschen bewuste werkzaamheid te zoeken is” (1851:56). De andere invulling die Lehmann naar voren brengt, strookt wel met Brills bedoeling:

Freilich verstehen wir unter ‘Organ’ nicht ein Werkzeug schlechthin, sondern einen durch seine Funktion und Gestalt bestimmten und von anderen Teilen verschiedenen Teil eines lebenden Körpers, eines Organismus. Der wesentlichste Unterschied zwischen den Auffassungen der Sprache als Organismus und als Organ besteht also darin, daß die Sprache im letzteren Falle nicht als selbständig, sondern als ein Teil des Menschen gesehen wird. Eine fundamentale Schwäche der ersteren Auffassung ist damit überwunden.

De tweede invulling van de term is niet natuurwetenschappelijk geïnspireerd maar ligt veeleer in de lijn van het romantische gedachtegoed van auteurs als Herder, Humboldt,... Daarbij wordt benadrukt dat taal een deel (een ‘orgaan’) is van de mens. Dit bedoelt Wilhelm von Humboldt wanneer hij schrijft: “Language is the formative organ of thought” (1999:54). Veel meer dan dat het iets zegt over de taal zelf, gaat het daarbij over de plaats van taal in het bestaan van de mens. Brill gaat misschien zelfs nog een stap verder: hij schrijft dat de mens zelf “het orgaan van het denken” (1871:329) is door de taal die hij beheerst. Deze uitbreiding lijkt noodzakelijk omdat zijn theorie anders in de problemen dreigt te komen wanneer hij zegt dat alle levende dingen in de schepping; zelfs organismen, kunnen denken (zie ook verder). Als de mens als enige voor dat denken een orgaan zou hebben ontwikkeld, dan zou dit immers op toeval kunnen berusten en zou het toch nog plausibel zijn dat de mens tot mens is

⁷ http://www.uni-erfurt.de/sprachwissenschaft/personal/lehmann/CL_Lehr/Spr_theo/St_Auffassungen.html – bezocht op 8 mei 2007

geëvolueerd, een gedachte die Brill ten alle koste bestrijdt. Door te beweren dat de mens zelf het orgaan is van het denken, zegt hij bijgevolg niets anders dan dat de mens de hoogste plaats in de schepping bekleedt. Dat is wat de mens uniek maakt en wat ervoor zorgt dat geen enkel dier zich tot mens zou kunnen hebben ontwikkeld. Brill is het bijgevolg zeker niet eens met de algemene organistische visie van de taalwetenschap van de negentiende eeuw, dat strookt immers niet met zijn eigen theorie waarin hij de kiem van taal in de mens zelf legt en de taal dus zeker geen zelfstandig bestaan toeschrijft.

In hetzelfde fragment schrijft Brill dat de mens niet vanaf het eerste moment ten volle als mens reageert, dat ook hij als natuurwezen kan reageren. De mens kan zich dus ook vergissen en dat verklaart volgens Brill verkeerde denkbeelden over mens, denken en taal die in het verleden zijn gepropageerd. Hierin ziet Brill de reden waarom sommige mensen van het denken een loutere toevalligheid van de natuur maken. De voortschrijdende wetenschap van zijn tijd is het bewijs dat de mens bepaalde diersoorten helemaal verkeerd heeft ingeschat, dat de mens zijn denkvermogen dus niet onmiddellijk zonder fouten wist te gebruiken. Zo werd de walvis aanvankelijk onder de vissen gerangschikt, terwijl het een zoogdier bleek te zijn, en vogels werden naar het vliegen genoemd terwijl ook de insecten kunnen vliegen en dus in die zin ook “vogels” zouden moeten zijn.

In ‘Nogmaals over de oorsprong van taal’ (1871) laat Brill zijn gedachten de vrije loop en is de logische opbouw soms ver te zoeken. Het komt erop neer dat alle dieren kunnen denken, maar dat de mens als enige over een orgaan beschikt dat dat denken ook openbaart door zijn taal. Het is bijgevolg fout te veronderstellen dat het denken niet zou kunnen bestaan zonder taal, zonder de woorden die we hebben voor bepaalde zaken. Denken veroorzaakt taal, niet omgekeerd. Dit vermogen maakt de mens evenwel niet alwetend, de mens kan zich immers ook vergissen. Het valt wel op dat wat Brill denken noemt, vandaag niet meer onder deze term zou worden gevat. Een plant die bepaalde luchtsoorten selecteert om te leven, zou men nu niet meer onder ‘denken’ rangschikken. Dat is eerder een biochemisch mechanisme waar geen denken aan te pas komt. Een andere vraag die hierbij aansluit, is of we bij een kat van denken kunnen spreken wanneer het dier een vogel aanvalt (is het bijvoorbeeld niet een natuurlijk instinct veeleer dan een uitgevoerde gedachte?). Als we in deze zin verdergaan, kunnen we in ieder geval Brills veronderstelling betwisten dat het denken overal in de wereld aanwezig zou zijn.

Als alle andere wezens in de schepping kunnen denken, dan komt bovendien Brills stelling in het gedrang dat de mens zich door het denkvermogen, met als resultante de taal, van het dier onderscheidt. Het grote probleem is dat Brill ook geen onderscheid maakt tussen

het soort denken dat de mens uitvoert en het denken als mentale activiteit in het algemeen. Hij zegt dat de mens spreekt wanneer het oordelende wezen in hem denkt. Dat is wat de taal van de kreten van dieren onderscheidt, namelijk dat dieren enkel als een voelend wezen reageren op natuurverschijnselen. Maar dan is het tegensprekelijk om te stellen dat ook dieren kunnen denken. T. Roorda bijvoorbeeld gaat uit van een soortgelijk onderscheid tussen het dier en de mens, maar hij maakt wel duidelijk waar het verschil zich precies bevindt. “Zoals gezegd onderscheidt Roorda drie ziels- of geestvermogens: het gewaarwordingsvermogen (passief), het voorstellingsvermogen (passief/actief), en tenslotte de wil (actief). Het voorstellingsvermogen valt in tweeën uiteen, het zinnelijk denkvermogen en het redelijk denkvermogen. Dat laatste treffen we uitsluitend bij de mens aan” (Noordegraaf 1985:306). Müller had al gewaarschuwd dat een onderscheid moet worden gemaakt tussen het denken bij dieren en het denken bij de mens (zie 4.2.2). Brill daarentegen blijft over ‘denken’ en ‘oordelen’ spreken zowel als het om de mens als om het dier gaat. In 3.3.8. kom ik hierop terug.

De gedachte dat de taal ontstaan is uit onomatopoeën bestond al in de oudheid en heeft in de loop der tijden altijd wel aanhang gevonden, zelfs tot vandaag de dag. Robins merkt op: “Speculations on whether in its origin language was far more onomatopoeic than in a known period remains and will remain largely unverifiable speculation” (Robins 1997:24). In de dialoog *Kratylos* van Plato kwam het onderwerp voor het eerst duidelijk ter sprake.

- Soc. And when we wish to express anything by voice or tongue or mouth, will not our expression by these means be accomplished in any given instance when an imitation of something is accomplished by them?
- Her. I think that is inevitable.
- Soc. A name, then, it appears, is a vocal imitation of that which is imitated, and he who imitates with his voice names that which he imitates.
- Her. I think that is correct.
- Soc. By Zeus, I do not think it is quite correct, yet, my friend.
- Her. Why not?
- Soc. We should be obliged to agree that the people who imitate sheep and cocks and other animals were naming those which they imitate.
- Her. Yes, so we should.
- Soc. And do you think that is correct?
- Her. No, I do not; but, Socrates, what sort of an imitation is a name?
- Soc. In the first place we shall not, in my opinion, be making names, if we imitate things as we do in music, although musical imitation also is vocal; and secondly we shall make no names by imitating

- that which music imitates. What I mean is this: all objects have sound and shape, and many have colour, have they not?
- Her. Certainly.
- Soc. Well then, the art of naming is not employing the imitation of those qualities, and has nothing to do with them. The arts which are concerned with them are music and design, are they not?
- Her. Yes.
- Soc. Here is another point. Has not each thing an essential nature, just as it has a colour and the other qualities we just mentioned? Indeed, in the first place, have not colour and sound and all other things which may properly be said to exist, each and all an essential nature?
- Her. I think so.
- Soc. Well, then, if anyone could imitate this essential nature of each thing by means of letters and syllables, he would show what each thing really is, would he not?
- Her. Certainly.
- Soc. And what will you call him who can do this, as you called the others musician and painter? What will you call this man?
- Her. I think, Socrates, he is what we have been looking for all along, the name-maker.

Plato, *Kratylos* (423b-424a).

Wat Plato's mening hierover is, laten we in het midden, aangezien de receptie van de dialoog niet eenduidig is geweest. Wat we wel uit de geciteerde passus kunnen afleiden is dat men voor de idee dat taal zou ontstaan zijn uit imitatie van geluiden zowel argumenten pro als contra kan verzinnen maar dat men telkens in een cirkelredenering dreigt verzeild te raken. Er is immers geen enkel mogelijk bewijs te vinden voor de allereerste vormen van taal. De onomatopoëtische vormen die nu nog in taal voorkomen, kunnen zowel als indicatie voor mogelijke eerste vormen worden gezien, als verworpen worden op basis van hun vormelijke beperkingen en hun klein aantal. Of onomatopoëtische vormen mogelijk zijn als eerste taalvormen, hangt af van de wijze waarop 'taal' wordt gedefinieerd. Brills afwijzing komt immers telkens weer neer op het feit dat de allereerste uitspraken gedachten uitdrukten, enkel een klank nabootsen is onvoldoende om van taal te kunnen spreken.

Het onderliggende dispuut in de oudheid was dat tussen de *physis* en de *nomos*: is taal iets natuurlijks zoals de natuurfilosofen beweerden of iets wat door conventie is gemaakt zoals de sofisten dachten? De natuurfilosofen beriepen zich niet het minst op onomatopoeën om aan te geven dat taal iets is dat op een "natuurlijke" manier tot stand komt. De discussie ging verder in de middeleeuwen en ook in de volgende eeuwen. Voor een onomatopoëtische oorsprong van taal pleitten onder meer Herder ("This view was most ably defended by Herder", Müller [1880:408]), Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716) ("onomatopoeia should be the leading principle in searching for the 'true' origin of words, though different peoples

may have had different ways of rendering experiences in imitative sounds”, Seuren [2004:57-58]), Lord Monboddo (“He, too, sees language as the product of primeval ‘animal’ cries” Seuren [2004:79]), Étienne Bonnot de Condillac (1715-1780) en Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) (cf. Robins 1997:154). Ook Johann Christoph Adelung (1732-1806) schreef: “Het beginstadium van elke taal vormen de monosyllabische wortels, klanknabootsingen” (Noordegraaf 1985:123), en eenzelfde overtuiging vinden we terug bij William Dwight Whitney (Davies 1998:195).

Daartegenover staat dat er ook heel wat tegenkanting was tegen deze oorsprongstheorie. De meest bekende tegenstander was Max Müller die de theorie schamper de ‘bow-wow-theorie’ noemde (Noordegraaf 1985:424). In navolging hiervan spreekt Aitchison van de ‘waf-waf-theorie’ (1997:22). Brill dankt veel van zijn ideeën aan de lectuur van Müller (zie §4), en het hoeft dan ook niet te verwonderen dat ook Brill in zijn artikelen van leer trekt tegen de onomatopoëtische oorsprongstheorie. Opvallend is wel dat de interjectietheorie (de visie dat taal zou ontstaan zijn uit uitroepen van de mens) die Müller eveneens bekritiseerde, niet aan bod komt bij Brill. Nog een andere variatie zoals de ‘hee hup’-theorie (Aitchison 1997:22) die ervan uitgaat dat taal ontstaan is uit onwillekeurig gekreun bij fysieke inspanningen wordt evenmin besproken. Brills kritiek op de alternatieve oorsprongstheorieën is dus niet volledig.

3.3.4 *Taal is ontstaan zoals kinderen taal leren*

Sommigen gaan ervan uit dat zoals kinderen klanken nabootsen die hen worden voorgezegd, onze voorouders ook door het nabootsen van klanken taal hebben geleerd. Brill is het hier niet mee eens. Ten eerste mag je de eerste mens niet als een kind voorstellen en ten tweede veronderstelt het woord ‘kind’ ook ouders en de eerste mens had, zo Brill, geen menselijke ouders.⁸ Dus kan de eerste mens nooit een kind zijn in de eigenlijke zin van het woord. Dit wijst erop dat Brill een schepping aanneemt zoals die letterlijk in de bijbel verwoord is, namelijk met een rechtstreekse schepping van een eerste ouderpaar. Opnieuw is de invloed van zijn christelijke wereldbeeld dus van doorslaggevend belang.

Verder schrijft Brill:

⁸ Dat Brill “De eerste mensch nu had geene ouders, die reeds menschen waren” (1844:13) schrijft, is enigszins verwonderlijk. Het suggereert immers dat de eerste mens misschien wel ouders had, maar dat zij geen mensen waren. Brill wil natuurlijk zeggen dat de eerste mens is geschapen door God, en in die zin waren er dus zeker geen “ouders”.

Bovendien, onze kinderen verleen de taal, die zij als kinderen geleerd hebben, alleen daarom niet, omdat zij in hetzelfde taal-element opgroeien; ware het anders, de beginselen der taal zouden spoorloos voor hen verloren gaan. Al had de eerste mensch als kind leeren spreken, hij zou als man van nieuws aan hebben moeten leeren wat hem vroeger, min of meer onbewust, was eigen geworden; en waartoe zou hem dit dan gestrekt hebben (1844:13).

De enige reden dat een kind de taal niet verleert, is dat het kind opgroeit tussen mensen die dezelfde taal spreken. Anders zou de kennis van de taal die het kind al heeft, verloren gaan omdat die kennis anders niet verder geoefend wordt. Stel dat de eerste mens een kind was met een bepaalde taal, dan was er niemand om hem heen die diezelfde taal sprak. Het gevolg zou zijn dat het kind door het gebrek aan communicatie de taal gewoon weer zou verleren. Dat zou nooit aanleiding gegeven kunnen hebben tot alle verschillende talen die vandaag bestaan.

Ten derde, zo argumenteert Brill, bootst het kind niet zomaar een klank na als het een woordklank produceert om te spreken, maar drukt het al een gedachte uit. “Bootst het kind eenen woordklank na als klank, zoo spreekt het niet; gebruikt het kind eenen woordklank om te spreken, dat is, om iets te zeggen, zoo bootst het niet bloot een’ klank na” (1844:13). Het kind leert een woord, bijvoorbeeld *paard*, en wanneer het dat woord uitspreekt, gaat het niet om de klank als klank, maar drukt het woord de bewuste gewaarwording van het kind uit, bijvoorbeeld ‘ik zie een paard’. Op dat moment vervult het kind de behoefte om rekenschap te geven van zijn gewaarwording en zijn denken uit te drukken. Deze behoefte is volgens Brill de ware kiem van de taal. Een bewijs hiervoor is, volgens Brill, dat kinderen lange tijd geen functiewoorden gebruiken hoewel ze die al vaak hebben gehoord en ze dus zouden kunnen nazeggen, zoals ‘daarentegen’, ‘bijgevolg’,... (1844:13-14). Dus gaat het kinderen niet zomaar om het nazeggen van woorden die ze horen, maar willen ze via hun eerste woorden echt uitdrukking geven aan hun ervaringen en gedachten. Deze redenering klopt voor het grootste deel, namelijk dat het kinderen er niet om te doen is om klanken na te bootsen, maar om zich uit te drukken. Anderzijds kan de kindertaal niet zo zwart-wit worden gezien. In een hedendaags artikel over de oorsprong van taal schrijft Studdert-Kennedy immers: “Imitation has often been dismissed as a factor in language acquisition because the child learning syntax quite evidently does more than imitate: it extracts and applies rules. Nonetheless, imitation is the key to building a lexicon large enough to trigger the onset of word combination and syntax” (2005:62). Bovendien valt op dat Brill het nergens letterlijk heeft over grammatica en ook geen voorbeelden geeft van de manier waarop kinderen woordenschat verwerven. Een kind maakt wel degelijk gebruik van imitatie wanneer het woorden vormt, zeker als het om de allereerste woorden gaat.

Brills kritiek is helemaal in lijn met zijn eigen oorsprongstheorie. Vooreerst veronderstelt hij dat de eerste mens een volwassene was die geschapen werd door God zoals het in de bijbel voorgesteld wordt. Pas daarna wordt de noodzaak van het sociale aspect van taal benadrukt, en Brill benadrukt dat kinderen zonder communicatie met anderen hun taal anders weer zouden verleren. Maar een klank nabootsen is hoe dan ook geen spreken. Er wordt pas gesproken wanneer gedachten worden uitgedrukt.

Er zijn niet veel bronnen te vinden die ingaan op de theorie dat taal zou ontstaan zijn zoals kinderen taal leren. De grootste tegenwerping is waarschijnlijk dat kinderen taalinput krijgen van hun omgeving (dat komt in alle moedertaalverwervingstheorieën voor) en dat geldt niet voor de eerste sprekende mensen, hoe men ze ook voorstelt. Noordegraaf geeft aan dat de theorie toch wat aanhang kende in de achttiende eeuw, voornamelijk wat de vraag betreft hoe voornaamwoorden ontstaan zijn. “Men meende dat de ontwikkeling van de taal bij kinderen op eenzelfde wijze verliep als bij de mensheid in het algemeen; bij primitieve volkeren kon men nog hetzelfde waarnemen” (1985:131). Eén medestander was Pieter Weiland (1754-1841) die de eerste ‘uitvinders’ van de taal met kinderen vergeleek. Andere verwijzingen naar deze theorie zijn schaars.

3.3.5 *Taal is ontstaan uit klanksymboliek*

Klanksymboliek⁹ houdt in dat in de afzonderlijke klanken, die samen een woord vormen, een afbeeldende kracht aanwezig zou zijn die iets zegt over de betekenis van dat woord. De aanhangers van deze taaltheorie gaan er dus van uit dat de klanken afzonderlijke dingen zijn en elk op zichzelf ontstaan zijn. De eerste mensen zouden bijgevolg min of meer woorden hebben gesmeed zoals kinderen die woorden leren spellen, dit wil zeggen: niet het woord op zich vormt de oorspronkelijke uiting, maar wel de afzonderlijke klanken die dat woord constitueren:

Zoo zou, volgens Bilderdijk, *tellen* ontstaan zijn uit de *t*, die eene *aanstipping*, en de *ll*, die eene *voortrolling* uitdrukt. Hoe strijdig is evenwel die beschouwing met den aard en de geschiedenis van het ontstaan der letters. Lang bestond het volledige klankligchaam, vóór dat men, ter daarstelling van het klankschrift, den klank ging ontleden: de elementen nu, die men door deze ontleding verkreeg, noemt men letters. Maar wat verstaan zij, die van eene afbeeldende kracht der afzonderlijke letters droomen,

⁹ Merk op dat hier een onderscheid moet worden gemaakt tussen ‘klank’ als het woord in zijn geheel, bijvoorbeeld *kat*, en de afzonderlijke klanken waarin we dat woord kunnen ontleden, in ons voorbeeld *k-a-t*. De theorie van de klanksymboliek geeft namelijk aan die afzonderlijke klanken een vaste betekenis en gaat ervan uit dat die klanken ontstaan zijn vóór de volledige woorden. Brill heeft het over *letters* als hij afzonderlijke klanken bedoelt en over *klanken* als hij de woorden bedoelt.

wat verstaan zij door letters? De taal bestaat uit klanken, want klanken zijn de natuurlijke uitdrukking van hetgeen de mensch wil te kennen geven, wanneer hij spreekt (1844:14).

De volledige klank, het woord of de wortelklank, bestond al lang, zo merkt Brill op, voordat men die klank ging ontleden in “letters”, in de afzonderlijke klanken die samen voor dat woord zorgen. Het zijn de klanken, niet de “letters”, die de natuurlijke uitdrukking van het denken van de mens zijn. De klank die deel uitmaakt van een woord, schrijft Brill, “is een deel van de bedding, waar binnen de klankstroom vloeit; geene rivier zonder bedding of oever, maar toch de waterstroom maakt de rivier” (1844:15). Daar komt nog bij dat als een afzonderlijke klank een begrip zou uitdrukken, de gedachte dan al een beeld had gevonden om uitgedrukt te worden. Er zou geen enkele reden bestaan om de gedachte opnieuw te gaan uitdrukken door woorden te vormen die uit dergelijke klanken zijn opgebouwd, terwijl het nu net kenmerkend is voor taal dat zij uit woorden bestaat. De taal zou dus bij een stelsel van individuele, aparte klanken gebleven zijn en zou geen verdere aanleiding kunnen hebben gegeven tot het vormen van de woorden die we nu kennen. Dan zouden wij bijvoorbeeld niet “rond” zeggen, maar enkel “o”.

Een andere reden waarom taal niet ontstaan kan zijn uit klanksymboliek is dat de betekenis die aanhangers van deze theorie aan de afzonderlijke klanken toeschrijven, volgens Brill teruggaat op een nabootsing van de zichtbare manier van uitspreken van klanken, namelijk door de vorm van de mond. Hier verwijst Brill expliciet naar *Kratylos* van Plato waarin gesteld wordt dat de a ‘het grote’, de o ‘het ronde’... voorstelde, omdat de mond bij het uitspreken van die klank die vorm aanneemt:

Dus komt alles weder op eene nabootsing, hier niet van door het gehoor, maar door het gezicht waargenomene dingen neder, en alzoo is tegen de afleiding der taal uit zulk een beginsel ook nog hetzelfde aan te voeren, wat wij tegen de verklaring van haren oorsprong uit klanknabootsing in het midden brachten: afteekenen van eene uiterlijke gedaante is geen spreken; om eene taal daar te stellen moesten geene begrippen worden afgebeeld naar den uitwendigen vorm, waaronder zij in de zinnenwereld verschijnen, maar moest het onafbeeldbaar besef, dat de mensch in zich draagt, worden uitgedrukt (1844:16).

Zoals al bij de klanknabootsingen gold, is het afteekenen van een uiterlijke gedaante in de wereld, is het nu auditief of visueel, evenwel geen spreken. Dergelijk nabootsend gedrag is principieel secundair ten opzichte van het spreken. Bovendien wijst Brill erop dat de theorie niet hard te maken is als men de talen met elkaar vergelijkt:

Gelijke begrippen worden door ongelijke, ja! elkander weêrsprekende, ongelijke begrippen vaak door dezelfde letters, niet alleen in verschillende talen, maar in ééne en dezelfde taal, uitgedrukt. Het zal onnoodig zijn hiervan voorbeelden aan te voeren, daar zij zich iedereen ongezoekt aanbieden. – Eindelijk, ieder taalonderzoeker, die zulke waarnemingen omtrent de kracht der letters heeft gedaan en het waargenomene wil staven, gaat uit van zijne eigene taal en wel in den vorm, waarin zij zich ten zijnen tijde voordoet. Hij stelt dus noch het gelijke recht van andere talen, noch de veranderingen, welke zijne taal gedurende den loop der eeuwen heeft ondergaan, hij schijnt het er voor te houden, dat zij in dien bepaalden vorm uit den hemel is gevallen, en alle andere talen van haar verbasterd zijn (1844:16).

Indien men aanneemt dat de afzonderlijke klanken, de “letters”, dingen afbeelden, dan moet men vaststellen dat er oneindig veel tegenstrijdigheden zijn. Gelijke begrippen worden immers door verschillende “letter”klanken uitgedrukt en ongelijke begrippen worden vaak door dezelfde “letter”klanken uitgedrukt, en dit niet enkel in de verschillende talen, maar zelfs binnen een en dezelfde taal. Aanhangers van deze theorie gaan altijd uit van de taal die ze zelf spreken en denken daarbij enkel aan die taal zoals zij op een bepaald moment wordt gesproken. Maar dan houdt men geen rekening met de andere talen, noch met de veranderingen van de eigen taal door de eeuwen heen. Brills redenering is beslist zinnig. Als /r/ voor beweging zou staan, dan is het woord voor ‘rust’ in vele talen tegenstrijdig: ‘repos’ in het Frans, ‘Ruhe’ in het Duits, ‘rest’ in het Engels... Maar ook binnen eenzelfde taal worden de woorden voor verschillende begrippen door dezelfde afzonderlijke klanken gevormd. ‘Griet’ bijvoorbeeld in het Nederlands kan staan voor een vis, maar ook voor een vrouw. Dan gaat de opvatting niet meer op dat de klank /i/ voor iets kleins zou staan. Als taalwetenschappers ervan uitgaan dat abstracte categorieën door bepaalde individuele klanken worden uitgebeeld (en niet door volledige *signifiants* van woorden), dan maken zij volgens Brill taal tot “eene soort van symbolisch schrift” (1846:4).

Brill geeft bijgevolg vier argumenten, verspreid over twee artikelen (1844 en 1846): ten eerste is de theorie van klanksymboliek strijdig met de manier hoe de mens tot die afzonderlijke “letters” is gekomen: vooreerst was er een volledig klankbeeld en pas achteraf, voornamelijk door de invoering van het schrift, is dat volledige klankbeeld ontleed tot verschillende afzonderlijke klanken (“letters”). Taal kan dus nooit ontstaan zijn op basis van die afzonderlijke klanken, aangezien het volledige klankbeeld eerst ontstaan is en die individuele klankeenheden secundair daaruit zijn afgeleid. Als tweede argument geeft Brill aan dat er geen enkele reden zou zijn geweest voor de mens om de taal te ontwikkelen zoals die nu bestaat, indien hij aan de hand van klanksymboliek al zijn gedachten kon uitdrukken. Ten derde: met klanken iets uitwendig, namelijk de vorm van de mond, nabootsen is nog geen

spreken, aangezien het niet gaat om gedachten uitdrukken. Deze laatste twee tegenwerpingen gelden ook voor de onomatopeetheorie. En tenslotte is de klanksymboliektheorie niet hard te maken wanneer men talen gaat vergelijken of wanneer men woorden binnen eenzelfde taal vergelijkt.

Wat opvalt aan deze passages, in vergelijking met de andere passages, is dat Brill uitdrukkelijk aangeeft wie volgens hem geloofde in deze misvatting. Brill vernoemt met name Plato en Bilderdijk. Hiermee geeft Brill aan dat ook deze theorie al uit de oudheid stamt. Inderdaad is er een passage in *Kratylos* waarin de theorie aan bod komt:

Soc. First, then, the letter rho seems to me to be an instrument expressing all motion (...) Well, the letter rho, as I was saying, appeared to be a fine instrument expressive of motion to the name-giver who wished to imitate rapidity, and he often applies it to motion. In the first place, in the words *rein* (flow) and *roe* (current) he imitates their rapidity by this letter, then in *tromos* (trembling) and in *trechein* (run), and also in such words as *krouein* (strike), *thrauein* (break), *ereikein* (rend), *thruptein* (crush), *kermatixein* (crumble), *rumbein* (whirl), he expresses the action of them all chiefly by means of the letter rho; for he observed, I suppose, that the tongue is least at rest and most agitated in pronouncing this letter, and that is probably the reason why he employed it for these words. Iota, again, he employs for everything subtle, which can be most readily pass through all things. Therefore he imitates the nature of *ienai* (go) and *iesthai* (hasten) by means of iota, just as he has imitated all such notions as *psuchron* (cold, shivering), *xeon* (seething), *seiesthai*, (shake), and *seismos* (shock) by means of phi, psi, sigma, and zeta, because those letters are pronounced with much breath. Whenever he imitates that which resembles blowing, the giver of names always appears to use for the most part such letters. And again he appears to have thought that the compression and pressure of the tongue in the pronunciation of delta and tau was naturally fitted to imitate the notion of binding and rest. And perceiving that the tongue has a gliding movement most in the pronunciation of lambda, he made the words *leios* (level), *oliothanein* (glide) itself, *liparon* (sleek), *kollodes* (glutinous), and the like to conform it. Where the gliding of the tongue is stopped by the sound of gamma he reproduced the nature of *glischros* (glutinous), *glukus* (sweet), and *gloiodes* (gluey). And again, perceiving that nu is an internal sound, he made the words *endos* (inside) and *entos* (within), assimilating the meanings to the letters, and alpha again he assigned to greatness, and eta to length, because the letters are large. He needed the sign O for the expression of *goggulon* (round), and made it the chief element of the word. And in this way the laxgiver appears to apply the other letters, making by letters and syllables a name for each and every thing, and from these names he compounds all the rest by imitation.

Plato, *Kratylos* (426c-427c)

Plato's leerling, Aristoteles is het hier echter al niet mee eens. Voor hem hebben pas woorden een betekenis, klanken hebben dat nog niet – de discussie was toen al ingezet:

“The word ‘human’ has meaning, but does not constitute a proposition, either positive or negative. It is only when other words are added that the whole will form an affirmation or denial. But if we separate one syllable of the word ‘human’ from the other, it has no meaning; similarly in the word ‘mouse’, the part ‘ouse’ has no meaning in itself, but is merely a sound”. Aristoteles, *Peri hermeneias*, 16b.

Dat Brill ook Bilderdijk vernoemt, heeft een geheel andere reden. Brill had namelijk los van de discussie over de oorsprong van taal een gloeiende hekel aan Bilderdijk. “Hij verzuimde nauwelijks een gelegenheid om een afkeurend woord over Bilderdijk te plaatsen. (...) De afkeer tegen Bilderdijk was echter bij Brill diep geworteld, zoowel in traditiën zijner jeugd als in geheel zijn eigen geestesrichting” (Saussure 1896:114). Hij beschuldigde Bilderdijk van een “bekrompen godsdienstige bedenking”, een “ziekelijke eigenliefde”, een “ontevreden geest, dien geen toestand kon voldoen” (1896:114). “Hij wijst erop, dat de man “die in eigen oog recht behield tegenover zijn land” zich zelf “de bron van vaderlandlievende ontboezemingen” had toegankelijk gemaakt” (1896:114-115). Brill vond in Bilderdijk alles terug waar hij tegen opkwam: “de ongeregelde genialiteit, de opbruisende persoonlijkheid van Bilderdijk, die in wilde vaart tegen de vormen en toestanden der wereld aanrende en zichzelf boven die wereld verhief” – maar Brill zag er slechts “aanmatiging en waan” in (1896:115), aldus Chantepie de la Saussure. Des te opvallender is het dat Brill in deze passages Bilderdijk vernoemt om zijn onenigheid met hem in de verf te zetten. Bij de andere misvattingen worden immers geen namen genoemd. Even volhardend als in zijn taaloorsoerprongstheorie, was Brill dus ook in zijn dagelijks leven in disputen met anderen.

Nochtans was ook Jacob Grimm, van wie we weten dat Brill hem ijverig bestudeerd heeft, aanhanger van de klanksymboliektheorie, zoals onder meer duidelijk wordt uit Davies’ volgende parafrase van Grimm: “We may hypothesize a first period in which simple roots were created prior to their joining to create inflected forms; at this point consonants and vowels have some of their original value: *l* indicates what is soft, *r* what is rough, etc” (Davies 1998:141). Grimms naam vermeldt Brill echter niet. Ook Wilhelm von Humboldt hechtte overigens enig geloof aan klanksymboliek:

It selects, for the objects to be designated, sounds which, partly in themselves and partly by comparison with others, produce for the ear an impression similar to that of the object upon the soul: as *stand*, *steady* and *stiff* give the impression of fixity; the Sanscrit *li*, *melt* and *dispersal*, that of dissolution; *not*, *nibble* and *nicety* that of the finely and sharply separating. In this way objects that evoke similar impressions are assigned words with predominantly the same sounds, such as *waft*, *wind*, *wisp*, *wobble* and *wish*, wherein all the wavering, uneasy motion, presenting an obscure flurry to the senses is expressed by the *w*, hardened from the already inherently dull and hollow *u* (Humboldt 1999:73).

Otto Jespersen daarentegen is, net als Brill, een tegenstander van de theorie (alook van de onomatopeetheorie en de theorie die aan woorden een symbolische kracht geeft). “We may say that languages in course of time grow richer and richer in symbolic words. So far from believing in a golden primitive age, in which everything in language was expressive and immediately intelligible on account of the significative value of each group of sounds, we arrive rather, here as in other domains, at the conception of a slow progressive development towards a greater number of easy and adequate expressions - expressions in which sound and sense are united in marriage-union closer than was ever known to our remote ancestors” (1947:411).

Klanksymboliek en klanknabootsing hebben gemeen dat ze beiden een nabootsing veronderstellen van iets in de buitentalige werkelijkheid. Een klanknabootsing voor een dier ontleent bijvoorbeeld zijn betekenis aan de gelijkenis in klank met het geluid dat dit dier maakt (een waf-waf staat dan bijvoorbeeld voor een hond). De betekenis die klanksymboliek aan afzonderlijke klanken hecht, is gebaseerd op de vorm van de mond bij het uitspreken van die klank (o staat voor rond aangezien de lippen gerond worden bij de articulatie van die klank). Het grootste verschil tussen beiden bestaat er voor Brill blijkbaar in dat klanknabootsing teruggaat op een auditieve gelijkenis en klanksymboliek een betekenis vastlegt op basis van een visuele gelijkenis bij het articuleren. Wat echter duidelijk onderscheiden moet worden, is dat de onomatopeetheorie een betekenis geeft aan een volledig klankbeeld van een woord terwijl de klanksymboliek aan afzonderlijke, individuele klanken een betekenis toekent. Brill meent dat beide stellingen geen verklaring kunnen bieden voor de oorsprong van taal.

3.3.6 *Taal is ontstaan uit woorden met een symbolische kracht*

Deze theorie wordt enkel kort in de *Hollandsche spraakleer* (1846) besproken en komt verder in geen enkel artikel terug. De theorie beweert dat woorden een symbolische of zinnelijk afbeeldende kracht zouden bezitten. Merk op dat deze redenering sterk lijkt op de klanksymboliektheorie: niet bepaalde afzonderlijke klanken, maar het klankbeeld van volledige woorden toont volgens deze theorie (voornamelijk door de centrale klinker) aan wat ze betekenen. Voorbeelden zijn *hel*, *schel*, *klaar*, *dof*, *dompig*, enzovoort die in hun klinkers al een indruk zouden geven van hun betekenis. Dit zou betekenen dat taal als een auditieve schildering of imitatie zou zijn van eigenschappen van het voorwerp waar het woord voor staat, zoals een schilder bijvoorbeeld voor een doffe omgeving ook donkere kleuren gebruikt. Maar dat is niet zo volgens Brill. Indien de woorden zo zouden ontstaan zijn, dan kon dat

enkel een soort muziek opleveren maar nooit taal, aangezien deze theorie volledig steunt op de indruk die de woorden maken op ons gehoor en voorbij gaat aan het feit dat de mens via taal gedachten uitdrukt:

Denk bij het woord *hel* aan de *onderwereld*, neem *schel* in de beteekenis van *schil* of *schaal*, en *klaar* in die van *gereed*, zoo zullen al deze woorden hunne schilderende werking tot eenen male missen. Bovendien zijn de aangevoerde woorden niet onmiddellijk ontstaan, maar zij bestaan volgens algemeene etymologische wetten (1846:4).

De woorden verliezen met andere woorden onmiddellijk hun symbolische kracht wanneer men een synoniem voor hetzelfde begrip gebruikt. Bovendien houdt deze theorie geen rekening met de klankwetten die ervoor hebben gezorgd dat woorden in de loop van de tijd sterk veranderd zijn van vorm op basis van klankveranderingen.

Er dient evenwel te worden opgemerkt dat deze theorie ook ten tijde van Brill niet erg bekend geweest kan zijn, verwijzingen zijn moeilijk te vinden en de grote namen van de taalwetenschap (onder meer Humboldt en Jespersen) hebben er geen aandacht aan geschonken. Ook heeft Brill maar één enkele keer deze misvatting aangekaart. In tegenstelling tot zijn eigen theorie en de meer hardnekkige dwalingen betreffende de oorsprong van taal, vond Brill het kennelijk niet nodig om er veel aandacht aan te schenken.

3.3.7 *Taal is ontstaan uit de samenhang tussen woord en zaak*

Deze theorie sluit opnieuw aan bij de nabootsingtheorie die beweert dat woorden ontstaan zijn uit het nabootsen van andere geluiden alsook bij de theorie van de klanksymboliek die zegt dat de afzonderlijke klanken die een woord vormen karakteristieken van de zaak weerspiegelen. Deze theorie is echter algemener: tussen een woord en een referent zou er een natuurlijk verband bestaan – waarbij echter niet vermeld wordt hoe een dergelijk verband tot stand kan komen en wat de relatie tussen ‘woord’ en ‘referent’ precies inhoudt. In elk geval gaat de theorie in tegen de arbitrariteit van het taalteken:

De opmerking, dat de bepaald gewijzigde klank aanwezig was en zijn moest, vóór dat door denzelfden eene bepaalde zaak werd beteekend, snijdt elke poging af om een natuurlijk verband tusschen den klank des woords en de beteekende zaak aan te wijzen. Bestond er een noodwendige zamenhang tusschen klank en beteekenis, zoo zou er geen verschil van talen kunnen bestaan, terwijl, zoo als de zaak werkelijk gelegen is, menschen, die van den aanvang aan niet met elkander in gedurig verband waren geweest, krachtens de willekeurigheid der toepassing eens bepaald gewijzigden klanks op een bijzonder voorwerp, verschillende dingen met verschillende klanken moeten aanduiden (1846:3).

Brill merkt terecht op dat een visie die ervan uit gaat dat er een diepere band bestaat tussen woord en zaak voor het probleem komt te staan dat niet alle mensen in alle talen voor dezelfde zaak hetzelfde woord gebruiken. Mensen die geen contact hebben met elkaar, ontwikkelen een andere taal en dus andere woorden om naar referenten te verwijzen. Ook in 1861 komt deze kritiek nog eens aan bod:

Met de voorwerpen zelve heeft de taal, als zoodanig, niets te maken, slechts met de gedachte aangaande die voorwerpen: die voorwerpen komen slechts als gedachtestof, als voorwerpen der gedachte, niet als natuurdingen, niet als voorwerpen op zich zelf, in aanmerking. De meerdere of mindere overeenkomstigheid van den inhoud der taal met de natuur der dingen kan dus nimmer een maatstaf tot goed- of afkeuring van de taal opleveren: de taal is niet min of meer gebrekkig, naar mate zij meer of min met de wezenlijkheid der dingen overeenkomt, maar naar mate zij min of meer aan haar eigen wezen beantwoordt (1861:262-263).

Brill merkt op dat taal niet mag worden geëvalueerd volgens de mate waarin woorden op een of andere manier “overeenkomen” met de zaken die ze voorstellen. Fundamenteel blijft taal immers de uitdrukking van het denken en daarvan hangt ook de kracht van een taal af.

Ook deze discussie wortelt in de traditie van de westerse taalreflectie sinds de klassieke (cf. Robins 1997:23). De al aangehaalde natuurfilosofen geloofden in een goddelijke eenheid tussen zijn, denken en spreken en volgens hen moesten woorden in een natuurlijke relatie staan tot het voorwerp waar ze voor stonden. Tegenstanders stelden dat taal gebaseerd is op conventie, op afspraken tussen mensen. Plato confronteerde beide visies met elkaar zijn dialoog *Kratylos*, zonder een oplossing voor te stellen. Vanaf Aristoteles – “language is by convention, since no names arise naturally” (Robins 1997:24) – won de overtuiging veld dat taal conventioneel is (met andere woorden, tot de *nomoi* en niet tot de *physis* behoort). Door de confrontatie met de verschillen tussen talen en de evolutie in een taal werd duidelijk dat de natuurlijke basis van woorden niet langer houdbaar was: “A wider acquaintance with different languages than was envisaged by the the early Greeks shows (...) that in the greater part of the vocabulary of any given language (...) the arbitrary and conventional status of the relation between form and meaning prevails” (Robins 1997:24). In de negentiende eeuw stond dit element niet meer echt ter discussie. Brill hoefde dus niet hevig van leer te trekken tegen deze misvatting, aangezien al eeuwen werd aangenomen dat taal arbitrair is.

3.3.8 *Taal is ontstaan uit de behoefte om namen te geven*

De mensch spreekt om iets te zeggen, dat is, om gedachten uit te drukken. Dit doel alleen verklaart het ontstaan der taal, gelijk dan ook geenszins de zucht om namen te geven aan bijzondere voorwerpen, eigenschappen of handelingen de eerste menschen tot spreken kan geleid hebben (1846:5).

Volgens Brill is de taal niet ontstaan uit de behoefte om namen te geven aan bijzondere voorwerpen, eigenschappen of handelingen. Het echte doel van taal is volgens hem immers de gedachten uitdrukken. Nochtans is dit geen objectief argument dat geverifieerd kan worden, aangezien het volledig steunt op Brills eigen taaltheorie die zelf een sterk aprioristisch karakter vertoont. Eerder is al vermeld dat Brill de taal ook niet als een voorraad namen ziet voor voorwerpen en begrippen (1862:381) en bijgevolg ingaat tegen de nomenclatuurvisie. Maar, zo stelt Brill, de taal is ook niet zo ontstaan.

In “Over drieërlei tijdperk in de geschiedenis der menschheid” (1866) hekelt Brill hetzelfde misverstand over de taaloorsprong aan de hand van een theorie over de toekenning van een geslacht aan een woord. Volgens Brill zijn er taalwetenschappers die menen dat de eerste mens zich aan de hand van zijn *fantasie*, zijn verbeelding, de zaak waarvoor een substantief stond als een persoon voorstelde en dat hij aan de hand van dat vrouwelijk of mannelijk beeld aan het naamwoord een vrouwelijk of mannelijk geslacht zou hebben toegekend. Voor Brill kan dit geenszins het geval geweest zijn:

Wat toch is het wezen en de taak der phantasie of verbeelding? Zij is de werking van den geest, die het actueele leven, na zich daarvan teruggetrokken te hebben, in vrijgeschapen beelden weder voor zich laat verrijzen. Bij de taalschepping nu trekt zich de mens in geen deele van het actueele leven terug. Hij neemt een verschijnsel waar: en van die waarneming getuigt de spraakklank, die haar, als het ware bezegelt. Haar inhoud is een vereeniging van twee elementen: het voorwerp, waaraan iets waargenomen wordt, en datgene, wat aan dat voorwerp wordt waargenomen. Deze twee elementen in hunne onderscheidenheid te vatten en ze weder met bewustheid te verbinden, is het werk van het denken: het is oordeelen, en de spraakklank drukt zoodanig oordeel uit, en niets meer. Al naardat de aan het voorwerp waargenomene daad (want wat aan het voorwerp wordt waargenomen, wordt gemeenlijk als *een doen* van dat voorwerp voorgesteld) geacht wordt het werk te zijn van eenen mannelijken of van eenen vrouwelijken werker, wordt aan den spraakklank, naam van het voorwerp geworden, het mannelijke of het vrouwelijke geslacht toegekend (1866:12-13).

Fantasie houdt volgens Brill in dat de geest zich eerst van de wereld rondom zich terugtrekt en zich daarna die wereld opnieuw voorstelt, maar dan in zelfgemaakte beelden. Maar bij taalschepping trekt de mens zich helemaal niet terug van het leven en de werkelijkheid rond

hem, zo stelt Brill. De inhoud van een reeks spraakklanken is de vereniging van (1) het voorwerp en (2) datgene wat aan dat voorwerp wordt waargenomen, met andere woorden een mentale activiteit. Deze twee elementen van elkaar onderscheiden en ze bewust weer met elkaar verbinden, heet denken – dat is “oordelen”. Al naargelang de spreker dacht dat de mentale activiteit die het woord veronderstelt, door een man of een vrouw werd gedaan, wordt een vrouwelijk of mannelijk geslacht aan de uiting toegekend. Fantasie heeft daarmee volgens Brill niets mee te maken – wat enigszins merkwaardig is, aangezien de voorstelling van een mannelijke of vrouwelijke “werker” toch wel wat fantasie veronderstelt. Het strikte onderscheid dat Brill wil maken tussen “oordeel” en “fantasie” lijkt onhoudbaar. Brill spreekt van een mannelijke of vrouwelijke persoon die in relatie staat tot het oordeel dat het woord uitdrukt, maar dit berust natuurlijk evenveel op fantasie als de referentie van een woord te verbeelden als een mannelijke of vrouwelijke persoon. Maar waar Brill het vooral mee oneens is in deze theorie is dat taal zou ontstaan zijn los van de concrete werkelijkheid waarin de eerste mens zich bevond, want dat wordt verondersteld wanneer men zegt dat iemand zijn fantasie gebruikt. De eerste spreker schiep niet zelf een wereld los van de werkelijkheid rond hem, integendeel: de taal is net het gevolg van het feit dat de mens oorspronkelijk en zeer bewust te midden van de actuele levensomstandigheden leefde en oordeelde.

Dat Brill ervan uitgaat dat een spraakklank het voorwerp en datgene wat aan dat voorwerp wordt waargenomen verenigt, is een klassieke opvatting over oordelen, waarnemen en denken. In laatste instantie gaat een dergelijke visie terug op Aristoteles, al wordt een en ander bij Brill sterk vereenvoudigd. “Aristotle’s logical principles (...) have been enormously influential throughout the history of logic, so much that present-day logic maintains the Aristotelian *principles* (...). As a result, modern logic is still entirely a calculus on sentential structures, not on thought structures, and model-theoretic formal semantics, a direct offspring of modern logic, has become a semantic theory that establishes correspondence relations between what is *said* and what is the case, and not between what is *thought* and what is the case” (Seuren 2004:13). Brill schrijft:

Aan den eenen kant moet men zich den oorspronkelijken mensch voorstellen als geen leven leidend noch verlangend te leiden in onderscheiding van de hem ter hand zijnde schepping: hij is in zooverre één met de hem omvangende natuur, één met het actueele leven; maar van den anderen kant is hij daarbij toch ten volle mensch, dat is, met een beginsel bedeed, hetwelk hem over het al, dat tegenover hem staat en over alles was zijne zinnen treft, een oordeel vellen doet. Dit beginsel (in het belang van de eenige juiste voorstelling van het wezen der taal is het noodig zulks op te merken), dit beginsel is een absolute kracht: ondenkbaar is het, dat het immer of meerder of minder zijn zou: een wezen bezit dat

beginsel of bezit het niet: in het eene geval is dat wezen mensch, in het andere is hij zulks niet (1866:13).

De eerste mens was één met de hem omringende natuur, één met de werkelijkheid rondom zich. Wat hem van die natuur onderscheidt, is het beginsel dat hem in staat stelt over alles wat hij waarneemt, een oordeel te vellen. Dit vermogen tot oordelen is absoluut: het is nooit meer of minder in de mens aanwezig, het ontwikkelt zich niet in de mens maar is er onmiddellijk. Pas als een wezen dat beginsel bezit, is dat wezen een mens.

Bijgevolg is voor Brill de mens het wezen in de schepping dat bij het inleven in de natuur oordeelskracht bezit en dat zelfstandig is ten opzichte van die natuur. Brill veronderstelt overigens graden in de mate van zelfstandigheid van de wezens in de natuur: vooreerst de mens, daarna het dier, dan de plant en uiteindelijk het organische leven. Een opmerking die Brill 20 jaar eerder al maakte (in 1844), maar hier nog eens herhaalt om te benadrukken dat de mens niet uit een evolutie zou kunnen zijn voortgekomen:

Er zijn graden in de mate van de zelfstandigheid der wezens binnen den schoot der natuur. De onbewerkte voorwerpen hebben hun middelpunt buiten zich en liggen werkeloos, in zoo verre de kracht, die buiten hen is, zich niet aan hen betuigt, zij zijn onzelfstandig, deelen van een vroeger aanwezig, of van een ons verborgen, een gansche wereld omvattend organisch leven. De plant, daarentegen, heeft een afgerond bestaan; zij heeft haar middelpunt in zich zelve; toch is zij nog niet losgemaakt van de logge elementen. Maar het dier is los en vrij, doch slechts in beperkte mate: het heeft geene kracht om zich uit de elementen een eigen wereld te bouwen. Dat vermogen alleen de mensch. Hij die zou meenen te mogen aannemen, dat dit vermogen zich bij den mensch van lieverlede heeft ontwikkeld, verraadt dat hij van die kracht geen juist denkbeeld heeft. Een beginsel, dat is, de oorsprong eener werking, is evenmin voor ontwikkeling, als een punt voor uitbreiding vatbaar: het wordt mettertijd op meer zaken toegepast, in steeds meer gevallen aangewend; maar zelf ontwikkelt het zich niet (1866:14).

Het oordeelsvermogen waar alleen de mens over beschikt, kan zich ontwikkelen noch uitbreiden. Het wordt alleen mettertijd op meer zaken toegepast. Hoewel de eerste mens zich nog niet ten volle bewust was van zijn verstandelijke vermogens en zich nog volledig van “natuurlijke” middelen voorzag, bezat hij toch al ten volle dat vermogen dat hem tot mens maakt en dat vermogen is nog steeds identiek hetzelfde in de moderne mens:

Wel kan ik mij voorstellen, dat de mensch in de eerste eeuwen van zijn bestaan (en het klimaat der aardstreek, oorspronkelijk door hem bewoond, maakt het gemakkelijker, ja noodzakelijk zulks aan te nemen) zich minder zelscheppend heeft gedragen; dat hij zich meer in de natuur te huis bevond, zich

door haar liet kleeden en dekken; dat hij zijn verstand gewonnen en gevangen gaf aan de natuur en het leven, overtuigd dat zijn verstand slechts eene schaduw is van dat verstand, hetwelk in de natuur der dingen werkt; maar niettemin, dat vermogen des denkens, dat verstand, bezat hij in volle kracht, en de oefening van dat vermogen, kon hij evenmin missen of doen stilstaan als den adem zijner borst (Brill 1866:14).

Brill raakt hier in de problemen. In 1871 beweert hij dat het vermogen om te denken overal in de schepping aanwezig is, dat ook de dieren en planten dat vermogen bezitten (denken in de zin van “onderscheid maken”). Datgene wat de mens van de dieren onderscheidt, is het feit dat de mens zijn gedachten ook kan uitdrukken via taal. In 1866, 5 jaar eerder, heeft Brill het echter over een beginsel dat de mens van de natuur onderscheidt en dat beginsel noemt hij het vermogen te *denken*. Ook in 1844 komt een gelijkaardige tegenstrijdige visie naar voren: “waar geen denken is, is geene taal; maar ook, waar gedacht werd, moest eene taal het aanzijn krijgen” (1844:9). Brill spreekt zichzelf dus tegen. Waarschijnlijk bedoelt Brill in het voorgaande citaat met denken de kracht om te oordelen, maar dan blijft nog steeds het probleem bestaan dat hij denken gelijk stelt aan oordelen (hij zegt bijvoorbeeld: “oordeelen (en wat is denken anders)” [1871:328]). Brill verduidelijkt niet wat hij bedoelt met ‘denken’ bij het dier in onderscheid met het denken bij de mens. Noordegraaf (1994) stelt dat volgens Brill de taal het uitwendige teken is van het denken van de mens en dat denken de mens net die unieke plaats geeft in de schepping, verschillend van dieren en planten. “Man is a thinking being from the very beginning and thus a being of a higher order” (Noordegraaf 1994:355). Dit valt evenwel niet te combineren met de uitspraak van Brill dat alle wezens in de schepping denken. Het is onduidelijk wat precies de mens van de dieren onderscheidt.

Een ander probleem betreft de uitspraak dat het oordeelvermogen geen enkele evolutie kent. Herinner hoe Brill het ontstaan van de eerste wortelklanken zag: de eerste man ziet iets rondom zich in de werkelijkheid, vindt een inwendig begrip en drukt het uit via de taal. Zijn geliefde begrijpt onmiddellijk wat hij bedoelt, doordat ze hetzelfde denkt als hij. Dan passen ze de eerste klanken toe op andere zaken die met het oorspronkelijke verschijnsel te maken hebben, eventueel met een vormelijke aanpassing, en zo ontstaan de eerste echte woorden. Beide sprekers begrijpen wat ze met de woorden bedoelen doordat ze één zijn. Deze redenering is echter onhoudbaar wanneer de taal zich verder verspreidt. Wanneer meerdere mensen creatief en flexibel met hun taal beginnen om te gaan en woorden naar andere zaken extrapoleren, dan is de noodzakelijke voorwaarde de interactie tussen mensen. Immers, sprekers moeten het eens zijn (“conventie”) waarvoor een woord kan worden gebruikt en wat

buiten zijn betekenis valt. Dat het sociale aspect hier dus noodzakelijk is, klopt, maar het kan onmogelijk nog gaan om een “verenigende liefde”, het aantal taalgebruikers is immers te talrijk. Om Brills theorie te handhaven, zou men bijgevolg wel een vorm van ontwikkeling moeten aannemen. Immers, het oordeelvermogen dat ervoor zorgde dat de mens zijn gedachten aan de hand van klanken uitdrukt, is niet meer hetzelfde als het vermogen dat ervoor zorgt dat vele mensen op tal van manieren met hun taal kunnen omgaan en in een gemeenschap dezelfde betekenissen hanteren. Daarvoor geeft Brills theorie echter geen verklaring, waardoor zij niet coherent is en allesbehalve volledig. Een taaloorsprongstheorie, hoe speculatief ook, moet meer kunnen verklaren dan de eerste generatie sprekers. Immers, “elke oorsprongstheorie is een genetisch schema, waarin van een toestand wordt uitgegaan, die als voldoende grond voor latere toestanden wordt beschouwd” (Pos 1946:45).

Brills theorie bevat op dit punt bijgevolg enkele hiaten. De grote fout die Brill maakt, is wellicht dat hij taalfilosofische en taalkundige vragen niet onderscheidt van theologische vragen over de positie van de mens in de schepping. Zijn opzet steunt van meet af aan op een vooropzetting die niet verder te bewijzen valt: alleen de mens heeft taal, alleen de mens denkt, dus komt taal uit dat denken voort, want geen ander dier heeft taal. Over de essentie kan men met andere woorden helemaal geen taalwetenschappelijke discussie voeren, omdat Brill ervan uit gaat dat het vermogen tot denken door God aan de mens gegeven is bij de schepping.

Brill waarschuwt verder dat we niet alle klanken woorden mogen noemen.

De taal, namelijk, bevat een aantal klanken, als *ai* en *au* en *o* en *ach*, die uitdrukkingen zijn van pijn of verbazing. Maar in plaats van uit het bestaan van zulke natuurkreten af te leiden, dat de taal zelve uit eene onwillekeurige hoorbare uitdrukking van zinnelijke gewaarwordingen ontstaan is, moeten wij veeleer opmerken, dat zij niets met de uitdrukking der gedachte gemeen hebben; waar het gevoel getroffen is en zich uitlaat, staat de gedachte stil; daar schreeuwt men, maar spreekt men niet; ook grijpen die gevoelsklanken niet in het mechanisme der rede in, maar staan daar noodwendig eeuwig buiten, weshalve zij ook *tussenwerpsels* genoemd zijn. – Bovendien zijn er woorden, die evenmin een begrip uitdrukken, maar slechts een voorwerp met onderscheiding van zekere betrekkingen in de ruimte aanwijzen. Zoo is *ik*, zoo wel als *gij* en *die* en *hier* en *daar* enz., oorspronkelijk een bloot klankgebaar, hetwelk, bij de behoefte om recht duidelijk aan te wijzen, gelijktijdig met het handgebaar ontstond, en welks klankvorm zeker in overeenstemming is met de aangeduide betrekking (1844:17).

De gevoelsuitdrukkingen van bijvoorbeeld pijn of verbazing hebben volgens Brill niets gemeen met de uitdrukking van een gedachte. Op dat moment uit de mens zijn gevoel, niet zijn gedachten. Dat doen dieren ook. Tussenwerpsels zijn voor Brill bijgevolg geen woorden en kunnen niets zeggen over het ontstaan van de taal. Ook pronomina mogen niet mee in

rekening worden genomen als men over de taaloorsprong reflecteert. Pronomina zijn volgens Brill oorspronkelijk ontstaan als een gebaar, meer bepaald een klankgebaar dat door een handgebaar vergezeld werd. Later drukten ze grammaticale personen, geslacht, getal en naamvallen uit. Pronomina worden sindsdien ook gebruikt als coreferentiële taalelementen. Brill steunt voor deze uitleg op het onderscheid dat de linguïstiek eind negentiende eeuw maakte tussen pronominale en verbale taalelementen:

Tusschen zulke klanken nu en de begripswoorden ligt er juist eene diepe kloof: de tegenwoordige taalkunde noemt ze *pronominale woorden* in onderscheiding van de *verbale stammen*; zij bestaan onafhankelijk van deze laatste, en vervangen de uitgebreide beschrijving, die we zouden behoeven, indien wij ons slechts van begripswoorden konden bedienen. Dus ook zij verklaren niets ten aanzien van den oorsprong dezer begripswoorden, dat is, der eigenlijke taal, en niet willekeurig is het onderscheid door de nieuwere linguïstiek tusschen pronominale en verbale woorden gemaakt. Getuige de Semitische taalstam: hier laten zich alle woorden tot stammen van drie letters terugbrengen, hetwelk van een bewust opzet, van eene kunstmatige inrichting getuigt; alleen de pronominale woorden niet, in welker eenvoudiger aanleg zich het werk der natuur laat herkennen (1844:18).

Een bewijs dat pronomina niet mogen worden beschouwd als echte woorden vindt Brill in de Semitische taalstam. Daar kunnen alle woorden tot stammen van drie letters worden teruggebracht¹⁰, maar dat geldt niet voor de pronomina in die talen, dus zij zijn volgens Brill het spontane werk van de natuur en niet van de denkende mens. Een beïnvloedende factor voor deze redenering zou overigens kunnen zijn dat het Hebreeuws, een Semitische taal, lange tijd als eerste of oudste taal werd aanzien (Robins 1997:191).

Dat voornaamwoorden een woordgroep vervangen is juist, dat is ook de oorsprong van *antonymia* (pronomen): “a part of speech substitutable for a noun and marked for person” (Robins 1997:41). Voor Brill zijn voornaamwoorden echter geen woorden, aangezien pas de begripswoorden een gedachte in zich dragen en uit een gedachte ontstaan zijn:

Daar nu de taal bestaat in het uitbrengen van eene gedachte aangaande het voorwerp, zoo is het voornaamwoord eigenlijk geen woord, slechts een hulpmiddel om het voorwerp der gedachte te vertegenwoordigen en als te vervangen: het is slechts eene aanduiding, eene vingerwijzing door middel van het geluid, die de aanwezigheid of bekendheid van het voorwerp veronderstelt om verstaanbaar te zijn (1861:261).

¹⁰ Hiervoor kon Brill onder meer beroep doen op Müller: “Semitic scholars had successfully traced back the whole dictionary of Hebrew and Arabic to a small number of roots, and as every root in these languages consists of three consonants, the Semitic language have sometimes been called by the name of trilateral” (Müller 1880:315).

Bovendien is het traditioneel om als eerste woorden nomina en verba te veronderstellen, zoals al vermeld is. Ook het onderscheid dat Plato maakt, steunt op die gedachte: “Plato (...) is said to have been the first to take the subject seriously, as in his dialogues we encounter a fundamental division of the Greek sentence into a nominal and a verbal component, *onoma* and *rhema*, which remained the primary grammatical distinction underlying syntactic analysis and word classification in all future European linguistic description” (Robins 1999:32). Vandaar dat Brill binnen die traditie er ook van uit gaat dat de oorspronkelijke woorden zelfstandige naamwoorden en werkwoorden waren en dat taalwetenschappers bijgevolg niet mogen afgaan op andere woordsoorten, zoals voornaamwoorden, om de oorsprong van taal te onderzoeken.

3.3.9 Conclusie

Brill was niet mals voor zijn tijdgenoten die er een andere visie op na hielden met betrekking tot de oorsprong van taal. Hij deed hard zijn best om die redeneringen te ontcrachten en ondertussen zijn eigen theorie te verdedigen. Nochtans bevat ook zijn theorie heel wat tegenstrijdigheden en zijn vele van zijn argumenten gebaseerd op cirkelredeneringen.

Zo stelt Brill dat de mens zich van het dier onderscheidt door de rede en dat die rede de taal als rechtstreeks gevolg heeft. De taal ziet hij dan opnieuw als het bewijs dat de mens in de hoogste rang van de schepping staat. De taal is bijgevolg zowel het gevolg als het bewijs voor het denken en de autonomie van de mens tegenover het dier. Alle moeite die hij doet om de lezers van zijn gelijk te overtuigen, gaat verloren wanneer we zijn volledige discours, dat doorheen de jaren een grote continuïteit blijkt te vertonen, op een rijtje zetten. Opvallend is ook dat de publicatie van Darwins werken en de reactie die daarop volgde, Brill niet van zijn stuk brachten. Terecht schrijft Chantepie de la Saussaye in zijn levensbericht dat Brill gedurende zijn hele leven bij zijn eigen denkbeelden bleef: “Er valt in zijn beschouwingen niet slechts geen ommekeer maar ook weinig of geen ontwikkeling waar te nemen. Reeds in 1848 waren zij geheel gevormd” (Saussaye 1896:121).

Wat verder opvalt in het overzicht van de zogenaamde ‘wanbegrippen’ omtrent de oorsprong van taal is niet alleen welke wanbegrippen daarin allemaal aan bod komen, maar ook welke theorieën bijna niet voorkomen of zelfs helemaal ontbreken. Sommige theorieën komen slechts een enkele keer aan bod, terwijl andere hypothesen in meerdere artikelen voorkomen. De meest bekende oorsprongstheorieën uit de negentiende eeuw zijn die van Duitse geleerden zoals Herder, Humboldt en Grimm. Deze auteurs gaan er allemaal in meer of mindere mate van uit dat taal ontstaan is door de menselijke drang om zich creatief te uiten

en “poëzie” te creëren, zoals al in 3.2.7 is aangegeven met de citaten van onder andere Herder en Humboldt. Deze theorie komt in Brills artikelen echter nergens voor. Nochtans is uit Brills eigen bewijsvoering duidelijk geworden dat hij poëzie als een belangrijke latere taalfase beschouwde, bijvoorbeeld als hij stelt dat de mens zich van zijn oordelend vermogen, de ultieme “oorzaak” van de eerste taal, moet losmaken om tot poëzie te komen. “Hij moet van zijnen hoogen zetel aftreden in het leven; de wereld van zijn oordeelen en denken moet hij, als het ware, achter zich werpen, om het wezen der dingen, de werkelijkheid van zijn denken, in het leven met liefde te grijpen. (...) Zoo doende, doet hij dan ook niet alleen taalkennis op, maar hij scheidt schoone werken van proza en dicht” (1872:382). Dat maakt het des te opvallender dat Brill die theorie nergens expliciet bespreekt.

Hoe het ook zij, Brill begeeft zich met zijn teksten over de oorsprong van taal op het werkgebied van vele grote namen. De bespreking heeft aangetoond dat we Brill daar niet bij kunnen rekenen. De meest pregnante reden waarom zijn discours niet wetenschappelijk kan worden genoemd, is dat Brills taal filosofische en taalkundige uitleg op de eerste plaats zijn christelijk wereldbeeld en de plaats van de mens in de schepping moest staven. Het gaat Brill niet in de eerste plaats om taal, in tegenstelling tot andere taalwetenschappers, maar om de mens die met zijn taal ver boven andere wezens in de schepping staat. Noordegraaf merkt op dat Brill “zijn wereldbeeld nooit als coherent geheel heeft weten te presenteren” (1995:19). Ik voeg daaraan toe dat uit de bespreking hierboven blijkt dat althans Brills taaltheorie zelfs nooit een coherent geheel kán vormen (denk maar aan het denken dat plots toch in de volledige schepping aanwezig is, of hoe wortelklanken enkel op basis van de liefde geëxtrapoleerd konden worden tot andere verschijnselen). Alles valt of staat met de gedachte dat de mens de hoogste schepping is van God, voorwaar een zwakke basis voor een coherente theorie van de natuurlijke taal. Vandaar dat Brill het nooit eens kon zijn met de revolutionaire bevindingen die zich in zijn tijd in de biologie, geologie en andere takken van de wetenschappen voordeden. Hoewel Brill enkel hier en daar een tegenwerping opperde, vat het volgende hoofdstuk kort samen hoe Brill de evolutieleer van onder andere Darwin probeerde te bestrijden.

3.4 Tegen de evolutieleer

3.4.1 Darwin en de evolutieleer

Charles Darwin (1809-1882) was een Britse natuurwetenschapper die zich na een expeditie naar Brazilië, Argentinië en Peru volledig toedeed op biologie en de studie van de evolutie

van diersoorten. “Those five years of exploration altered Darwin’s intellectual life. As a result, they altered the intellectual life of the Western world” (Loewenberg 1959:10). Ook andere wetenschappers kwamen in de negentiende eeuw tot soortgelijke bevindingen (denk maar aan Alfred Wallace [1823-1913] die onafhankelijk van Darwin een evolutietheorie ontwikkelde [Loewenberg 1959:137]), maar het is vooral dankzij de werken van Darwin dat de visie algemene bekendheid kreeg dat soorten niet uit het niets ontstaan, maar uit andere soorten evolueren. In 1859 publiceerde hij *The Origin of Species*. In de introductie van het boek beschrijft Sir Julian Huxley, die met Darwin bevriend was (Braeckman 2001:81), het boek als volgt:

Why is *The Origin of Species* such a great book? First of all, because it convincingly demonstrates the fact of evolution: it provides a vast and well-chosen body of evidence showing that existing animals and plants cannot have been separately created in their present forms, but must have evolved by earlier forms by slow transformation. And secondly, because the theory of natural selection, which the Origin so fully and so lucidly expounds, provides a mechanism by which such transformation could and would automatically be produced. Natural selection rendered evolution scientifically intelligible (2003:11).

Met andere woorden, met de publicatie van *The Origin of Species* kon de evolutietheorie in tal van wetenschappelijke disciplines niet langer aan de kant worden geschoven. Er waren maar liefst zeven edities tussen 1859 en 1872 (Loewenberg 1959:14). “After working with animals and plants, Darwin found relaxation in struggling with human origins. *The Descent of Man* stemmed from an early interest in the expression of emotion” (Loewenberg 1959:16). Het is vooral *The Descent of Man* die de plaats van de mens behandelt, maar de basis om de mens te bekijken als een uit een andere diersoort geëvolueerd wezen was al gelegd in *The Origin of Species*. “He next undertook to show the manner of man’s development from his apelike ancestor. The principles of organic evolution expounded in the *Origin of Species* were as applicable to man as to other animals, he declared” (Greene 1959:323). Het gaat om dezelfde principes als in *The Origin*, maar ze worden voor het eerst duidelijk toegepast op de mens.

Hoewel Darwin nog voor heel wat andere publicaties en verwezenlijkingen heeft gezorgd, is het voor ons vooral van belang hoe *The Origin of Species* het christelijke wereldbeeld deed daveren op zijn grondvesten. “*The Origin of Species* (...) created a sensation. Darwin was condemned by powerful bishops, and his works were consigned to the perdition of inconsequence. He had denied the biblical account of creation and was accordingly accused of attacking religion, the church and God” (Loewenberg 1959:3-4). Darwin was geen atheïst – opmerkelijk is dat hij, weliswaar onder dwang van zijn vader,

Christ's College in Cambridge bezocht met het oog op het priesterschap. Volgens velen was het er Darwin met zijn evolutieleer niet om te doen het christendom of het bijbelse wereldbeeld te doorbreken. Hij was in de eerste plaats een bioloog die op basis van oneindig veel observaties in de natuur inzag dat het bijbelse scheppingsverhaal niet kon kloppen en tot een juiste wetenschappelijke verklaring van een aantal fenomenen kwam. Hoewel darwins geloof in het christendom afbrokkelde (Braeckman 2001:82), ontkende hij niet dat er een God was, maar hij ontkende wel dat God alle diersoorten onafhankelijk van elkaar en zoals ze nu nog steeds zijn, zou hebben geschapen. "He was fully convinced that God chose to accomplish his purposes by secondary causes. "It is in every case more conformable with what we know of the government of this earth, that the Creator should have imposed only general laws.'" (Greene 1959:270). Met andere woorden, achter die principes van genetische transformatie en 'natural selection' zat er voor Darwin wellicht wel een God die het algemene plan en de principes had vastgelegd. Maar "de schepper heeft niét alles voorzien" (Braeckman 2001:86) zoals in de bijbel werd beweerd. Braeckman vat het als volgt samen: "Darwin bleef altijd geloven in een schepper, maar hij was onzeker over de aard ervan (...) God ligt misschien aan de basis van het bestaan van de natuurwetten, maar hij programmeerde die naar alle waarschijnlijkheid niet met voorbedachten rade" (2001:93).

Toch werd Darwin en zijn evolutietheorie voornamelijk daarop afgerekend dat hij inging tegen het Bijbelse relaas van de schepping en bijgevolg tegen het klassieke beeld van God. Het was voor gelovigen ondenkbaar dat God de wereld op een andere manier zou hebben geschapen dan in de Heilige Schrift beschreven staat. Brill reageerde hier niet anders op. Zoals al duidelijk is geworden, was Brill een devote Christen. De ideeën van Darwin waren voor hem heiligschennis.

To Darwin it was no scientific explanation of these anatomic similarities and vestiges to say that they formed a harmonious design in the mind of the Creator. They could be explained much less metaphysically and far more simply by assuming common descent with selective modification. (...) If it could be shown that the difference between man and other animals in these respects was one of degree and not one of kind, it could then be argued that the more highly developed forms of intellect, esthetic sensitivity, group spirit, and the like had evolved from lower forms in the course of time (Greene 1959:321).

Met Darwin was de mens van zijn troon gestoten. Hij bekleedt niet langer de hoogste plaats in de schepping van God. De mens is gewoon door genetische transformaties geëvolueerd tot wat hij nu is uit een minder hoge diersoort. Voor Brill is dit onmogelijk en hij

wou er alles aan doen om dit te bewijzen. In 3.3 is Brills strijdlust al naar voren gekomen, maar het punt dat de mens niet is geëvolueerd uit het dier, pakt hij veel subtieler aan. Brill gaat niet als theoloog of christen te werk. Onder het mom van de taalkunde gaat Brill tegen Darwin in en dat via zijn oorsprongstheorie.

3.4.2 *De taal als argument tegen de evolutieleer*

Brill ontwerpt zijn eigen taaloorsprongstheorie, die met zijn geloof in het scheppingsverhaal niet enkel strookt, maar het ook poogt te onderbouwen. Via een theorie over hoe taal ontstaan is, tracht Brill in verschillende stappen het ongelijk van Darwin en alle aanhangers van een evolutietheorie te bewijzen.

a. Onderscheid tussen mens en dier

Zowat elk artikel van Brill over de oversprong van taal begint met de nadruk op wat de mens onderscheidt van het dier. En daar is ook zijn volledige oorsprongstheorie op gebouwd. Namelijk dat de mens inwendig een wereld bezit, een geest of een rede die er al voor zorgt dat de mens oneindig veel meer is dan het dier. En door die rede beschikt de mens ook over taal. Voor Brill is de taal dan ook het eigenlijke bewijs dat de mens de hoogste plaats inneemt in de schepping. “De taal is dus het uitwendig teeken van ’s menschen denken, en daar zijn denken de waarborg is van zijne oppermacht over de natuur, zoo is de taal het pand van zijnen hoogen rang in de Schepping” (1844:8). Taal wordt zo het argument bij uitstek tegen de evolutieleer.

Hoewel we gezien hebben dat er heel wat kritiek op Brills stelling mogelijk is (aangezien zijn betoog neigt naar een cirkelredenering en hij geen onderscheid maakt tussen denken bij dieren en denken bij mensen) is dit toch een opmerkelijke poging van Brill om vast te houden aan de goddelijke plaats van de mens. In plaats van te wijzen op wat de mens en het dier gemeen hebben, zoals Darwin en andere biologen deden, legt Brill alle nadruk op de verschillen. Als taalwetenschapper is dat heel snel gebeurd, aangezien het meest duidelijke verschil tussen mens en dier het vermogen tot taal is. Brill maakt daar gretig gebruik van.

b. De bijbel

Een volgende strategie bestaat erin vast te houden aan de bijbel. Wat in de bijbel staat is voor Brill niets anders dan de volledige waarheid. Terecht noemt Chantepie de la Saussaye Brill “beslist bijbelgeloovig” (1896:125). In de brochure *Over de taal, als het pand van ’s menschen hoogen rang in de schepping* komt dit al op de voorgrond: Brill beroept zich op het scheppingsverhaal uit de bijbel en schrijft: “Zoo zou dan die stelling weder hierop neêrkomen,

dat God den mensch gemaakt heeft. In dezen vorm nu zal niemand haar weêrspreken” (1844:9). Voor Brill heeft God de mens geschapen in de vorm zoals hij nu is, en met dezelfde vermogens.

Bovendien dient te worden opgemerkt dat Brill op een spitsvondige manier te werk gaat. In plaats van zich te beroepen op andere geleerden, gaat hij zelf in tegen verkeerde bijbelinterpretaties. Hij beroept zich rechtstreeks op de tekst en sluit daarbij al mogelijke kritiek uit. “De beteekenis van Gen. II, 19, in verband met het voorgaande en de volgende verzen, is duidelijk en in volmaakte overeenstemming met onze wijze van beschouwing” (1844:10). Ook een bijbelfragment dat op het eerste gezicht niet overeenkomt met zijn theorie kaart Brill aan. Op basis van de bijbeltekst zelf, die zegt dat “de gave des Geestes zich in het spreken van *talen* openbaarde” (1851:57), zorgt Brill ervoor dat de interpretatie in lijn ligt met zijn theorie. “Hoe heerlijk dus die engelentalen ook zijn mogen, wij ontkennen, dat zij onze taal des verstands verklaren of ook maar in haren kiem in het aanzijn geroepen kunnen hebben. Wie niet bewust en tevens voor of tot een ander spreekt, Paulus zegt het, spreekt in de lucht (Ib. 9.)...” (1851:57). Opnieuw voelt Brill zich dus bevestigd door de woorden van de bijbel.

Dat Brill niet twijfelde aan het scheppingsverhaal en bereid was het zonder verdere discussie aan te nemen, bewijzen de volgende lijnen: “Maar, ten eerste, moeten wij ons den eersten mensch niet als een kind voorstellen (...) De eerste mensch nu had geene ouders, die reeds menschen waren, en bij gevolg was hij nimmer kind in eigenlijken zin” (1844:12-13). Daar gaat Brill gewoon van uit, zonder uit te leggen waar die gedachte vandaan komt. Hieruit blijkt dat Brill inderdaad geloofde dat God Adam als volwassen man heeft geschapen en er vervolgens een volwassen Eva aan heeft toegevoegd. Belangrijk is evenwel dat hij dit geloof ook tot de basis maakte van zijn taaltheorie.

c. Geen ontwikkeling of evolutie

Brill benadrukt in zijn theorie dat het denkvermogen dat ervoor zorgt dat de mens kan spreken altijd ten volle in de mens aanwezig was. Het is niet voor ontwikkeling vatbaar. “De mensch was van den aanvang aan het met denkkraft toegeruste wezen, of hij heeft het nimmer kunnen worden” (1871:326). Hiermee verwerpt Brill overduidelijk de evolutieleer. Het is niet mogelijk dat dit denkvermogen zich in een wezen heeft ontwikkeld, waardoor dat wezen uiteindelijk mens werd. Al mag de mens in de allereerste jaren zich nog ‘dierlijk’ hebben gedragen, dan nog was hij al ten volle mens, daarvan is zijn taal het bewijs, het gevolg van zijn denkvermogen dat hem boven het dier stelt:

Zoo meenen wij het recht te hebben om ons de stamvaders van ons geslacht voor te stellen als van den aanvang aan ten volle menschen en daarvan het pand bezittend in de taal, hoezeer zij, daar wij toch in regelmatige ordening en in voortbrengselen der nijverheid iets bij uitstek menschelijks zien mogen, buitendien nog bijna niets menschelijks bezaten. Maar aan hetgeen zij hadden, hadden zij genoeg. Levende in het gegevene, in het zich hun aanbiedende leven, brachten zij in praktijk wat nog altijd onze hoogste taak blijft, en bezaten zij wat allen, die ooit iets van het leven erkend hebben, niet ophouden ons in te scherpen (1866:14-15).

De mens heeft zich bijgevolg nooit tot mens ontwikkeld, hij was van in den beginne mens in de omvattende betekenis van het woord. Meer nog, de mens was er door dat denkvermogen dat van de mens een mens maakt en dat vanaf het eerste ogenblik volledig in de mens aanwezig was. Mocht dit niet het geval geweest zijn, zo Brills – vicieuze – redenering, dan was er nooit sprake geweest van de mens, en aangezien het denkvermogen zich niet ontwikkelt, dan zou daar ook geen mens uit kunnen ontstaan zijn. Er blijft, met dat denkvermogen, een onoverbrugbare kloof tussen mens en dier:

Maar het dier is los en vrij, doch slechts in beperkte mate: het heeft geene kracht om zich uit de elementen een eigen wereld te bouwen. Dat vermag alleen de mensch. Hij die zou meenen te mogen aannemen, dat dit vermogen zich bij den mensch van lieverlede heeft ontwikkeld, verraaft dat hij van die kracht geen juist denkbeeld heeft. Een beginsel, dat is, de oorsprong eener werking, is evenmin voor ontwikkeling, als een punt voor uitbreiding vatbaar: het wordt mettertijd op meer zaken toegepast, in steeds meer gevallen aangewend; maar zelf ontwikkelt het zich niet (1866:14).

d. Met Max Müller tegen Darwin

Uiteindelijk bekennt Brill ook kleur en schrijft hij expliciet dat hij de evolutieleer van Darwin en zijn volgelingen verwerpt. Opvallend is dat hij dit doet in de woorden van Max Müller:

Gewoonlijk wordt dat, dat de mensch van het dier onderscheidt, voorgesteld als de bloem eener ontwikkeling uit lager orde, als een gelukkig effect der worsteling van krachten. Dit nu aan te nemen, belet de taal. Dat iemand, die meer dan de meesten, over de taal heeft nagedacht, mede van dit gevoelen is, bewijst de uitspraak van Max Müller, die in zijne rede te Straatsburg, in het voorjaar van dit jaar gehouden, “*über die Resultate der Sprachwissenschaft*,” het volgende zegt: “ik ben overtuigd, dat de wetenschap der taal alleen ons nog in staat zal stellen, de evolutietheorie der Darwinianen een beslissend halt tegemoet te voeren en de grens scherp te trekken, die geest van stof, mensch van dier scheidt.” Doch ik wil niet met autoriteiten strijden: de zaak is inderdaad klaarblijkelijk genoeg (1872:381).

Volgend op deze laatste zin doet Brill nog eens zijn oorsprongstheorie en zijn visie op de mens en het dier uit de doeken. Hoewel hij het zelf ontkent, heeft hij zijn lezers er ondertussen toch op gewezen dat er andere grote namen zijn, zoals de befaamde Max Müller, die het met hem eens zijn. Opnieuw zien we hoe Brill op een subtiele manier iets langs zijn neus weg lijkt te vermelden om dan te schrijven dat dit eigenlijk niet nodig was. Alle retorische technieken zou Brill aanwenden om telkens tot dezelfde conclusie te komen: "...hij is, getuige zijne taal, rechter over het geschapene. En dit *wordt* de mensch niet; hij *is* het van stonden aan" (1872:381-382).

3.4.3 *Conclusie*

Brill geloofde steevast in God, de bijbel en het scheppingsverhaal en ziet dit wereldbeeld enerzijds bevestigd door het ontstaan van de taal. Anderzijds bevestigt zijn visie op taal hem tegelijkertijd in zijn geloof in God, de bijbel en het scheppingsverhaal. Over Brills geloof schrijft Chantepie de la Saussaye:

Dit hangt met geheel zijn aanleg samen. Hij heeft nooit getwijfeld aan de grondstellingen waarvan hij uitging, nooit behoefte gevoeld het gebouw der kennis van den grond af op te trekken. Evenmin als het onderzoek naar het wezen en de methode onzer kennis hem bezig hield, heeft hij een wereldbeschouwing systematisch ontwikkeld (Saussaye 1896:120-121).

Hiermee slaat Chantepie de la Saussaye de nagel op de kop. Brill heeft nooit de bedoeling gehad om een systematisch wereldbeeld op te stellen, want hij had er al één en die moest niet meer bewezen worden. Zoals Saussaye schrijft, heeft Brill nooit getwijfeld aan zijn christelijk wereldbeeld. Vandaar dat hij ook zoveel als vanzelfsprekend aanneemt, en daarin ligt wellicht de oorzaak van de merkwaardige cirkelredeneringen die we in Brills artikelen vinden. Brills werk is dan ook doordrongen van zijn wereldbeschouwing. Hij zag overal en dus ook op het gebied van taal een bevestiging van wat hij geloofde. Zijn wetenschappelijk werk komt nooit los van zijn dogmatische visie op de mens en de schepping en is allesbehalve objectief. Vandaar dat ook de evolutieleer niet onbesproken kon blijven. In de negentiende eeuw was dit de grootste en gevaarlijkste tegenstander van de Bijbel. Hoewel Brill een poging doet de evolutieleer niet expliciet aan te vallen, wordt zijn afwijzende, principiële mening doorheen zijn opmerkingen en aannames duidelijk. Echter, enkel met Max Müller als schild durft hij het aan zijn rivalen te noemen. Daarom is het des te interessanter te kijken wat Brill nog van Müller ontleent en hoe Müller een invloed heeft gehad op Brills oorsprongstheorie.

4. Friedrich Max Müller als voorbeeld

4.1 Inleiding

In Brills teksten zijn verwijzingen naar zijn grote voorbeelden soms ver te zoeken. Veel meer dan enkele expliciete verwijzingen naar Herder vindt men haast niet (hetzij naar Bilderdijk, maar zoals gezegd liet Brill geen enkele kans onbenut om hem te bekritisieren). Daarom is het des te opvallender dat Brill in zijn bijdrage op het twaalfde *Nederlandsch Taal- en Letterkundig congres* (1872), die Noordegraaf bovendien de “summa van z’n inzichten over taaloorsprong” noemt (1995:18), expliciet en met ontzag verwijst naar Friedrich Max Müller (1823-1900):

Gewoonlijk wordt dat, wat de mensch van het dier onderscheidt, voorgesteld als de bloem eener ontwikkeling uit lager orde, als een gelukkig effect der worsteling van krachten. Dit nu aan te nemen, belet de taal. Dat iemand, die meer dan de meesten, over de taal heeft nagedacht, mede van dit gevoelen is, bewijst de uitspraak van Max Müller, die in zijne rede te Straatsburg, in het voorjaar van dit jaar gehouden, “über die Resultate der Sprachwissenschaft,” het volgende zegt: “ik ben overtuigd, dat de wetenschap der taal alleen ons nog in staat zal stellen, de evolutietheorie der Darwinianen een beslissende halt tegemoet te voeren en de grens scherp te trekken, die geest van stof, mensch van dier onderscheidt” (Brill 1872:381).

Noordegraaf meent dat er van directe invloed van Max Müllers ideeëngoed op Brill geen sprake kan zijn: “Brill’s approach is reminiscent of Max Müller’s in several respects. I would like to emphasize, however, that Brill had developed his ideas completely independent” (1994:355). Dat er gelijkenissen zijn tussen de ideeën van Brill en die van Müller is zonder meer duidelijk. Bovendien was Müller in zijn tijd een beroemd en veelgelezen geleerde. Noordegraaf verwijst naar Moltzer die Müller schetst als iemand die ook “in Nederland een geacht, geëerd, gevierd en bewonderd schrijver is”, van wie elke bijdrage “wordt verslonden door de mannen van het vak” (Noordegraaf 1985:420). Müller begon zijn lessen te geven vanaf 1851, en er kan nauwelijks twijfel over bestaan dat Brill bekend was met Müllers werk. Anderzijds beweert Noordegraaf uitdrukkelijk dat Brill onafhankelijk van Müller tot zijn ideeën over taaloorsprong is gekomen. Hoe valt dit te rijmen? Het is daarom interessant om enerzijds na te gaan of Brill van Müller gedachten overneemt (en indien wel, welke dat zijn), en om anderzijds te bepalen wat in Brills gedachtegoed als oorspronkelijk kan gelden.

De voornaamste bron om het werk van Brill met dat van Müller te vergelijken, is *The science of language: founded on lectures delivered at the Royal Institution in 1861 and 1863* (de eerste editie van dit tweedelige werk werd gepubliceerd in 1891, maar zoals gezegd begonnen de lessen al in 1851) In wat volgt, zal ik Brills gedachtegoed toetsen aan de ideeën van Müller en proberen de gelijkenissen en verschillen bloot te leggen. De gemeenschappelijke onderwerpen worden op een rijtje gezet zodat de gedachten van Brill en Müller met elkaar vergeleken kunnen worden. Daaruit zal blijken welke gedachten Brill van Müller overneemt en welke ideeën hij veeleer onafhankelijk van Müller heeft ontwikkeld, waar met andere woorden geen onmiddellijke aanknopingspunten voor te vinden zijn bij Müller. Die ideeën wijzen er bovendien op dat Brill het met Müller op een aantal vlakken oneens was.

4.2 Gemeenschappelijke onderwerpen

Mijn exposé is ingedeeld volgens enkele fundamentele gedachten die zowel bij Müller als bij Brill aan bod komen: §4.2.1 taal als uitdrukking van het denken van de mens, §4.2.2 taal als centraal onderscheid tussen de mens en het dier, §4.2.3 het ontstaan van de eerste woorden, §4.2.4 misvattingen over de oorsprong van taal, §4.2.5 de evolutieer en natuurlijke selectie. Door tekstfragmenten van beide auteurs naast elkaar te leggen en met elkaar te vergelijken wordt duidelijk waar Brill stof voor zijn ideeën uit het werk van Max Müller heeft gehaald en waar hij zijn ideeën onafhankelijk van hem heeft ontwikkeld.

4.2.1. *Taal als uitdrukking van het denken van de mens*

No animal thinks, and no animal speaks, except man. Language and thought are inseparable. Words without thought are dead sounds; thoughts without words are nothing. To think is to speak low; to speak is to think aloud. The word is the thought incarnate (Müller 1880:439).

Taal en gedachten zijn volgens Müller onafscheidelijk, dit wil zeggen: taal is pas taal als het gedachten uitdrukt en gedachten zijn pas gedachten als ze door taal worden uitgedrukt. Müller zegt letterlijk: spreken is hardop denken. “To Müller, language and thought were unseparable, as he had advanced in various publications most clearly” (Noordegraaf 1996:143). Brill is dezelfde mening toegedaan, aangezien dit ook voor hem het ultieme fundament van zijn taaltheorie is. Müller meent, net als Brill, dat de woorden van de mens de uitdrukking zijn van

zijn gedachten. Anders zijn het simpelweg geen woorden: “No human being utters articulate sounds without an object, a purpose, a meaning. The endless configurations of sound which are collected in our dictionaries would have no existence at all, they would be the mere ghost of a language unless they stood there as the embodiment of thought, as the realisation of ideas” (1899:51). Zowel Brill als Müller beschouwen woorden op zich als levenloze, overgebleven documenten die pas echt taal worden als ze gedachten uitdrukken. De woorden uit het woordenboek *worden taal* wanneer ze gebruikt worden voor hun ultieme doel, namelijk gedachten uitdrukken. Woordvormen zijn op zich slechts het omhulsel van de taal voor Müller. Brills woorden sluiten hier nauw bij aan: “de losse woorden (...) zijn slechts de stof der taal: taal bestaat slechts daar, waar deze stof tot uitdrukking van het denken van een individueel menselijk wezen wordt aangewend” (1862:381). Ook de volgende passage toont aan dat voor Müller de ideële functie van woorden, die erin bestaat dat zij gedachten uitdrukken, de essentie van natuurlijke taal uitmaakt:

It is true, no doubt, that by putting the twenty-three or twenty-four letters together in every possible variety, we might produce every word that has ever been used in any language of the world. The number of these words, taking twenty-three letters as the basis, would be 25,852,016,738,884,976,640,000; or, if we take twenty-four letters, 620,448,401,733,239,439,360,000. But even then these millions, billions, and trillions of sounds would not be words, for they would lack the most important ingredient, that which makes a word to be a word, namely, the different ideas which give life to them, and which are expressed differently in different languages (1899:370).

Hier benadrukt Müller niet alleen dat woorden pas tot leven worden gebracht door de ideeën die ze uitdrukken, die ideeën worden in de verschillende talen bovendien op verschillende manieren, namelijk in verschillende woorden, uitgedrukt. Dit is een typisch romantisch gedachtegoed: talen verschillen van elkaar in hun betekenissen, maar universeel aan taal is dat woorden gedachten uitdrukken. Over het meest fundamentele punt van hun taaltheorieën, namelijk het antwoord op de vraag wat taal precies is, zijn Müller en Brill het dus eens. De vraag die we ons vervolgens moeten stellen, is hoe beide auteurs hun overtuiging over het wezen van taal, koppelen aan de vraag naar de oorsprong van taal.

Het is volgens Müller onmogelijk dat de eerste mens op basis van “conventional agreement” (1899:51) een taal zou hebben ontwikkeld want de mens “should want language in order to arrive at a conventional agreement on language” (1899:52). Volgens deze redenering kan een conventionele overeenkomst tussen mensen dus niet tot taal leiden omdat men de taal voor een dergelijke overeenkomst al zou moeten veronderstellen. Ook Brill is de

mening toegedaan dat taal geen uitvinding van de mens kan zijn, aangezien aan uitvinden denken vooraf gaat en dat denken noodzakelijkerwijs gepaard gaat met het uitspreken van de gedachten in woorden: “de gedachte toch is niet denkbaar zonder een beeld (...) en wat zijn de woorden (...) anders dan die beelden der gedachte” (1844:8). Beide taalwetenschappers zijn het er dus over eens dat om taal te ‘maken’, taal al voorhanden moet zijn.

Brill is heel expliciet in zijn uitleg over wat men onder het denken in de vorm van taal moet begrijpen. Hij schrijft:

Ziet de mensch in de Schepping rond en brengt hij wat hij waarneemt terug tot zich zelve en de in hem zelve geschrevene wet der natuur, zoo noemt men dit *denken*. Heeft hij het tegenbeeld van het uitwendige in zijn inwendig wezen aangetroffen, zoo heeft hij een gedachte-wezen, een begrip gevonden. geen begrip, geen gedachte-wezen, of het staft zijn bijzonder bestaan door zich een’ vorm, een ligchaam te scheppen. Zoo drijft het begrip den mensch tot verligchamelijking van het gedachte, tot daarstelling van een beeld, waarin dat begrip als in zijn kenmerkend omkleedsel besloten zijn moet (1844:7).

Brill gaat ervan uit dat de mens in zichzelf inwendige beelden bezit die het equivalent zijn van zijn uitwendige waarnemingen. Wanneer de mens die twee beelden – inwendig en uitwendig – met elkaar verbindt, heeft hij innerlijk een begrip gevonden. Dit innerlijke begrip zorgt ervoor dat de mens zich wil uitdrukken en daarvoor taal aanwendt.

Terwijl Brill uitlegt wat denken volgens hem is in relatie tot taal, valt het op dat Müller hierin wat minder expliciet is. Weliswaar merkt ook hij op dat datgene wat taal precies uitdrukt iets is dat *innerlijk aanwezig* is en dat uitgedrukt moet worden: “Articulate sound is always an utterance, a bringing out of something that is within, a manifestation or revelation of something that wants to manifest or reveal itself.” (1899:51). Uitgesproken woorden zijn de openbaring van de gedachten, die zelf geopenbaard willen worden. Zowel bij Brill als bij Müller gaat de drang om gearticuleerd te worden uit van de gedachten zelf. Het is een dwingend aspect: als de mens iets denkt, willen die gedachten ook uitgedrukt worden onder de vorm van taal. Vandaar dat spreken eigenlijk hardop denken is voor beide taalwetenschappers. Müller schrijft bovendien dat ideeën niet als “the inside of language” (1899:51) kunnen worden gezien. Taal is eerder het uiterlijke omhulsel van de gedachten, alles begint immers bij het denken. De gedachten zijn geen aspecten van de woorden, maar de woorden zijn de uitdrukking van de gedachten. Vooreerst is er denken, dan pas taal.

Het valt op dat in dit een zeer beknopt stukje van het begin van hoofdstuk 2 in Müllers tweede volume van *The science of language* (1899), ‘language and reason’ – bovendien een

titel waaruit blijkt dat Müller denken en taal nauw op elkaar betreft – al heel wat aanknopingspunten te vinden zijn voor de ideeën van Brill. Doordat het denken op geen enkele andere wijze kan worden geuit dan via de taal is er een sterke onderlinge relatie tussen denken en spreken. Meer bepaald is er een oorzaak-gevolg-relatie: denken is de oorzaak van spreken, spreken is het onmiddellijke resultaat van het denken. Met andere woorden: spreken en denken kunnen niet buiten elkaar.

I think it follows that this so-called body of language could never have been taken up anywhere by itself, and added to our conceptions from without; from which it would follow again that our conceptions, which are now always clothed in the garment of language, could never have existed in a naked state (1899:85). As a matter of fact, we never meet with articulate sounds except as wedded to determinate ideas; nor do we ever meet with determinate ideas except as bodied forth in articulate sounds (1899:70).

Net als Brill ziet Müller zijn stelling bevestigd in de etymologie. Brill gaf aan dat ons *woord* verwant zou zijn met de wortel voor ‘vasthouden’ (1861:260) (een overigens foutieve stelling) en dat voor ‘geest’ en ‘ademen’ in vele talen heel wat gelijke vormen bestaan. Müller wijst erop dat in het Nederlands “there is no difference between *rede*, oratio, and *rede*, ratio” (1899:78). Bovendien waarschuwt hij zijn lezers dat twee verschillende woorden niet altijd een “substantial difference” inhouden, maar dat het ook kan gaan om “a mere formal difference” (1899:78). Dit is een eerder gevaarlijke stelling, aangezien hiermee zijn eigen argument, namelijk dat de etymologie zijn stelling onderschrijft, onderuit gehaald kan worden. Hij zegt immers nergens dat de redenering niet geldt in omgekeerde richting. Zo zouden twee gelijke woorden voor verschillende begrippen (zoals *rede*) toch een inhoudelijk verschil kunnen inhouden, als men aanneemt dat er enkel formele gelijkenis is.

Het is opvallend dat beide auteurs hun toevlucht zoeken in de etymologie en de woordvormingsleer om hun theoretische visie op taal te staven. Enerzijds is een dergelijke diachrone focus geen verrassing, aangezien de negentiende eeuw bij uitstek de periode was waarin etymologie en historisch-vergelijkend taalonderzoek in de taalkunde tot grote bloei kwamen. Anderzijds zijn het net de taalkundigen van de tweede helft van de negentiende eeuw, de *Junggrammatiker*, die waarschuwen voor het onwetenschappelijke gebruik van etymologische reconstructies. Dergelijke historische kennis over taal leidt niet tot inzicht in de taaloorsprong maar alleen tot een hypothetisch inzicht in een vroegere, niet geattesteerde fase van de ontwikkeling van taal. Seuren noemt Karl Brugmann (1849-1919), Berthold Delbrück (1842-1922), August Leskien (1840-1916) en Hermann Osthoff (1847-1909) die hun

voorgangers “sloppiness and an excess of fantasy” verweten en zelf “a new, truly scientific programme for the study of language” voorstelden (2004:90). In de inleiding tot de *Morphologische Untersuchungen* (1878), zo merkt Seuren op, wijzen Burgmann en Osthoff een werkwijze zoals Brill en Müller die voorstellen resoluut af:

It is not on the basis of hypothetical original linguistic structures, nor on the basis of the oldest documented forms of Indic, Persian, Greek, etc., whose earlier forms can only be inferred by hypothesis, that we should, in general, form a picture of the evolution of linguistic forms, but, in accordance with the principle that one should proceed from the known to the unknown, on the basis of those linguistic developments whose earlier phases can be read, over relatively long periods, from available sources so that the starting point is certain and established (Seuren 2004:90).

Bijgevolg zijn uitspraken over “het wezen van de taal” op basis van de etymologie van woorden al in de tweede helft van de negentiende eeuw een vorm van argumentatie die door vele taalkundigen niet meer als wetenschappelijk verantwoord wordt beschouwd. Het feit dat zowel Brill als Müller er toch nog aan vasthouden, wijst erop dat deze twee taalwetenschappers nog veel meer steunden op de stellingen van de “oude” historisch-vergelijkende taalwetenschap en de moderne theorieën van de Junggrammatiker toch zeker op het gebied van hun taaloorsprongstheorie blijkbaar aan zich lieten voorbij gaan, aangezien ze zich heel makkelijk wagen aan dubieuze etymologische bewijsvoeringen voor hun stelling.

Tot hiertoe is duidelijk geworden hoe sterk de theorieën van Brill en Müller over de relatie tussen taal en denken met elkaar overeenstemmen. Toch lopen hun meningen in een aantal verdere opzichten uit elkaar.

Zo schrijft Müller het volgende over uitroepen: “they [the words] would be the mere ghost of a language, unless they stood there as the embodiment of thought, as the realisation of ideas. Even the interjections which we use, the cries and screams which are the precursors, or, according to others, the elements, of articulate speech, never exist without meaning” (Müller 1899:51). Müller schrijft hier dat uitroepen, ja zelfs de kreten die eraan ten grondslag liggen, ook een betekenis hebben en ‘betekenis’ kunnen we aan de hand van de voorgaande zin interpreteren als talige betekenis, als de uitdrukking van het denken. Brill daarentegen schrijft ‘betekenis’ enkel toe aan de taal die de uitdrukking vormt van het denken, met andere woorden: “echte” woorden die pas gesproken worden door de oordelende mens, niet door het voelend wezen. “Het is denkbaar, dat de mensch den rijksten voorraad van de duidelijkste gevoelsklanken en de treffendste klanknabootsingen bezat en naar den eisch aanwendde,

zonder eene eigenlijke taal te bezitten. Wij hebben die klanken met de dieren gemeen, en de taal wortelt juist in dat wat wij boven de dieren vooruit hebben” (Brill 1861:257). Een ongecontroleerde uitroep van een mens die getroffen is door een natuurverschijnsel, zoals pijn of vreugde, is voor Brill nog geen taal. “De mensch moet beginnen met der natuur in hem het zwijgen op te leggen, zoo het bij hem tot spreken komen zal” (1861:258). Voor Brill hebben gevoelskreten dus nog geen betekenis, aangezien betekenis pas van toepassing is op taal.

4.2.2. *Taal als centraal onderscheid tussen de mens en het dier*

Zowel Brill als Müller zien in het vermogen tot taal het fundamentele kenmerk dat de mens van het dier onderscheidt (wat al een kleine tegenwerping doet vermoeden tegen de evolutieleer die zegt dat de mens uit een lagere diersoort is geëvolueerd):

De taal is dus het uitwendig teeken van 's menschen denken, en daar zijn denken de waarborg is van zijne oppermacht over de natuur, zoo is de taal het pand van zijnen hoogen rang in de Schepping (Brill 1844:8).

With regard to our own problem, no one can doubt that certain animals possess all the physical requirements for articulate speech. There is no letter of the alphabet which a parrot will not learn to pronounce. The fact, therefore, that the parrot is without a language of his own, must be explained by a difference between the *mental*, not between the *physical*, faculties of the animal and man; and it is by a comparison of the mental faculties alone, such as we find them in man and brutes, that we may hope to discover what constitutes the indispensable qualification for language, a qualification to be found in man alone, and in no other creature on earth (Müller 1880:398).

Beide taalwetenschappers wijzen erop dat de mens een vermogen bezit dat hem in staat stelt taal te creëren. Andere dieren hebben dat vermogen niet. Beiden zoeken ze dat vermogen in de geest, in de ratio van de mens. Maar bij Brill hebben we gezien dat hij het denken in de hele schepping aanwezig acht, dus ook in de dieren en de planten. Wat de mens dan van het dier onderscheidt, is het vermogen om dat denken te openbaren via de taal. Door deze stelling brengt Brill zijn vertoog in de problemen. Het ene moment is denken een goddelijke kracht van de mens en het volgende moment kunnen zelfs planten denken. Müller blijkt op dit punt veel behoedzamer te argumenteren. Vooreerst beweert hij niet dat planten kunnen denken en bovendien merkt hij het gevaar in de woordkeuze op: “We cannot be careful enough in the use of our words. If reasoning is used synonymously with knowing or thinking, with mental activity in general, it is clear that we cannot deny it either to the uninstructed deaf and dumb, or to infants and animals” (1899:82). Müller maakt veel duidelijker dan Brill een onderscheid

tussen denken als mentale activiteit en denken met de taal als gevolg of in de vorm van taal. Op dit vlak vertoont Müllers redenering niet de inconsequentie van Brills betoog. Bij Brill ontbreekt een onderscheid tussen denken in het algemeen en denken in de zin van oordelen. Daar zit volgens Brill nochtans het fundamentele verschil tussen de mens en het dier: de mens kan door zijn denken een oordelend wezen worden dat niet alleen tegenover de natuur, maar ook tegenover zichzelf staat. Enkel deze vorm van denken leidt tot spreken en dan blijft het denken als verschil tussen mens en dier wel consistent. Maar Brill blijft in zijn uitleg doorheen de jaren vaag – soms zelfs tegensprekend, terwijl Müller met veel minder woorden een veel duidelijker beeld schept. We kunnen besluiten dat Brill het beslist eens was met Müller, maar uit de vergelijking blijkt ook dat Brill zich bij het ontwikkelen van zijn eigen theorie zeker niet letterlijk op Müller heeft gebaseerd, anders zou hij Müllers waarschuwing omtrent de betekenis van ‘rede’ meer ter harte hebben genomen.

In het volgende fragment komt een ander idee van Müller aan bod, waar Brill zich nochtans tegen afzet:

Animals and infants who are without language, are alike without reason; but the difference between animal and infant is, that the infant possesses the healthy germs of speech and reason, only not yet developed into actual speech and actual reason, whereas the animal has no such germs or faculties, capable of development in its present state of existence. We must concede to animals ‘sensation, perception, memory, will and judgement,’ but we cannot allow to them a trace of what the Greek called logos, i.e. reason, literally, gathering, a word which most rightly and naturally expresses in Greek both speech and reason (1899:70).

Volgens Müller is de kiem van het denken en het spreken in kinderen al aanwezig, maar die kiem moet nog tot ontwikkeling komen. Brill daarentegen benadrukt in 1866 dat de rede, die specifiek bij de mens hoort, een absoluut beginsel is, dat noch voor ontwikkeling, noch voor uitbreiding vatbaar is. Het enige wat gebeurt, is dat die rede doorheen de tijd op meer zaken wordt toegepast. “Dit beginsel is een absolute kracht: ondenkbaar is het, dat het immer of meerder of minder zijn zou: een wezen bezit dat beginsel of bezit het niet: in het eene geval is dat wezen mensch, in het andere is hij zulks niet” (Brill 1866:13).

Bovendien schrijft Müller aan dieren ook “judgement” of het vermogen tot oordelen toe, in tegenstelling tot de rede en het spraakvermogen waar enkel de mens over beschikt. Brill daarentegen zegt net dat die vorm van rede die de mens van het dier onderscheidt en die aan het spreken voorafgaat, het oordelen is. “Mensch, namelijk, noemen wij dat bewerktuigde wezen, hetwelk bij het inleven in de natuur met oordeelskracht bedeed is en alzoo bij uitstek

zelfstandig tegenover de natuur staat” (Brill 1866:13). Door de oordeelskracht van de mens staat hij zelfstandig ten opzichte van de natuur en zichzelf en het is door deze unieke gave dat volgens Brill de eerste woorden zijn ontstaan. Dieren kunnen niet “oordelen” in Brills theorie. Het spreken, dat een gevolg is van dat vermogen tot oordelen, is voor Brill het bewijs dat de mens de hoogste plaats in de schepping inneemt, veel hoger dan de dieren. Müller redeneert op dezelfde manier, maar in plaats van aan een oordeelsvermogen van de mens, schrijft hij spreken toe aan “reason” of “logos”. Dat is voor Müller het vermogen bij uitstek dat enkel de mens bezit en dat ervoor zorgt dat alleen hij kan spreken. Volgens Müller is er geen betere term dan “logos” om dit vermogen mee aan te duiden omdat het woord in het Grieks zowel rede als spraak betekent. Het staat onmiddellijk voor het redevermogen van de mens die de oorsprong is van het spraakvermogen, aldus Müller. Hieruit blijkt dat Müller en Brill weliswaar op zeer gelijkaardige manier redeneren, maar dat beiden het concept van het denkvermogen toch anders invullen. Dit geeft al een kleine aanwijzing dat Brill door Müllers redeneringen was beïnvloed, maar hem niet blind volgde. Het denken als een vermogen tot oordelen opvatten is een aspect in Brills taaloorsprongstheorie dat hij onafhankelijk van Müller heeft ontwikkeld.

4.2.3. *Het ontstaan van de eerste woorden*

Voor Brill is de taal ontstaan dankzij de liefde tussen de eerste man en zijn vrouw. De liefde is één van de meest fundamentele steunpilaren voor Brills theorie en ook dit heeft hij niet bij Müller gevonden. De waarneming van iets uitwendigs dat de mens terugvindt in zijn inwendig wezen, gaat gepaard met een klankuitroep, een woord. Dat woord “beduidt niets anders dan de toekenning van dat begrip, of liever van dat feit, die hoedanigheid, aan het subject” (1871:335). Wanneer dit woord wordt uitgesproken in het bijzijn van de geliefde, dan zal die dit woord onmiddellijk verstaan en zelf ook en met dezelfde betekenis gebruiken. Als vervolgens dat woord voldoende frequent wordt gebruikt, dan kan het ook op andere fenomenen worden toegepast en via aanpassingen op zijn beurt tot andere woorden leiden. “De klank, herhaald, kreeg de genoegzame bepaaldheid, en van nu aan kon men hem toepassen op andere verschijnselen, die met het oorspronkelijk waargenomen feit overeenkomst hadden” (1871:337). De kiem van de taal komt volgens deze redenering dus geleidelijk in de tijd tot ontwikkeling, waarbij een woord eerst één betekenis heeft en vervolgens via analogische extensie meerdere betekenissen verwerft. (Merk wel op dat die ontwikkeling niet geldt voor het denkvermogen zelf, dat is immers een absoluut beginsel dat niet voor ontwikkeling vatbaar is.)

Müller beschrijft het ontstaan van de eerste woorden op een andere manier. Volgens hem ontdekte de mens aan een object vooreerst een algemene kwaliteit, die op dat moment het meest karakteristieke aan het object leek. Voor de Arische talen was het meest kenmerkende aan een paard bijvoorbeeld “swiftness. Hence from the roots *as*, to be sharp or swift (...) was derived *asva*, the runner, the horse” (Müller 1899:73). Voor Müller is het van belang dat elke naam niet de meest belangrijke of specifieke kwaliteit van het object moet uitdrukken, maar net datgene wat opvalt en wat het meest nuttige is om andere mensen duidelijk te maken wat bedoeld wordt. “If we adopted the language of Locke, we should say that men were guided by *wit* rather than by *judgement*, in the formation of names” (1899:74). Hier komt opnieuw het verschil in invulling van het begrip ‘rede’ naar voren. Voor Brill is immers oordelen de cruciale motivatie achter taalwording:

Haar inhoud [van de spraakklank] is een vereeniging van twee elementen: het voorwerp, waaraan iets waargenomen wordt, en datgene, wat aan dat voorwerp wordt waargenomen. Deze twee elementen in hunnen onderscheidenheid te vatten en ze weder met bewustheid te verbinden, is het werk van het denken: het is oordeelen, en de spraakklank drukt zoodanig oordeel uit, en niets meer (1866:13).

Door die oordeelskracht plaatst de mens zich “boven ’s menschen stoffelijk bestaan” en “stelt hij zich tegen zichzelf over” (1872:381). Dat oordeel uiten via de taal is spreken. Müller daarentegen zegt expliciet dat de eerste woorden veel meer geleid werden door een vorm van vernuft, ‘wit’ dan door een vorm van oordelen, ‘judgement’. De overgang naar spreken vullen de twee taalwetenschappers afzonderlijk en op verschillende manieren in, hoewel ze beiden de spraak laten beginnen bij de mentale vermogens die enkel de mens in tegenstelling tot het dier bezit. Opnieuw maakt een dergelijk subtiel verschil het onmogelijk om Brills redenering letterlijk vanuit Müllers betoog af te leiden.

Hoewel Müller nergens expliciet de liefde of het gezin als een onderdeel van zijn taaltheorie vermeldt, wijken zijn gedachten toch niet zo heel sterk af van die van Brill. Daarvan getuigt het volgende fragment:

Whatever the origin of language, its first tendency must have been towards an unbounded variety. To this there was, however, a natural check, which prepared from the very beginning the growth of national and literary languages. The language of the father became the language of a family; the language of a family that of a clan. In one and the same clan different families would preserve among themselves their own familiar forms and expressions (Müller 1880:62-63).

Waar Brill het heeft over het eerste liefdespaar, schrijft Müller dat het gezin van groot belang is als eerste ontstaansomgeving van de taal. Enkel in een dicht gezin kon een taal verstaan worden en verder verspreid raken. De volgende stap is dat die taal van dat gezin zich verspreidt tot de taal van de volledige groep die in dezelfde streek samenleeft. Maar omdat men uiteraard moet aannemen dat er verschillende gezinnen zijn, moet men ervan uitgaan dat zelfs binnen die groep de verschillende gezinnen hun eigen varianten behouden waardoor interne variatie in het taalgebruik ontstaat. Op die manier gaat de verspreiding van talen verder. Wat voor onze vergelijking vooral van belang is, is dat Müller de taal binnen het gezin laat beginnen en dat dit een aanknopingspunt kan zijn geweest voor Brill. Waar Müller het over het eerste gezin heeft, schrijft Brill evenwel over het eerste liefdespaar. Opnieuw zijn de redeneringen niet identiek, maar het is wel duidelijk dat ze met elkaar verband houden. Zowel Müller als Brill laten de eerste taal beginnen bij de man of het gezinshoofd. Brill benadrukt dan dat zijn geliefde, zijn echtgenote die taal overneemt, terwijl Müller het hele gezin als volgende stap in de verspreiding van een taal ziet. Brill legt ook veel meer nadruk op de vereniging van het liefdespaar die volledig in elkaar opgaan (al zou het incorrect zijn om een dergelijke vereniging bij Brill te interpreteren in termen van seksualiteit, zoals men dat terugvindt in het werk van W. von Humboldt, die taal als de hoogste sublimering van het geslachtsleven beschouwde [cf. Trabant 1986]). Bij Müller is een dergelijke, speculatieve veronderstelling evenwel niet te vinden. Het fundament van hun theorie is alweer overeenkomstig, maar in de uitwerking ervan gaan de twee taalwetenschappers elk hun eigen weg.

Waar de twee taalkundigen het nog over eens zijn, is dat de eerste spraakklanken eigenlijk wortels waren en dat van daaruit woorden zijn ontstaan. Zo schrijft Müller: “These general ideas are expressed by roots” (1899:406). En ook Brill neemt aan dat de eerste spraakklanken wortels waren: “Ziedaar dan de wortelklanken geboren” (1951:63). Ook hier is de invloed van de historisch-vergelijkende taalkunde niet weg te denken. “It was indeed the comparison of the inflexional and derivational morphology of Sanskrit and the other Indo-European languages, especially Latin and Greek, on which the early comparatists concentrated” (Robins 1997:197). Door talen systematisch met elkaar te vergelijken kwamen de negentiende-eeuwse taalwetenschappers tot wortelklanken waarvan men beweerde dat zij tot een vroeger stadium in de taal zouden behoren. Vandaar dat ook Müller met zijn worteltheorie pleit voor de etymologie als een cruciaal onderdeel van ‘the science of language’:

What it is of the greatest importance to observe is this, that out of many possible general notions, and out of many possible general terms, those only become, through a process of natural selection, typical in each language which are now called the roots, the fertile germs of that language. (...) They are the 'specific centres' of language, and without them the science of language would be impossible (Müller 1899:407).

Opnieuw is er geen invloed van de Junggrammatiker te bespeuren, die een dergelijke manier van werken nochtans uitdrukkelijk afwezen. De volgende opmerking die Seuren citeert uit de *Morphologische Untersuchungen* (1878) getuigt van de afkeer van de Junggrammatiker ten opzichte van de traditionele zoektocht naar de eerste wortels:

The comparative linguist must, therefore, divert himself from the 'ur'-language and direct his gaze at the present, if he wishes to gain an adequate insight into the manner in which language develops, and he must free himself entirely from the idea that the younger phases of the Indo-European languages are of interest to the comparative Indo-Europeanist only to the extent that they throw light on the reconstruction of the old Indo-European language (Seuren 2004:91).

In plaats van uit te gaan van de contemporaine taal, vonden zowel Brill als Müller het belangrijker om op zoek te gaan naar de oertaal, ook al kon dat soms tot speculatieve etymologische rederingen leiden. "Maar langs den weg eener uitgebreide ethnographische en historische taalvergelijking willen wij de oorspronkelijke vormen, de verwantschappingen der woorden leeren kennen" (Brill 1851:64). Beide taalwetenschappers gebruiken hun oorsprongstheorie dus tegelijk als een pleidooi voor de tot ongeveer 1875 gangbare klassieke comparatieve filologie.

Müller voorspelt dat heel wat etymologen aan de basis van een contemporain woord een heel algemene wortel zouden vinden en op basis van die "vague and pale conceptions" was de mens in staat "to produce names expressive of the minutest shades of thought and feeling" (1899:75). De algemene wortelklanken ontstonden eerst en ontwikkelden zich vervolgens tot woorden voor specifieke dingen die dan konden toegepast worden op andere zaken. "The word thus formed was in the first instance intended for one object only, though of course it was almost immediately extended to the whole class to which this object seemed to belong" (1880:430-431). Net als voor Brill (1871:337) zijn de woorden voor Müller bijgevolg verder verspreid geraakt door ze via analogische extensie toe te passen op andere zaken. De manier waarop dat in detail gebeurde, verschilt wel in Müllers en Brills theorie. Brill schrijft dat onze taal door formele wijzigingen en andere toepassingen van de eerste woorden is ontstaan. Dit houdt in dat woorden op andere zaken werden toegepast en door middel van een

verandering in hun vorm een nieuw woord werden voor dat object. ‘Breken’ bijvoorbeeld heeft via een formele verandering tot ‘brok’ geleid en dat woord duidt het resultaat van het breken aan. Müller daarentegen spreekt eerder van kleine verschillen in de oorsprong en in de uitspraak van de eerste woorden die voor onze rijke taal hebben gezorgd:

The radical elements of language are so extremely few, and the words which constitute the dialects of mankind so countless, that unless it had been possible to express the infinitesimal shades of human thought by the slightest differences in derivation or pronunciation, we should never understand how so colossal a fabric could have been reared from materials so scanty (1899:352). hindsight

Müller heeft het niet letterlijk over formele veranderingen, maar blijft algemener. Via minieme verschillen in de uitspraak van woorden of in afleidingen die van die woorden werden gemaakt, zouden andere woorden ontstaan zijn. Dit heeft natuurlijk ook tot formele veranderingen geleid, maar Müller blijft dicht bij wat er in die eerste fase van de taal gebeurd moet zijn. Doordat Brill over formele veranderingen schrijft, geeft hij bovendien sterker dan Müller de indruk dat hij de taalveranderingen retrospectief bekijkt en niet loskomt van de tegenwoordige tijd.

Hoewel Müller en Brill dus wel verschillen in hun visie over hoe de eerste woorden nu precies tot ontwikkeling zijn gekomen, kunnen we deze beide visies toch op enkele vlakken aan elkaar verbinden. Beiden gaan er immers van uit dat de rede (hoewel beide taalwetenschappers deze term anders zouden invullen) aan de grondslag ligt van taal. Hoewel Brill een veel grotere nadruk legt op het belang van de liefde tussen de eerste mensen, zegt ook Müller dat het voor de eerste mens van belang was dat andere mensen zouden begrijpen wat de eerste spreker bedoelde en dat vooral het gezin een grote rol hierin speelde. Beiden hechten bijgevolg belang aan het sociale aspect van taal in hun taaloorstamtheorieën. Beiden laten ze voorts de taal beginnen in de wortelklanken en na het ontstaan van de eerste woorden is de taal volgens beide taalkundigen verder ontwikkeld door variatie in het gebruik van die woorden. In de grote lijnen komen de theorieën dus wel overeen, maar als we dieper ingaan op de onderliggende details en redeneringen komen meer en meer verschillen aan het licht. Het meest opvallend is dat Brill blijft steken in zijn harmonische en religieuze wereldbeeld waardoor de uitleg van de taal zelf pas een secundair doel wordt, terwijl Müller veel meer gefocust is op zijn oorspronkelijk object, namelijk de taal.

4.2.4. *Misvattingen over de oorsprong van taal*

Ook Max Müller komt op tegen misvattingen die andere taalwetenschappers volgens hem over de oorsprong van de taal hebben. Maar veel meer dan Brill doet hij dat op basis van argumenten die los staan van zijn eigen taaltheorie. Hieronder worden de – volgens Müller – verkeerde interpretaties van de taaloorsprong opgesomd en vergeleken met Brills bedenkingen. Bij Müller worden vooral de door hem betitelde pooh-pooh- en bow-wow-theorie uitgebreid besproken.

a. Een menselijke uitvinding

Zoals gezegd kan taal niet uitgevonden zijn door de mens op basis van een conventionele overeenkomst, aangezien er volgens auteurs zoals Brill en Müller voor een dergelijke overeenkomst al taal voorhanden moet zijn. Bovendien verbindt Müller met zijn verwerping van de stelling dat de mens taal heeft uitgevonden, al een kleine stap in de richting van zijn kritiek op evolutieleer betreft:

Philosophers, on the contrary, who imagine that the first man, though left to himself, would gradually have emerged from a state of mutism and have invented words for every new conception that arose in his mind, forget that man could not by his own power have acquired *the faculty* of speech which is the distinctive character of mankind, unattained and unattainable by the mute creation. (Müller 1880:393-394)

Volgens Müller is het verkeerd te veronderstellen dat het vermogen om te spreken in de mens is ontstaan door een vorm van ontwikkeling aangezien dat vermogen net het kenmerk bij uitstek is dat van een mens een mens maakt (merk op dat dit vermogen in het kind wel tot ontwikkeling komt, maar daarover schrijft Müller in dit verband niets). Deze redenering lijkt heel sterk op die van Brill. “De mensch was van den aanvang aan het met denkkracht toegeruste wezen, of hij heeft het nimmer kunnen worden” (1871:326). Beide taalwetenschappers gaan ervan uit dat een mens zonder taal en dus zonder rede helemaal nog geen mens kon zijn, maar hoogstens een dier. Dat dier zou zich vervolgens tot mens hebben moeten ontwikkeld, maar een dergelijke evolutiegedachte is zowel bij Müller als bij Brill ondenkbaar (zie 4.2.5). Volgens Müller is de visie dat taal een menselijke uitvinding zou zijn zelfs de ultieme misvatting die hij aan de hand van zijn lessenreeks in de eerste plaats wil bestrijden: “It is the object of these lectures to prove that language is not a work of human art, in the same sense as painting, or building, or writing, or printing...” (Müller 1880:34)

b. Een geschenk van God

Theologians who claim for language a divine origin drift into the most dangerous anthropomorphism, when they enter into any details as to the manner in which they suppose the Deity to have compiled a dictionary and grammar in order to teach them to the first man as a schoolmaster teaches the deaf and dumb. And they do not see that, even if all their premises were granted, they would have explained no more than how the first man might have learnt a language, if there was a language ready-made for him. How that language was made would remain as great a mystery as ever (Müller 1880:393).

Ook is het voor Müller – zoals voor Brill – ondenkbaar dat taal de mens aangeleerd zou zijn door God. Dat zou immers betekenen dat God in een menselijke gedaante als een leraar de woordenschat en de grammatica van een taal aan de mens aanleerde. Müller beschuldigt aanhangers van deze theorie dan ook van antropomorfisme. Bovendien zou dit nog niets zeggen over hoe taal zelf is ontstaan. Het zou enkel kunnen verklaren hoe de mens een taal heeft aangeleerd die al bestond. Een dergelijke visie helpt de oorsprongsvraag van de taal bijgevolg niet vooruit.

Bovendien waarschuwt Müller, net zoals Brill, voor een verkeerde interpretatie van het scheppingsverhaal in de bijbel:

A few voices, indeed, have been raised to protest against the theory of language being originally invented by man. But they, in their zeal to vindicate the divine origin of language, seem to have been carried away so far as to run counter to the express statements of the Bible. For in the Bible it is not the Creator who gives names to all things, but Adam (Müller 1880:32).

Maar er is mede geene bijzondere nauwlettendheid van noode om op te merken, dat het God niet is, die namen leert. Integendeel Adam geeft de namen; God voert het gedierte slechts aan hem voorbij, opdat hij (Adam) zien zou met wat naam hij (wederom Adam zelf) elke levende ziel bestempelen zou (Brill 1871:331).

Beiden wijzen erop dat de letterlijke woorden in de bijbel aangeven dat niet God de namen van de dieren heeft uitgevonden, maar dat het Adam, de eerste mens, was die de dieren en alle andere zaken namen heeft gegeven. Op het scheppingsverhaal in de bijbel kunnen de aanhangers van de idee dat taal de mens door God werd aangeleerd dus niet meer steunen. Bijgevolg hebben ze niet veel argumenten over, maar zoals Brill er al op wees: “Doch, ik herzeg, wie vermag Gode te ontzeggen ook dat te doen wat ons volmaakt onnoodig dunkt” (1871:330).

c. Kindertaal

Eén van de tegenargumenten tegen een oorsprongstheorie die uitgaat van een goddelijk geschenk, is ook van toepassing op de theorie die het ontstaan van taal vergelijkt met hoe kinderen taal verwerven. Kinderen vinden geen taal uit, maar leren een taal die al voorhanden is. “Children, in learning to speak, do not invent language. Language is there ready-made for them. It has been there for thousands of years” (Müller 1880:395). Bijgevolg kan de studie van kindertaal volgens Müller opnieuw niets zeggen over hoe taal is ontstaan. Bij Brill vindt men deze kritische bedenking niet. Hij baseert zich veeleer op het feit dat de eerste mens volgens hem geen kind was, maar een volwassen man, zoals Adam, die door God geschapen was. De eerste mens had bovendien geen ouders en kan bijgevolg nooit als een echt kind worden aanzien. Andere argumenten die Brill aanbrengt tegen deze misvatting is dat kinderen zonder taalcontact de taal weer zouden verliezen en dat kinderen niet zomaar taal nabootsen maar echt creatief spreken, dit wil zeggen: hun gedachten uitdrukken. Brills argumentatie blijft toch grotendeels gebaseerd op het mensbeeld dat hij van de bijbel heeft ontleend. Müllers argument is in vergelijking daarmee beslist minder religieus getint en eerder logisch van aard waardoor taalkundigen en zeker hedendaagse taalwetenschappers, die in hun wetenschap niet meer onder de invloed staan van christelijke denkbeelden, de tegenwerping veel makkelijker kunnen verifiëren en aanvaarden. Brill daarentegen blijft gevangen in zijn christelijke wereldbeeld.

d. Klanksymboliek

Ook taaloorsprongstheorieën die ervan uitgaan dat de eerste woorden gebaseerd waren op klanksymboliek, zoals bij Jacob Grimm en Wilhelm von Humboldt te vinden zijn, komen bij beide auteurs onder vuur te liggen. Müller trekt de redeneringen in het belachelijke die ervan uitgaan dat bepaalde letterklanken bepaalde betekenissen dragen (“in Italian *a* expresses light, *o* redness, *u* darkness” [1899:385]) en dat op die manier woorden kunnen worden ontleed. Müller pleit ervoor om vast te houden aan de kennis dat alle woorden moeten worden teruggebracht naar bepaalde wortels volgens strikte fonetische regels, anders kan er niet meer worden gesproken van taalwetenschap maar bevindt men zich in het domein van pure fantasie en speculatie. Aanhangers van deze theorie noemt hij “the advocates of ‘painting in sound’” (1899:384). Vreemd genoeg komt de klanksymboliek enkel terloops ter sprake onder de titel ‘Bow-wow and Pooh-pooh Theories’ (1899:382), met andere woorden bij de onomatopoeë- en interjectietheorie. Hieruit blijkt dat Müller geen duidelijk onderscheid maakt tussen deze drie oorsprongstheorieën. Bij Brill worden ze daarentegen wel alle drie afzonderlijk besproken.

Bovendien is Brill op dit punt geloofwaardiger dan Müller aangezien hij verschillende verifieerbare argumenten aanbrengt. Brill wijst op de volgende punten: ten eerste is het onmogelijk om de taal te laten beginnen bij de afzonderlijke klanken, aangezien eerst de volledige klank moet hebben bestaan en die klank pas een hele tijd later in “letters” kon worden ontleed (1844:14). Een omgekeerde volgorde, namelijk eerst letterklanken en dan volledige klanken, is evenvuldig weg strijdig met de geschiedenis van taal. Ten tweede: als individuele klanken al gedachten uitdrukken, dan zou er voor de mens geen reden meer geweest zijn om nog eens volledige klanken of woorden te ontwikkelen, aangezien ze al een taal zouden hebben, aan de hand van “letters”, die het doel van taal vervult, namelijk gedachten uiten. “Het zou bij een stelsel van letters, dat is, van doode schimmen gebleven zijn” (1844:15). Ten derde is spreken niet een uiterlijke gedaante uitbeelden, wat een dergelijke theorie nochtans veronderstelt aangezien de vorm van de mond als referentie dient voor de betekenis van de klank, denk maar aan hoe de *r* in de mond wordt gevormd en de betekenis die eraan werd gegeven, namelijk beweging (zoals geschreven staat in de dialoog *Kratylos* van Plato). Brill benadrukt ook hier dat taal niets met nabootsen te maken heeft, maar dat spreken steeds gedachten uitdrukken is. En Brills finale argument is dat deze theorie onhoudbaar is wanneer talen met elkaar worden vergeleken of wanneer men binnen één taal woorden met elkaar vergelijkt, aangezien er voor dezelfde begrippen andere letters worden gebruikt en vice versa. Een mooi voorbeeld is het woord voor ‘rust’ dat in vele talen een ‘r’ bevat terwijl het voor het tegenovergestelde van beweging staat: *rest* in het Engels, *repos* in het Frans,...

De argumenten die Brill hier aandraagt, zijn lucide en steunen op de geschiedenis van de taal en taalvergelijking, waardoor ze verifieerbaar zijn. Wat klanksymboliek als verklaring voor het ontstaan van taal betreft, zo kunnen we besluiten, heeft Brill zijn bedenkingen beter uitgewerkt en op papier gezet dan Müller.

e. De pooh-pooh- en de bow-wow-theorie

Müller heeft vooral aandacht besteed aan de onomatopée- en interjectietheorie. Hij was diegene die ze betitelde als de pooh-pooh- en de bow-wow-theorieën, namen die inmiddels klassiek zijn geworden en een negatieve bijklank hebben gekregen, al was dat niet Müllers bedoeling: “I did not think that the weapons of ridicule were necessary to combat theories which, since the days of Epicurus, had so often been combated, and so often been defended. I may have erred in choosing terms which, while they expressed exactly what I wished to express, sounded rather homely and undignified” (1899:382). Het verschil tussen deze twee

theorieën is dat de bow-wow- of de onomatopeetheorie ervan uitgaat dat taal ontstaan is door de imitatie van dieren- en natuurgeluiden terwijl de pooh-pooh- of de interjectietheorie zegt dat taal ontstaan is op basis van uitroepen van de mens. De eerste theorie meent dat de oorsprong van taal het resultaat is van een bewuste handeling (imitatie) en de tweede van een onvrijwillig instinct (uitroepen). In een tegenargument tegen de interjectietheorie wijst Müller er op dat een uitroep een “involuntary effect” is “of outward pressure”, een instinctief gevolg van iets externs, maar dat een woord ontstaat “by the free will of the speaker, meant for something, used with a purpose, chosen as a sign” (1899:383). Woorden worden met een bedoeling aangewend, terwijl een uitroep, bijvoorbeeld van pijn, automatisch gebeurt. Bovendien zijn interjecties in een taal niet de meest representatieve taalelementen om iets over die taal te zeggen: “these interjections are only the outskirts of real language. Language begins where interjections end” (1880:420). Bijgevolg zeggen ze niet veel over de taal. Brill komt tot een gelijkaardige conclusie over interjecties: “dat zij niets met de uitdrukking der gedachte gemeen hebben; waar het gevoel getroffen is en zich uitlaat, staat de gedachte stil; daar schreeuwt men, maar spreekt men niet; ook grijpen die gevoelsklanken niet in het mechanisme der rede in, maar staan daar noodwendig eeuwig buiten” (1844:17). Ook hij benadrukt dat interjecties ons niets over taal vertellen omdat ze niet worden benut om gedachten uit te drukken (wat, zoals we al meermaals zagen, het wezenlijke doel van taal is), maar veeleer een reactie zijn op een gevoel. Ze drukken met andere woorden niet iets verstandelijks maar iets natuurlijks uit. En aangezien taal volgens Brill net ontstaan is door de drang van de eerste mens om zijn gedachten in oordelen te uiten, kunnen die interjecties ons volgens hem niets vertellen over de taaloorsprong.

Tegen de onomatopeetheorie hebben Müller en Brill eveneens gelijkaardige tegenargumenten. Vooreerst wordt opgemerkt dat de onomatopeeën in een taal in vergelijking met de woorden die niet teruggaan op een klanknabootsing eerder schaars zijn. “Our answer is that, though there are names in every language formed by mere imitation of sound, yet these constitute a very small proportion of our dictionary” (Müller 1880:409). Brill spreekt zelfs van uitzonderingen. Ten tweede noemen beide taalwetenschappers ze enkel speelse vormen en geen echte taal: Müller spreekt van “playthings, not the tools of language” (1880:409), terwijl Brill onomatopeeën beschrijft als “bloote afwijkingen, bloote spelingen, gelijk ook de natuur hare spelingen heeft” (1844:11). Ten derde zijn onomatopeeën volgens beide auteurs niet vatbaar voor de wetten van de fonetiek en historische klankverandering zoals die door Grimm en anderen zijn ontwikkeld en kunnen er van onomatopoëtische woorden geen afleidingen worden gemaakt. Bijgevolg zijn het ook in dat opzicht geen talige vormen. Müller

merkt op dat onomatopoëtische vormen “are without root. They are sterile, and unfit to express anything beyond the one object which they imitate” (1880:410) en “being purely onomatopoeic, it is of course not liable to the changes of Grimm’s law” (1880:411). Daar is ook Brill het mee eens, want de woorden zouden hun klanknabootsend karakter verliezen: “O neen, want dan zou de grondklank, waarover het begrip niet vrij mag beschikken, maar die door het voorbeeld van het geluid in de natuur noodwendig bepaald is, verloren gaan” (1844:11). Op dit vlak zijn beiden het dus eens en wel om dezelfde reden: onmatopeeën kunnen niet tot de taal worden gerekend, aangezien ze niet vatbaar zijn voor de klankwetten en woordvormingprocédés in tegenstelling tot de echte woorden van een taal. Müllers woorden zijn typerend voor hun beider waardering van de onmatopeeën:

The onomatopoeic theory goes very smoothly as long as it deals with cackling hens and quacking ducks; but round that poultry-yard there is a high wall, and we soon find that it is behind that wall that language really begins” (1899:386).

In tegenstelling tot Brill maakt Müller wel een duidelijke nuance:

There is one class of scholars who derive all words from roots according to the strictest rules of comparative grammar, but who look upon the roots, in their original character, as either interjectional or onomatopoeic. There are others who derive words straight from interjections and the cries of animals, and who claim in their etymologies all the liberty the cow claims in saying *booh*, *mooh*, or *ooh*, or that man claims in saying *pooh*, *fi*, *pfui* (1899:388).

Tegenover die eerste groep wetenschappers die alle woorden terugbrengen tot wortels neemt Müller een neutrale positie in: of de oorspronkelijke wortels van de woorden afgeleid zijn van onmatopeeën of interjecties of niet, laat hij in het midden. Maar de tweede groep, die de woorden zelf rechtstreeks laat afstammen van imitaties en kreten, is volgens Müller wel radicaal fout in het licht van de historisch-vergelijkende taalkunde. Hun stelling wordt teniet gedaan door wat we weten over klankwetten en etymologie. Indien men wel van een dergelijke oorsprong zou uitgaan, “it would with one stroke abolish all the phonetic laws that have been established with so much care and industry, and throw etymology back into a state of chaotic anarchy” (1899:389). Het is daarom volgens Müller onmogelijk om de taaloorprong op die manier te verklaren:

In the lowest stage of language, an imitation of the neighing of the horse would have been sufficient to call or recall the horse. Savage tribes are great mimics, and imitate the cries of animals with wonderful

success. But this is not yet language. There are cockatoos who, when they see cocks and hens will begin to cackle as if to inform us of what they see. This is not the way in which the words of our own languages were formed (1899:73).

Ook Brill wijst erop dat bepaalde vogels imitaties maken, maar dat betekent nog niet dat ze taal ontwikkelen. Waarom zou de mens dat dan wel hebben gedaan? Die onomatopoeïen “zouden ontstaan kunnen zijn, terwijl het denkbeeld eener taal bij den mensch, evenmin als bij eksters en papegaaijen, die ook klanken nabootsen, was opgekomen” (1846:3). Of zoals Müller opmerkt: waarom zouden die dieren dan geen taal hebben ontwikkeld? “If the constituent elements of human speech were either mere cries, or the mimicking of the sounds of nature, it would be difficult to understand why brutes should be without language” (1880:423).

Müller sluit zijn bedenkingen af met de volgende woorden:

If it is once admitted that all words must be traced back to definite roots, according to the strictest phonetic rules, it matters little whether these roots are called phonetic types, more or less preserved in all the innumerable impressions that are taken from them, or whether some scholars prefer to call them onomatopoeic and interjectional. As long as we have definite forms between ourselves and chaos, we may build our science like an arch of a bridge that rests on the firm piles fixed in the rushing waters. If, on the contrary, the roots of language are mere abstractions, and there is nothing to separate language from cries and interjections, then we may play with language as children play with the sands of the sea, but we must not complain of every fresh tide wipes out the little castles we had built on the beach (1899:391).

Volgens Müller begint de juiste interpretatie van taal met te veronderstellen dat er voor de woorden een taalfase bestond waarin wortelklanken werden gevormd. Pas als men daarvan uitgaat, kan men aan taalwetenschap doen. De taal is volgens Müller bijgevolg niet ontstaan met woorden, maar met wortelklanken die pas later tot woorden ontwikkelden. Hoe men die wortels precies invult, als uitroepen, klanknabootsingen..., maakt volgens hem niet uit, maar men mag de historische klankwetten niet negeren die ervoor hebben gezorgd dat taalwetenschappers de woorden terug hebben kunnen brengen tot hun oorspronkelijke wortels. Als men geen wortelklanken veronderstelt, dan is er geen grens meer tussen taal en andere uitroepen. Bijgevolg hebben theorieën die geen wortelklanken veronderstellen geen voet meer om op te staan wanneer ze zich moeten verdedigen tegenover andere taaloorsprongstheorieën die andere hypothesen naar voren brengen. In plaats van een wetenschap zou taalkunde een speculatieve bezigheid worden die gebaseerd is op gissingen.

f. Conclusie

Het valt op dat ook Müller het niet nalaat om andere taaloorsprongstheorieën expliciet te verwerpen of zelfs belachelijk te maken. Maar veel meer dan Brill doet hij dat op basis van de toen bestaande inzichten die al waren geverifieerd door taalonderzoek. Brill daarentegen baseert zijn volledige betoog over de misvattingen op zijn eigen theorie en wanneer die, zoals is gebleken, niet standhoudt, zoekt hij zijn toevlucht tot weinig transparante of consistente redeneringen. Met uitzondering van de uitleg over de taalsymboliek toont Müller zich de grotere taalkundige in vergelijking tot Brill, al mogen we aannemen dat Brill het zeker met hem eens zou zijn geweest. De onderliggende opvattingen achter de tegenwerpingen die beide taalwetenschappers maken tegen andere oorsprongstheorieën zijn gelijklopend, maar de exacte argumentatie en de uitwerking van die opvattingen verschilt.

4.2.5. *De evolutieleer en natuurlijke selectie*

Where, then, is the difference between brute and man? What is it that man can do, and of which we find no signs, no rudiments, in the whole brute world? I answer without hesitation: the one great barrier between the brute and man is *Language*. Man speaks, and no brute has ever uttered a word. Language is our Rubicon, and no brute will dare to cross it. This is our matter-of-fact answer to those who speak of development, who think they discover the rudiments at least of all human faculties in apes, and who would fain keep open the possibility that man is only a more favoured beast, the triumphant conqueror in the primeval struggle for life. Language is something more palpable than a fold of the brain of an angle of the skull. It admits of no cavilling, and no process of natural selection will ever distil significant words out of the notes of birds or the cries of beasts (Müller 1880:402).

Wat in dit citaat van Müller heel sterk herinnert aan Brill is de stelling dat de taal het ons onmogelijk maakt om de mens te zien als een wezen dat geëvolueerd is uit een lagere diersoort die zelf nog geen taal bezit. Voor Müller is het ondenkbaar dat het vermogen tot spreken iets is wat in een diersoort is ontwikkeld. Geen enkele vorm van natuurlijke selectie zou immers vogels in staat stellen om van hun geluiden woorden te maken, of andere dieren ertoe brengen om hun kreten om te vormen tot woorden. De taal is net dat aspect dat de mens tot mens maakt en ervoor zorgt dat de theorie van Darwin met betrekking tot de taal ondenkbaar is. Deze redenering is in wezen identiek aan die van Brill: “De taal is dus het uitwendig teken van ’s menschen denken, en daar zijn denken de waarborg is van zijne oppermacht over de natuur, zoo is de taal het pand van zijnen hoogen rang in de Schepping” (1844:8). En dat vermogen tot spreken was er volgens Brill (en ook volgens Müller) vanaf het

eerste moment: “Hij die zou meenen te mogen aannemen, dat dit vermogen zich bij den mensch van lieverlede heeft ontwikkeld, verraadt dat hij van die kracht geen juist denkbeeld heeft” (1866:14). Hier wordt al duidelijk waarom Brill in 1872 net met de woorden van Müller strijdt tegen de evolutieleer. De faam van Max Müller in de negentiende eeuw bezorgde Brill een stevig autoriteitsargument en zijn redering was volledig in lijn met wat hij doorheen de jaren over de oorsprong van taal had geschreven. “Now, however much the frontiers of the animal kingdom have been pushed forward, so that at one time the line of demarcation between animal and man seemed to depend on a mere fold in the brain, there is *one* barrier which no one has yet ventured to touch – the barrier of language” (Müller 1880:14). Aan die barrière houden Müller en Brill zich als tegenstanders van de evolutieleer angstvallig vast.

Het grote verschil tussen hen is dat Brill dit argument aanwendt om de plaats van de mens in de goddelijke schepping te onderschrijven. Müller lijkt weliswaar ook dat geloof toegedaan, dat verraden zinnen als de volgende: “This idea, on the contrary, is so natural, so consistent with all human laws of reasoning, that, as far as I know, there has been no nation on earth which, if it possessed any traditions on the origin of mankind, did not derive the human race from one pair, if not from one person” (1880:388), waaruit blijkt dat ook hij de eerste mens letterlijk als één persoon of als één koppel zag, zoals het in de bijbel staat beschreven. Toch zegt Müller dit veel minder expliciet. Hij doet vooral zijn best om alles zo taalwetenschappelijk mogelijk te houden en levensbeschouwelijke, theologische en taalkundige opmerkingen uit elkaar te houden. Twee titels zijn in dat verband karakteristiek: Müller is bezig met *The science of language* (zoals we zagen, begonnen de lessen rond 1851), terwijl Brill het heeft *Over de taal, als het pand van 's menschen hoogen rang in de schepping* (1844).

Toch moet bij Müller ook de andere, taalkundige, invulling van ‘natural selection’ en ‘the struggle for life’ opgemerkt worden, iets waarvoor men in het werk van Brill geen equivalent vindt en wat bovendien opmerkelijk is voor een wetenschapper die elders zo hard tekeer gaat tegen de evolutieleer. Müller schrijft bijvoorbeeld:

Hence that superabundance of synonymes in ancient dialects, and hence that *struggle for life* carried on among these words, which led to the destruction of the less strong, the less happy, the less fertile words, and ended in the triumph of *one*, as the recognised and proper name for every object in every language. (...) this process of *natural selection*, or, as it would better be called, *elimination*... (1880:438).

Müller wendt het begrip natuurlijke selectie in deze passus aan om het al dan niet bestaan van bepaalde woorden te verklaren. Hij schrijft dat niet voor alles wat wordt waargenomen, een algemeen begrip wordt gevormd. Enkel die percepties die essentieel zijn om te leven, blijven bestaan en krijgen een definitieve fonetische uitdrukking. De natuur presenteert nochtans nog heel wat andere percepties, maar voor vele worden geen algemene begrippen gevormd: “There is no general notion to comprehend all blue flowers or all red stones; no name that *includes* horses and dogs, but *excludes* oxen and sheep” (1899:400). De reden waarom een dergelijke vorm van “natuurlijke selectie” in de taal verondersteld moet worden, is dat er anders geen plausibele verklaring lijkt te zijn waarom niet voor elke afzonderlijke bloem, hond of wat dan ook een eigen woord is ontstaan:

It might be effected by imitating the barking of the animal, and calling it *bow-wow*; yet, strange to say, we hardly ever find a civilised language in which the dog was so called. What really took place was this. The mind received numerous impressions from everything that came within its ken. A dog did not stand before it at once properly defined and classified, but it was observed under different aspects (...) From every one of these impressions a name might be framed, and after a time the process of natural elimination would reduce the number of these names, and leave only a few, or only one, like *canis*, would become that proper name of dog (1899:405-406).

Müller wijst erop dat de eerste mens niet ‘een hond’ te zien kreeg, maar allemaal verschillende honden van allerhande soorten. Men moet er daarom volgens hem van uitgaan dat de eerste mens allerlei woorden maakte voor de objecten die hij zag al naargelang de vorm waarin het aan hem verscheen. Dat zou echter voor een overdaad aan verschillende woorden voor hetzelfde dier gezorgd hebben. Op dit punt speelt natuurlijke selectie een rol: door middel van natuurlijke selectie hebben enkel een beperkt aantal woorden zich kunnen vestigen in taal. Zo ontstond er een algemeen woord *canis* voor alle honden, ongeacht het ras, stelt Müller. Deze redenering is uiteraard erg bevreemdend van een modern standpunt omdat we niet kunnen weten of er ooit vele verschillende woorden voor een en hetzelfde object in een bepaalde groep mensen in omloop waren waaruit dan één enkel woord zich zou hebben gemanifesteerd. Eveneens bevreemdend is het voorbeeld, *canis*, dat het Latijnse woord voor hond is en dus zeer recent van datum – en bovendien helemaal geen eigennaam (“proper name”) is.

Merk op dat Brill helemaal anders dacht over het ontstaan van de eerste woorden. Bij Brill is er geen sprake van een overaanbod van woorden voor een en hetzelfde object. Het begrip moet volgens Brill altijd al aanwezig zijn in de mens voordat het aan de hand van taal

kon worden uitgedrukt. Indien er allemaal verschillende begrippen werden gebruikt, dan zou dat zeker de echtgenote van de eerste sprekende man danig in de war hebben gestuurd. Brill gaat er immers van uit dat zij onmiddellijk moest begrijpen wat hij bedoelde, aan de hand van hun verenigende liefde. Er was maar één woord mogelijk, namelijk dat woord dat het begrip dat al aanwezig was in de mens van meet af aan op een adequate manier (wat dat verder ook moge betekenen) uitdrukte. En dat woord werd onmiddellijk door de gesprekspartner begrepen en overgenomen.

Het is opmerkelijk dat Müller in *The science of language* Darwin aanwendt om taalevolutie en het bestaan van bepaalde woorden te verklaren, terwijl hij Darwins theorie op andere gebieden net resoluut afwees. Zo schrijft hij onder meer:

If, therefore, the science of language gives us an insight into that which, by common consent distinguishes man from all other living beings; if it establishes a frontier between man and the brute, which can never be removed, it would seem to possess at the present moment peculiar claims on the attention of all who, while watching with sincere admiration the progress of comparative physiology, yet consider it their duty to enter their manly protest against a revival of the shallow theories of lord Monboddo (Müller 1880 15-16).

Müller beschrijft Darwins evolutieleer hier als een “revival” van de theorie van Lord Monboddo, wat ook wordt opgemerkt door Noordegraaf (1985:425). Lord Monboddo (James Burnett, 1714-1799) schreef namelijk *Of the Origin and Progress of Language* (1773-92) “in which he derives all mankind from a couple of apes” (Müller 1880:184). Het werk van Lord Monboddo anticepeerde dus enigszins de ideeën van Darwin.

Er zijn nog andere passussen waardoor verwarring ontstaat over wat Müller wel en niet aanvaardt in Darwins theorie. Opmerkelijk is bijvoorbeeld het volgende stuk:

I have been accused of having belief in the common origin of mankind. I do not deny that I hold this belief, and, if wanted confirmation, that confirmation has been supplied by Darwin's book, *On the Origin of Species*. (Müller 1880:387-388).

Hier schrijft Müller letterlijk dat hij gelooft dat de mens geëvolueerd is uit één voorouder en om dit te staven refereert hij naar Charles Darwin. Merk op dat dit niet betekent dat Müller gelooft dat de mens uit een apensoort is ontstaan; zoals al naar voren is gekomen, is dit voor hem ondenkbaar door het onoverbrugbare onderscheid in de mentale capaciteiten tussen de mens en het dier. Daarom is het des te verrassender dat Müller hier toch een positieve verwijzing naar Darwin maakt. Bovendien noemt hij Darwin's *On the Descent of Man* een

“fascinating work” (1880:ix) en hoewel dit niets zegt over het geloof dat hij aan het werk van Darwin hecht, is het toch een uitspraak die we bij Brill nooit zouden tegenkomen. Bij Müller bestaat de verwarring erin dat hij met betrekking tot de oorsprong van de mens weliswaar naar Darwin verwijst en zijn mechanisme van natuurlijke selectie bovendien toepast in zijn taaltheorie, maar de essentie van Darwins theorie, namelijk dat de mens uit een apensoort is geëvolueerd, toch resoluut afwijst. Müller is naderhand vooral als anti-darwiniaan gerecipieerd. Noordegraaf benadrukt dat hij het als zijn taak zag om tegen Darwins theorie te protesteren (1985:425) en ook Davies schrijft dat voor Müller “the gap between human beings and animals seemed insurmountable (particularly within a scenario of gradual evolution)” (1998:292) Dit was ook het beeld van Müller dat Brill nodig had om zijn eigen opmerkingen te staven. Hoe Müller in detail over Darwin en menselijke evolutie dacht, was voor hem niet van belang, zolang Müller zich maar openbaar tegen Darwins evolutieleer verzette.

Net met de taalwetenschap wil Müller evenwel opkomen tegen de evolutieleer. Zoals Brill verwerpt Müller de visie dat de mens als een evolutie uit een lagere diersoort is ontstaan. “Ik ben overtuigd, dat de wetenschap der taal alleen ons nog in staat zal stellen, de evolutieleer der Darwinianen een beslissende halt tegemoet te voeren en de grens scherp te trekken, die geest van stof, mens van dier scheidt” (1873:381) zo citeert Brill Müller. Het valt op dat Brill voor zijn eigen doel enkel deze kant van Müllers werk laat zien en niet de kant waarin Müller natuurlijke selectie als een verklaaringsmechanisme gebruikt binnen zijn taaltheorie. Aangezien Brill autoriteiten nodig had die hem in zijn gedachtegang konden bevestigen, is hij zeer selectief in zijn citaten, als er al citaten te vinden zijn in zijn teksten. Blijkbaar was Müller genuanceerder dan Brill wil laten uitschijnen, aangezien hij de theorie van natuurlijke selectie wel relevant achtte om aspecten van taalevolutie te verklaren.

4.3 Conclusie

Doorheen dit hoofdstuk is met betrekking tot een aantal specifieke onderwerpen aangetoond waarom Noordegraaf meermaals benadrukt dat Brill zijn ideeën los van Müller heeft ontwikkeld. Door de uitwerking van gelijklopende ideeën van Müller en Brill met elkaar te vergelijken zijn echter verschillende nuances en interpretaties aan het licht gekomen. Er bestaat echter geen twijfel dat Brill op de hoogte was van Müllers werk. Müller was enorm populair vanaf 1850 en dit zijn ook de jaren waarin Brill schreef. Brill verwijst maar zelden naar bronnen, maar Müller citeert hij expliciet en er zijn heel wat aanknopingspunten voor Brills gedachten te vinden in het werk van Müller. De fundamenten waarop hun

oorsprongstheorieën zijn gesteund zijn essentieel dezelfde. Ten eerste: spreken is voor beiden hardop denken en het doel van taal is gedachten uitdrukken. Beiden zoeken ze om dit punt te bewijzen bekrachtiging in de etymologie van contemporaine woorden voor ‘mens’, ‘rede’ enzovoort. Ten tweede schrijven beide taalwetenschappers dat de mens zich onderscheidt van het dier door de taal. Ten derde hechten ze beiden veel belang aan de sociale functie van taal: taal ontstaat in interactie tussen mensen. In die zoektocht naar de eerste taalvormen eindigen ze beiden bij wortelklanken die later tot woorden zijn ontwikkeld en pleiten ze voor de historisch-vergelijkende taalkunde die op zoek gaat naar die allereerste taalvormen. Ten vierde zijn beide taalwetenschappers strijdlustig in het weerleggen van tal van taaloorsprongstheorieën die volgens hen verkeerd zijn, meer bepaald theorieën die een goddelijke of menselijke uitvinding veronderstellen of zich baseren op kindertaal of klanksymboliek; evenzo weerleggen zij de onomatopee- en interjectietheorie. Ten slotte komen beide taalkundigen met hun eigen oorsprongstheorie op tegen de evolutieleer van Darwin met als voornaamste argument dat het denkvermogen dat de mens in staat stelt te spreken niet in een dier zou kunnen zijn ontwikkeld waardoor het tot een mens zou evolueren (dit zegt ook Müller, hoewel we gezien hebben dat hij soms ook positieve verwijzingen maakt naar de evolutieleer).

Wanneer we die stellingen echter meer in detail bekijken, zien we subtiele verschillen in de uitwerking ervan. Zo ziet Müller het cognitieve vermogen dat taal bij de mens mogelijk maakt als een vorm van vernuft, terwijl Brill het heeft over het vermogen tot oordelen. Müller meent ook dat dit vermogen in een kind tot ontwikkeling moet komen. Brill daarentegen wijst elke vorm van ontwikkeling af wat betreft het denkvermogen bij de mens. Binnen het sociale aspect van taal benadrukt Brill de liefde tussen de eerste man en vrouw om het verspreiden van de eerste woorden te verklaren. Müller hecht meer belang aan het gezinshoofd die zijn taal doorgeeft aan de rest van het gezin. Ook in de argumenten tegen de oorsprongstheorieën die ze beiden trachten te weerleggen, duiken er nuances op. Een voorbeeld hiervan is dat in de strijd tegen de theorie die taal laat ontstaan uit kindertaal Müller schrijft dat kinderen taal niet uitvinden maar een bestaande taal leren en dit bijgevolg niets kan zeggen over het ontstaan van de eerste taalvormen. Brill legt de nadruk dan weer op de bijbelse schepping van de mens, die zegt dat de eerste mens als volwassene ontstaan is, waardoor de kindertaaltheorie a priori niet opgaat. Bovendien komen bij Brill nog enkele andere oorsprongstheorieën aan bod, waar Müller niets over schrijft. Die theorieën zijn: de theorie die verkondigt dat taal ontstaan is uit de wens om objecten in de wereld te benoemen, de theorie die geloof hecht aan de

symbolische kracht van bepaalde woorden en de theorie die een natuurlijk verband ziet tussen een woord en het object waar het voor staat.

Samenvattend is het meest opvallende verschil, dat waarschijnlijk ook aan de basis ligt van de meer specifieke verschillen tussen Brill en Müller die zijn besproken, het onmiskenbare verschil in focus. Müller wil met zijn 'lectures' een 'science of language' creëren en heeft er alle baat bij zijn onderwerp zo wetenschappelijk mogelijk te benaderen en dus niet-talige of speculatieve opmerkingen te bannen. Brill daarentegen is veel meer bezig met zijn levensbeschouwing en zijn theologische vragen en lijkt zijn uitweidingen over taal maar te gebruiken als kapstop om er filosofisch-theologische ideeën aan op te hangen. Een andere mogelijke verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat Müller van meet af aan een filoloog was, terwijl Brills zijn studies is begonnen met theologie. Brill is, veel meer dan een taalkundige, een protestants gelovige die de taalkunde aanwendt om zijn mens- en wereldbeeld te verdedigen, en in het domein van de taaloorsprongstheorie vindt hij daartoe een uitgelezen middel. De taal is voor hem maar een hulpmiddel om zijn echte intentie te realiseren, namelijk een bewijs leveren voor de speciale plaats van de mens in Gods schepping. Een belangrijk aspect van deze intentie bestond er voor Brill kennelijk in om op deze manier te bewijzen dat de evolutietheorie foutief is. Hoewel Müller eveneens de mening toegedaan is dat de kloof tussen mens en dier in evolutionair opzicht onoverbrugbaar is en de evolutietheorie van Darwin bijgevolg niet alles kan verklaren, zijn zijn geschriften hij veel theoretischer en taalwetenschappelijker dan die van Brill. "I defy my adversaries to point out one single passage where I have mixed up scientific with theological arguments" (Müller 1880:387-388). Ook Müllers metaforiek blijft in vergelijking met die van Brill (zoals blijkt uit de citaten) veel dichterbij wat hij over taal wil zeggen, en hij weidt slechts sporadisch uit over hoe hij over de mens en de wereld denkt. Het volgende fragment getuigt van een mooi staaltje romantische beeldspraak:

Language has been a very good housewife to her husband, the human Mind; she has made very little go a long way. With a very small store of such material roots as we just mentioned, she has furnished decent clothing for the numberless offspring of the Mind, leaving no idea, no sentiment unprovided for, except perhaps, the few which, as we are assured by some poets, are inexpressible (Müller 1899:450).

Na deze bespreking van de gedachtegang van Müller en de vergelijking met Brills betoog, kunnen we Noordegraafs stelling bevestigen wanneer hij zegt dat Brill zeker beïnvloed werd door Müller, maar dat hij zijn theorie zelfstandig heeft ontwikkeld. Müllers invloed betrof vooral de onderliggende denkbeelden die het fundament vormen voor Brills

taaloorsprongstheorie, maar het geheel van die theorie heeft Brill zelf en op een persoonlijke manier uitgewerkt. Van een echte overname kunnen we bijgevolg niet spreken. Fundamenteel is dat Brill met zijn oorsprongstheorie een ander doel voor ogen had dan Max Müller en zoals gebleken is uit Saussayes levensbericht was Brill ook geen persoon om zich zomaar bij iemand anders gedachten neer te leggen. Het feit dat Brills geschriften over taaloorsprong op elke pagina zijn hele persoon en geloofsbetuiging uitademen, zonder dat hij zijn bronnen en voorbeelden prijs geeft, bevestigen deze stelling. Hij laat voortdurend uitschijnen dat zijn werk authentiek 'Brill' is.

5. Algemeen besluit

Hoewel de meeste taaloorsprongstheorieën uit de negentiende en voorgaande eeuwen vaak speculatief te noemen zijn (denk maar aan de theorie die de taal uit een drang naar poëzie laat ontstaan [negentiende eeuw] of de theorie die aan afzonderlijke klanken een algemene betekenis geeft), gaat Brills theorie nog een stapje verder. De reden hiervoor is dat Brill in zijn teksten over de oorsprong van taal niet alleen, en zelfs niet in de eerste plaats, de oorsprong van taal wenst te verklaren. Hij wil vooral de unieke plaats van de mens in de schepping vrijwaren en op die manier een bijdrage leveren in de oppositie tegen de evolutieleer van Darwin.

Brills oorsprongstheorie is als volgt samen te vatten. De mens is door God geschapen met een rede, een oordeelsvermogen in zich dat hem verheft boven al het andere wat op de aarde leeft. Dat redelijke vermogen zorgt er niet alleen voor dat de mens niet afhankelijk is van de natuur zoals het dier, maar het zorgt er eveneens voor dat de mens alles in de natuur en ook zichzelf tot een voorwerp van zijn denken kan verheffen. Bijgevolg kan de mens over alles een oordeel vormen. Hoewel ook andere dieren en planten volgens Brill kunnen ‘denken’, is de mens het enige wezen dat als ultiem vrij wezen kan oordelen en dat oordeel ook nog eens kenbaar kan maken aan zijn medemens. Via de adem, die volgens Brill (en volgens anderen voor hem) een natuurlijk equivalent is van onze geest, uit de mens zijn gedachten. De eerste mens keek om zich heen in de natuur, vond het tegenbeeld van het waargenomen object in zijn gedachten en trof in zichzelf een begrip aan. De mens had de natuurlijke drang om dat begrip te uiten en de mens produceerde via zijn adem allereerst wortelklanken. Door de innige liefde die er was tussen de eerste mens en zijn geliefde (Brill gaat er in overeenstemming met het bijbelse verhaal van uit dat de eerste mens een man was die in een verenigde relatie stond tot de eerste vrouw) begreep zij onmiddellijk wat hij met die klanken bedoelde. Vervolgens nam zij de klanken over. Beiden begrepen ze het belang van die klanken en oefenden zij hun spraakorganen (stembanden, mond, enzovoort) om de klanken beter te uiten. Eens een klank bekend was, kon het ook worden gebruikt om naar andere verschijnselen te verwijzen die op een of andere manier met het oorspronkelijke object verband hielden. Merk op dat Brill zeker geen nomenclatuurvisie verdedigde: de eerste mens benoemde de objecten en verschijnselen rondom zich niet, hij uitte van bij het begin zijn *gedachten* over die objecten en verschijnselen. In een latere fase kon die klank wel een naam worden voor het object, maar dat was niet zijn eerste opzet. Spreken is voor Brill hardop denken, dus elke vorm van spreken moest gedachten uiten of het was geen spreken. De taal

vindt zijn oorsprong dus in de cognitieve mogelijkheden van de mens als schepsel van God en via het sociale aspect van de taal (en de innige liefde tussen man en vrouw) ontwikkelden de mensen de klanken verder tot woorden. Bijgevolg is taal het automatische gevolg van de redelijke vermogens van de mens die het dier niet heeft en is taal het ultieme bewijs dat de mens op een ander niveau van de schepping staat en oneindig meer is dan het dier. Bovendien schrijft Brill dat die redelijke vermogens, die enkel de mens bezit, niet tot ontwikkeling komen, maar vanaf het begin in de mens aanwezig zijn. Hierdoor wordt de evolutieer onmogelijk, want het vermogen dat een mens tot mens maakt, kan zich volgens Brill nooit in het dier hebben ontwikkeld. De mens was een mens vanaf het eerste moment, of hij is het nooit kunnen worden.

Hoewel deze theorie een geheel vormt dat coherent aan elkaar lijkt te hangen, behoeft het vanuit een hedendaags standpunt geen betoog dat er tal van problemen zijn die Brill niet aankaart, waardoor zijn verhaal niet langer geloofwaardig is. Ten eerste maakt Brill zich voortdurend schuldig aan vicieuze redeneringen. Zo noemt hij eerst de redelijke vermogens van de mens als oorzaak van de taal om daarna de taal als argument te gebruiken voor het bestaan van die redelijke vermogens en bijgevolg ook voor de uitzonderlijke status van de mens in de schepping. Het gevolg van het denken wordt als bewijs gebruikt voor de definitie van datzelfde denken. Ook wat de liefde in Brills theorie betreft, steunt een van de argumenten klaarblijkelijk op een cirkelredenering. Enerzijds zijn de wortelklanken ontstaan door de liefde tussen de eerste man en zijn echtgenote, maar anderzijds schrijft Brill dat het ontstaan van die wortelklanken het bewijs is voor die eerste en verenigende liefde. Opnieuw gebruikt Brill dus het gevolg als het bewijs voor de oorzaak. Dergelijke redeneringen brengen niets bij tot de discussie. Men kan op dezelfde manier zeggen dat warmte het automatische gevolg is van de zon en vervolgens zeggen dat de warmte bewijst dat de zon schijnt, terwijl die warmte ook een andere bron kan hebben.

Een tweede hiaat in Brills betoog is dat hij nergens duidelijk een onderscheid maakt tussen wat hij “denken” in de volledige schepping noemt en het denken bij de mens. Op dat punt komt zijn theorie vooral in de problemen wanneer hij in een en hetzelfde artikel (1871) schrijft dat het denken overal in de schepping aanwezig is en dat denken oordelen is. Dat zou betekenen dat elk wezen, zelfs een organisme als een plant, op aarde zou kunnen oordelen, terwijl dat volgens Brill zelf net het redelijke vermogen is dat ervoor zorgt dat de mens spreekt. Brill heeft deze inconsequentie blijkbaar nooit opgemerkt. Dat het oordeelvermogen datgene is wat de mens volgens hem van het dier onderscheidt, wordt overigens ook niet

voldoende geëxpliciteerd. Müller is daarin duidelijker: dieren hebben ook verstandelijke capaciteiten, maar enkel de mens beschikt over de rede of ‘logos’.

Een derde punt dat voor verwarring kan zorgen, is Brills eerder terloopse gebruik van de term ‘orgaan’, in een eeuw waarin de organistische visie op taal hoogtij vierde. Maar Brill bedoelt niet te zeggen dat taal een orgaan is dat zich onafhankelijk van de mens ontwikkelt. Het tegendeel is waar. Door te beweren dat de mens zelf het orgaan is van het denken, geeft Brill uitdrukking aan zijn overtuiging dat de mens als enige wezen in de schepping zijn gedachten op een unieke manier kan uiten en daardoor de hoogste plaats in de schepping inneemt. Dit komt neer op een afwijzing van de evolutieleer.

Ten slotte wordt Brills redenering over hoe woorden zijn ontstaan onhoudbaar als taal over enkele generaties wordt bekeken. De relatie tussen het eerste liefdespaar kan immers niet verklaren waarom bijvoorbeeld twintig mensen uit eenzelfde taalgemeenschap bepaalde woorden extrapoleren naar nieuwe gebruiken en elkaar blijven begrijpen. De reden kan niet zijn dat ze allemaal nog hetzelfde denken. Om Brills theorie plausibel te houden, moet er een evolutie verondersteld worden in het oordeelvermogen waardoor mensen woorden op een andere, soms zelfs metaforische manier, gaan gebruiken en door interactie het gebruik van die woorden conventioneel vastleggen. Brill wijst echter elke vorm van evolutie af. Dat betekent dat alle mensen in een taalgemeenschap elkaar in essentie op dezelfde manier begrijpen als het eerste liefdespaar – een onhoudbare redenering.

Een ander heikel punt, al kunnen we hier niet van een hiaat spreken, is Brills invulling van de relatie tussen denken en spreken. Brill gaat immers uit van een nativistisch begrip op basis van een soort aangeboren Kantiaans oordeelvermogen dat vóór alles, ook vóór taal, in de mens aanwezig is. In de negentiende eeuw zelf was er met Herder en Humboldt nochtans een belangrijke stap gezet in de richting van de overtuiging dat denken en spreken niet los van elkaar kunnen worden gezien. Brill begrijpt het denken echter als een oorzaak, het spreken als een gevolg, maar hij slaagt er niet in om de circulariteit te overwinnen die daardoor in zijn theorie binnensluipt.

Toch poogt Brill op basis van zijn eigen taaloorsprongstheorie die hij als enige juiste theorie voorstelt, andere theorieën te weerleggen. Wat hier vooral opvalt, is dat Brill er alles aan doet om aan te tonen dat, in tegenstelling tot andere oorsprongstheorieën, zijn verklaring niet in strijd is met het scheppingsverhaal van de bijbel. Op dit punt is objectiviteit aan Brill als wetenschapper niet besteed. Maar Brill wil boven alles “het hoogste goed” dienen, enerzijds door erop te wijzen dat het Adam is die de dingen een naam geeft en niet God en anderzijds door een christelijk-filosofische invulling te geven aan het werkwoord ‘noemen’.

Samengevat heeft God de mens geschapen met zijn uitmuntend redelijk vermogen waardoor de mens zelf in staat was taal te ontwikkelen. God heeft hem daar wel toe in staat gesteld, maar heeft de mens niet letterlijk een taal gegeven of voorgezegd. Ook andere argumenten worden door Brill in die zin uitgewerkt. Vele taaloorsprongstheorieën zijn volgens hem gewoon overbodig omdat die theorieën al een groot redelijk vermogen bij de mens veronderstellen (denk maar aan de theorie die meent dat de mens de taal heeft uitgevonden). Eens de mens over dat vermogen beschikt, heeft de mens volgens Brill niets anders nodig, dan kan hij zelf automatisch taal ontwikkelen om zijn gedachten te uiten.

Een ander punt waarop Brill meent andere theorieën over de oorsprong van taal te kunnen weerleggen, is zijn interpretatie van spreken als hardop denken. Voor Brill is spreken pas spreken wanneer de klanken gedachten *uitdrukken*. Bijgevolg zeggen klanknabootsingen niets over taal, aangezien ze enkel natuurlijke geluiden nabootsen (daarenboven gelden er voor klanknabootsende woorden heel wat formele restricties die niet opgaan voor de ‘echte’ woorden). Hetzelfde geldt voor de klanksymboliek die sommigen als oorspronkelijk veronderstellen: de betekenis die de aanhangers aan individuele klanken hechten, is afgeleid van de vorm van de mond, maar dat heeft niets meer te maken met het uiten van gedachten (en de theorie is strijdig met de geschiedenis van de afzonderlijke klanken). Ook de theorie die een symbolische kracht veronderstelt in de eerste woorden wordt op die manier ontkracht: het gaat enkel om de auditieve indruk die het woord maakt en niet om het uitdrukken van de gedachten. Bijgevolg is het volgens Brill onmogelijk om een natuurlijk verband, op welke manier ook, te veronderstellen tussen de klank en de zaak waar het woord voor staat. De klank benoemde het voorwerp niet in de eerste plaats, maar drukte (en drukt) de gedachte of het oordeel uit die de mens over dat voorwerp had.

Hoewel Brill zich met zijn gedachtegoed duidelijk in de negentiende eeuw bevindt, zijn er toch enkele opmerkingen die ook vandaag nog relevant kunnen worden genoemd. Vooral Brills bevindingen met betrekking tot klanknabootsingen, hoewel we zeker niet mogen veronderstellen dat hij de eerste was om ze te maken, blijven interessant in het licht van bijvoorbeeld de hedendaagse iconiciteitstheorie. Zo schrijft Brill dat men ermee rekening moet houden dat klanknabootsende woorden klein in aantal zijn in een taal en hij merkt terecht op dat dergelijke woorden minder in aanmerking komen voor historische klankveranderingen, wat hen onderscheidt van de echte begripswoorden. Ook in zijn bespreking van andere misvattingen komt Brill soms los van het hogere doel dat hij nastreeft tot taalkundig adequate inzichten. Bijvoorbeeld wijst hij er op dat de klanksymbolische theorie onhoudbaar is wanneer men talen met elkaar vergelijkt of wanneer men eenzelfde taal in haar volledige

historisch verloop bekijkt. Brill waarschuwt hier terecht voor een te eenzijdige kijk op taal en dat men zich niet mag beperken tot de studie van één taal op een bepaald moment in de tijd. Ook bij de theorie die aan woorden een bepaalde symbolische waarde hecht, wijst Brill terecht op de diachrone dimensie van taal. Er zijn immers klankwetten waar rekening mee moet worden gehouden en heel wat synoniemen ontcrachten de visie dat bepaalde woorden door de indruk van hun klank op het gehoor een symbolische schildering zijn van het object waar het woord voor staat. We onthouden hieruit dat Brill niet altijd naar zijn eigen theorie hoeft te grijpen om andere visies te ontcrachten.

Wat geldt voor Brills eigen taaloorsprongstheorie, geldt ook voor de manier waarop hij andere theorieën poogt te weerleggen. Zijn hele theorie is gebaseerd op een stelling die niet verder te bewijzen valt: de mens denkt en uit zijn gedachten door taal, bijgevolg is taal het bewijs dat de mens oneindig veel meer is dan het dier door zijn redelijk vermogen. De taalkunde kan hier blijkbaar niets aan toevoegen, maar zij kan deze stelling ook niet weerleggen. De fundamentele denkbeelden over taal, mens en God worden in Brills teksten niet gestaafd door taalkundige argumenten, hij verwacht van de lezer dat men zijn basisveronderstellingen deelt en dat hij daar zonder verdere discussie op kan voortbouwen. Dat verklaart waarom Brill geen onderscheid meent te moeten maken tussen puur theologische en biologische vragen (de plaats van de mens in de schepping) en taalkundige vragen omtrent de oorsprong van taal. Hoewel heel wat hiaten kunnen worden opgespoord is er dan ook geen enkele wetenschappelijke basis om Brill gelijk te geven, noch te weerleggen – hetzij door de evolutieleer van Darwin, maar die was in de negentiende eeuw nog niet zo algemeen aanvaard als nu.

En daarmee zijn we aan de laatste conclusie aangekomen. Naast andere taaloorsprongstheorieën is er nog een veel belangrijkere theorie die Brill tracht te ondermijnen, namelijk de evolutieleer van Darwin omdat die het onmogelijk maakte om het ontstaan van de mens te veronderstellen zoals het in de bijbel beschreven wordt. Voor Brill, die altijd sterk onder de invloed stond van zijn geloof, was dit ondenkbaar. Hij tracht de evolutieleer in zijn taaloorsprongstheorie dan ook in de eerste plaats te weerleggen via de bijbel. Door te verwijzen naar het scheppingsverhaal en ervoor te zorgen dat zijn theorie er niet mee in strijd is, wil Brill de geldigheid van de bijbel onderbouwen. Een andere techniek bestaat erin dat hij benadrukt wat de mens van het dier onderscheidt en dat hij ontkent dat de menselijke redelijke vermogens zich zouden hebben kunnen ontwikkelen in de tijd. Onder het mom van taaltheorie en taalkunde probeert Brill op die manier, zonder Darwin expliciet te vermelden, duidelijk te maken dat de evolutieleer onmogelijk correct kan zijn. Wanneer hij Darwin wel vermeldt, dan

is dat via de woorden van Max Müller. Met de autoriteit van Max Müller durft hij het aan om openlijk te strijden tegen Darwins leer. Nochtans is de leer van Max Müller niet zo zwart-wit als die van Brill als het op Darwin aankomt. Müller verwijst immers instemmend naar Darwin als het op de ontwikkeling van de mens aankomt (hoewel hij een oorsprong uit apen resoluut afwijst) en hij maakt gebruik van één van Darwins principes (namelijk natuurlijke selectie) om de evolutie in taal te verklaren. Brill springt in de passage waarin hij verwijst naar Müller en Darwin dus erg zuinig om met Müllers denkbeelden om zijn eigen doel te bereiken. Verder zijn er heel wat aanknopingspunten te vinden tussen het werk van Max Müller en dat van Brill. Uit een vergelijkende analyse is echter gebleken dat Brill Müller zeker niet zomaar heeft gekopieerd, dat bewijzen de soms subtiele verschillen in de uitwerking van gelijkaardige ideeën. Brill heeft zijn taaloorsprongstheorie grotendeels zelfstandig opgebouwd, maar bij andere taalwetenschappers, en dan in de eerste plaats bij Max Müller, heeft hij zonder twijfel aanzetten gevonden voor zijn eigen ideeën en redeneringen. Daarom bleek het interessant te zijn om na te gaan waar hij bepaalde denkbeelden haalt. Daarbij valt op dat Brill zich beroept op taalkundige ideeën, maar zijn ultieme doel mist het taalwetenschappelijke statuut, want veel meer dan de oorsprong van taal wil Brill de ‘oorsprong’ van de mens verklaren en op die manier “’s menschen hoogen rang in de schepping” (1844, nog 15 jaar voor de publicatie van Darwin) vrijwaren. Een missie die niet met de wapens van de taalkunde kan worden gestreden, wat wellicht verklaart waarom Brills oorsprongstheorie nooit veel aanhang heeft gekend. Toch is het vandaag nog steeds fascinerend om te zien hoe Brill met een vroeg negentiende-eeuwse geest vasthoudt aan het verleden en aan zijn geloof – en een schijnbaar wetenschappelijke taaloorsprongstheorie ontwikkelt om de tijd te doen stilstaan.

6. Bibliografie

6.1 Primaire bronnen

- BRILL, Willem Gerard (1844): *Over de taal als het pand van 's menschen hoogen rang in de schepping, en over het verband tusschen de meerdere of mindere intellectuële vatbaarheid eener natie, en de hoogere of lagere klasse, waartoe de taal door haar gesproken, behoort*. Zutphen: A.E.C. van Someren.
- BRILL, Willem Gerard (1846): *Hollandsche Spraakleer*. Leiden: S. & J. Luchtmans.
- BRILL, Willem Gerard (1851): Over den oorsprong der taal. In: *De Gids*, 15:1, 55-64.
- BRILL, Willem Gerard (1861): Over het beginsel bij de onderscheiding der woordsoorten in acht te nemen. In: *De taalgids*, 3, 257-269.
- BRILL, Willem Gerard (1862): Over het denkbeeld eener uit te vinden algemeene taal. In: *Verlagen en mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, afd. Letterkunde*, 6, 380-387.
- BRILL, Willem Gerard (1866): Over drieërlei tijdperk in de geschiedenis der menschheid. In: *Verlagen en mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, afd. Letterkunde*, 10, 11-16.
- BRILL, Willem Gerard (1871): Nogmaals over den oorsprong der taal. In: *Protestantsche Bijdragen tot bevordering van Christelijk leven en Christelijke Wetenschap*, 2, 325-338.
- BRILL, Willem Gerard (1873): De mensch, getuige de taal, rechter over het geschapene. In: J.C. & W. Altorffer (ed.). *Handelingen van het twaalfde Nederlandsche taal- en letterkundig congres*. Middelburg, 381-382.

6.2 Secundaire literatuur

- AITCHISON, Jean (1997): *De sprekende aap, over oorsprong en evolutie van de menselijke taal*. Utrecht: Het Spectrum.
- ARISTOTELES: *Peri hermeneias (De interpretatione)*. Vertaald door E.M. Edghill, tekst consulteerbaar via www.classics.mit.edu.
- BORST, Arno (1957-1963): *Der Turmbau von Babel: Geschichte der Meinungen über Ursprung und Vielfalt der Sprachen und Völker*. Stuttgart: Hiersemann.

- BRAECKMAN, Johan (2001): *Darwins moordbekentenis: de ontwikkeling van het denken van Charles Darwin*. Amsterdam: Nieuwezijds.
- DARWIN, Charles (2003): *The origin of species with a special introduction by Sir Julian Huxley*. New York: Signet Classic.
- DARWIN, Charles (2004): *The descent of man*. London: Penguin.
- DAVIES, Anna Morpurgo (1998): *History of linguistics*. New York: Addison Wesley Longman Inc.
- DE VRIES, Jan en DE TOLLENAERE, Felicien (1971): *Etymologisch woordenboek*. Utrecht: Spectrum.
- FISCHER, Olga en NÄNNY, Max (1999): *Form miming meaning, iconicity in language and literature*. Amsterdam: Benjamins.
- FISCHER, Olga (2004): Evidence for iconicity in language, in *Logos and Language*. *Journal of General Linguistics and Language Theory*, V:1, 1-19.
- FRISCH, Shelley (2004): *The lure of the linguistic, speculations on the origin of language in German romanticism*. New York: Holmes & Meier Publisher Inc.
- GREENE, John C. (1959): *The death of Adam: evolution and its impact on western thought*. Ames (Iowa): Iowa State University Press.
- GRIMM, Jacob (1851): Über den Ursprung der Sprache. In: *Den Abhandlungen der Königlichen Akademie der Wissenschaften vom Jahr 1851*. Berlin: Ferd. Dümmler's Verlagsbuchhandlung, 5-56.
- HERDER, Johann Gottfried (1995): Abhandlung über den Ursprung der Sprache. In: *History of linguistics: 18th and 19th century German linguistics 3*. London: Routledge/Thoemmes, 1-122.
- HUMBOLDT, Wilhelm von (1999): *On language*. Edited by Michael Losonsky. Translated by Peter Heath. Cambridge: Cambridge University Press.
- JESPERSEN, Otto (1947): *Language. Its nature, development and origin*. London: George Allen & Unwin LTD.
- LOEWENBERG, Bert James (1959): *Charles Darwin: Evolution and natural selection. An anthology of the writings of Charles Darwin*. Boston: Beacon Press.
- MEIER, Hans Heinrich (1999): Imagination by Ideophones. In: Fischer Olga en Nänny Max (1999) *Form miming meaning, iconicity in language and literature*. Amsterdam: Benjamins. 135-155
- MÜLLER, F. Max (1880): *Lectures on the science of language*. Volume I. London: Longmans, Green and co.

- MULLER, F. Max (1899): *The science of language: founded on lectures delivered at the Royal Institution in 1861 and 1863*. Volume II. London: Longmans, Green, and co.
- NOORDEGRAAF, Jan (1985): *Norm, geest en geschiedenis: Nederlandse taalkunde in de negentiende eeuw*. Dordrecht: Foris publications.
- NOORDEGRAAF, Jan (1992): *The History of Linguistics in the Low Countries edited by Jan Noordegraaf, Kees Versteegh and Konrad Koerner*. Amsterdam: Benjamins.
- NOORDEGRAAF, Jan (1994): Against Darwin: Willem G. Brill (1811-1896) on the origin of language. In: Jan De Clercq, Piet Desmet (eds.). *Florilegium historiographae linguisticae. Etudes d'historiographie de la linguistique et de grammaire*. Louvain-La-Neuve: Peeters, 349-357.
- NOORDEGRAAF, Jan (1995) : *Oorsprong en ideaal: opstellen over taalzoekers*. Münster: Nodus-Publikationen.
- NOORDEGRAAF, Jan (1996): *The Dutch Pendulum, linguistics in the Netherlands 1740-1900*. Münster: Nodus-Publikationen
- PLATO (1968): *Plato with an English translation. Cratylus, Parmenides, Greater Hippias, lesser Hippias. By H.N. Fowler or Western reserve university*. London: Harvard University Press.
- POS, H.J. (1946): Oorsprongsproblemen. In: *Algemeen Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte en Psychologie*. Assen: Van Gorcum & Comp. N.V., 42-48.
- REGENBOGEN, Arnim en MEYER, Uwe (1998): *Wörterbuch der philosophischen Begriffe*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- ROBINS, Robert Henry (1997): *A short history of linguistics*. London: Longman.
- SAUSSAYE, Chantepie de la (1896): Willem Gerard Brill. In: *Jaarboek van de koninklijke akademie van wetenschappen gevestigd te Amsterdam*. Amsterdam: Koninklijke akademie van wetenschappen, 97-127.
- SEUREN, Pieter (2004): *Western Linguistics: An historical introduction*. Oxford: Blackwell.
- STUDDERT-KENNEDY, Michael (2005): How did language go discrete? In: Tallerman, Maggie: *Language origins, perspectives on evolution*. New York: Oxford University Press, 48-67.
- TALLERMAN, Maggie (2005): *Language origins, perspectives on evolution*. New York: Oxford University Press.
- TRABANT, Jürgen (1986): *Apeliotes oder Der Sinn der Sprache. Wilhelm von Humboldts Sprach-Bild*. München: Fink.

VERBURG, P. A. (1952): *Taal en functionaliteit : een historisch-critische studie over de opvattingen aangaande de functies der taal*. Wageningen: Veenman.

WHITNEY, William Dwight (1973): *Language and the Study of Language: Twelve Lectures on the Principles of Linguistic Science*. Hildesheim: Georg Olms.

WILLIBRORD (1989): *De Bijbel*. Boxtel: Katholieke bijbelstichting.

6.3 Websites

- http://www.dbnl.org/tekst/anro001bioe01_01/anro001bioe01_01_0012.htm – bezocht op 31 maart 2007
- <http://www.etymonline.com/index.php?l=s&p=35> – bezocht op 1 maart 2007
- <http://nl.wikipedia.org/wiki/Ziel> – bezocht op 1 maart 2007
- http://www.forbes.com/2005/10/19/chomsky-noam-language-invention-comm05-cx_de_1024chomskyinvent.html – bezocht op 2 april 2007
- http://www.uni-erfurt.de/sprachwissenschaft/personal/lehmann/CL_Lehr/Spr_theo/St_Auffassungen.html – bezocht op 8 mei 2007
- <http://classics.mit.edu/Aristotle/interpretation.html> – bezocht op 4 april 2007